

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

KUR'ÂN-I KERİM EKSENİNDE KİNÂYE SANATI

Sena YARAMIŞLI

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

KUR'ÂN-I KERİM EKSENİNDE KİNÂYE SANATI

Sena YARAMIŞLI

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

KABUL VE ONAY

Sena YARAMIŞLI tarafından hazırlanan “Kur’an-ı Kerim Ekseninde Kinaye Sanatı” başlıklı bu çalışma, 22/04/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yaşar Fatih AKBAŞ (Başkan)

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Taha YILMAZ

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılan jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir ⁽³⁾

30 / 05/ 2024

Sena YARAMIŞLI

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof. Dr. Mustafa YILDIZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Sena YARAMIŞLI

ÖN SÖZ

Arap dili ve edebiyatı bağlamında kinaye, konuşmacının niyetini dolaylı ve sanatsal bir şekilde aktarmak için kullanılan bir retorik araçtır. Arapçadaki diğer mecazi dil biçimleri gibi kinaye de Arap toplumunu yansıtan kültürel öğeleri içerir. Sanatsal ifadeler Arapların hayat algısına, sosyal geleneklerine ve ahlaki anlayışlarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla Arap dilindeki kinaye bilgisine sahip olmak, Kur'an'ın mecazlarla dolu dil alanını anlamak için hayati önem taşımaktadır. Kur'an'ı Kerim'deki kinaye örneklerinin birçoğu açıkça ifade edilmesi uygun bulunmayan konuları incelikli bir şekilde açıklamak için tasarlanmıştır. Ayrıca Kur'an'ın dilindeki kinayeli üslup, kelamın kısaltılması ve kelamın icazlı bir şekilde ifadelerin süslenmesinin yanı sıra, niyetin etkili ve vurgulu bir şekilde ifade edilmesi amacına da hizmet etmektedir.

Ele alınan çalışma Kur'an-ı Kerim'de geçen kinaye sanatının kullanım gayelerini ortaya koymakla birlikte söz konusu edebi sanatın Kur'an âyetlerine nasıl yansıdığını ve hangi anlamları ifade ettiğini ayrıntılı bir şekilde açıklayarak okuyucunun Kur'an âyetlerinde geçen kapalı ifadeleri daha rahat anlamasını sağlamayı ve Kur'an'ın söz sanatlarındaki eşsiz güzelliği gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bizzat bu çalışmaya konu ararken bu alanla ilgili bir çalışma olmadığını farkedip bu tezi araştırma yoluna başvuruldu. Ayrıca bu tez çalışması bu sahada araştırma yapacak olan kişilere kolaylık sağlamakla birlikte bu alanda doğabilecek başka çalışmalara da ilham olacağı kanatindeyim.

Bu çalışmamda kıymetli görüşleriyle katkıda bulunan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mustafa YILDIZ'a, Doç. Dr. Yaşar Fatih AKBAŞ hocama, Dr. Öğr. Üyesi Taha YILMAZ hocama ve manevi desteklerini yanımdan eksik etmeyen tüm aileme teşekkür eder ve hayırlara vesile olmasını dilerim.

ÖZET

YARAMIŞLI, Sena. *Kur'an-ı Kerim Ekseninde Kinaye Sanatı*. Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2024.

İnsanların kendini ve taleplerini muhataba muktezay-ı hale uygun bir şekilde kolay ve anlaşılır yollarla izah etmesiyle birlikte karşısındaki kişi üzerinde tesir bırakması olan belagat ilminin önemli kısmını edebi sanatlar oluşturmaktadır. Bilhassa Arap edebiyatında ehemmiyetli yer işgal eden edebi sanatlarla alakalı ve bunlar içerisinde kinaye sanatları hakkında bilgi vererek kutsal kitabımız olan Kur'an-ı Kerim'in daha iyi fehmedilmesini sağlamak bu çalışmamızın amacıdır. Bunun için tarafımızca şu katkılar sağlanmıştır. Öncelikle Kur'an-ı Kerim'deki ekser kinayeli anlatımlar ele alınmış ve bununla birlikte bahsi geçen edebi sanata bütün olarak bakma imkanı sunmuştur. Ayrıca bu tezimizde bahsi geçen edebi sanatın daha iyi fehmedilebilmesi açısından bölümlere ayrılmış, kinaye ve mevzuları ile ilgili misaller verilerek muhtevası zengileştirilmiştir. Arap dili ve edebiyatının birinci kaynağı olan Kutsal Kitabımızın birçok ayetinde kesretle kullanılmış olmasından da kaynaklı ve yüce kitabımızın mecmuu ile alakalı daha geniş bir perspektif ile bakabilmek ve anlayabilmek için elbette söz konusu edebi sanatların kullanıldıkları yerlere mahsus hangi edebi sanatların kullanıldığını bilmek önemlidir. Hem bu ilimle alakadar olanlar hemde Kur'an okuyanlar açısından hangi ayette ne şekilde kinayenin kullanıldığı ve hangi maksatlarla kendine yer bulduğu sorularının cevabı açısından da bu çalışmamız önem taşımaktadır. Kinaye sanatları ile ilgili Kur'an-ı Kerim'den verdiğimiz misaller hem bu sanatların anlaşılmasını kolaylaştıracak, hemde okuyucularına bütün Kur'an'da kıyaslama imkanı verecektir. Netice olarak bu çalışma bütünde tezahür eden bu edebi sanatların güzelliğini daha şaşalı bir surette okuyucularına sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler:

Arap Dili ve Belagati, Ta'riz, Telvih, Remz.

ABSTRACT

YARAMISLI, Sena. *The Art of Allusion in the Axis of the Holy Quran*. Master's Thesis, Ardahan, 2024.

Literary arts constitute an important part of the science of eloquence, which is the effect of people on the other person, as well as explaining themselves and their demands to the interlocutor in easy and understandable ways in accordance with the muktazay-ı situation. The aim of this study is to provide a better understanding of the Qur'an, which is our holy book, by providing information about the literary arts that occupy an important place in Arabic literature and the arts of allusion among them. For this, the following contributions have been made by us. First of all, the most sarcastic expressions in the Qur'an were discussed and it offered the opportunity to look at the aforementioned literary art as a whole. In addition, in this thesis, the literary art mentioned in this thesis has been divided into sections in order to better invent it, and its content has been enriched by giving examples about tropes and subjects. It is also due to the fact that it is used in many verses of our Holy Bible, which is the primary source of Arabic language and literature, and it is a süblime.

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric, Ta'riz, Telwih, Remz.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	4
KİNÂYE SANATININ KUR'AN'I KERİM VE BELAGAT İLMİNDEKİ YERİ ..	4
1.1. KİNÂYE SANATINA GENEL BİR BAKIŞ	4
1.2. KUR'ÂN-I KERİM'DE KİNÂYE SANATININ KULLANIMI.....	5
1.3. KİNÂYE'NİN KULLANIM AMAÇLARI	7
2. BÖLÜM.....	8
KİNÂYE SANATI	8
2.1. KİNÂYE SANATININ TANIMI	8
2.2. KİNÂYE'NİN UNSURLARI	9
2.3. KİNÂYENİN ÇEŞİTLERİ.....	9
2.3.1. Delalet Ettiği Şeye (Mekniyyun anı) Göre Kinâye Çeşitleri	10
2.3.1.1. Sıfattan Kinâye	10
2.3.1.2. Mevsuftan Kinâye.....	11
2.3.1.3. Nisbetten Kinâye	12
2.3.2. Vasıta ve Vesilelerine Göre Kinâye Çeşitleri	12
2.3.2.1. Telvîh	13
2.3.2.2. Remz	13
2.3.3.3. İmâ veya İşaret	14
2.3.3.4. Ta'riz.....	14
3. BÖLÜM.....	16
KUR'ÂN-I KERİM EKSENİNDE KİNÂYE SANATI	16
3.1. FÂTİHA SURESİ	16

3.2. BAKARA SURESİ	16
3.3. ÂLİ İMRAN SURESİ.....	26
3.4. NİSÂ SURESİ.....	31
3.5. MÂİDE SURESİ.....	34
3.6. EN'ÂM SURESİ	38
3.7. A'RÂF SURESİ	40
3.8. ENFÂL SURESİ	42
3.9. TEVBE SURESİ	43
3.10. YÛNUS SURESİ.....	45
3.11. HÛD SURESİ.....	48
3.12. YÛSUF SURESİ	53
3.13. RA'D SURESİ.....	55
3.14. İBRAHİM SURESİ	56
3.15. HİCR SURESİ	57
3.16. NAHL SURESİ	58
3.17. İSRÂ SURESİ	58
3.18. KEHF SURESİ	60
3.19. MERYEM SURESİ	61
3.20. TÂ-HÂ SURESİ.....	62
3.21. ENBİYÂ SURESİ	63
3.22. HAC SURESİ.....	64
3.23. MÛ'MİNÛN SURESİ.....	65
3.24. NÛR SURESİ.....	66
3.25. FURKÂN SURESİ.....	66
3.26. ŞU'ARÂ SURESİ.....	67
3.27. NEML SURESİ.....	68
3.28. KASAS SURESİ	68
3.29. ANKEBÛT SURESİ	69
3.30. RÛM SURESİ	70
3.31. LOKMAN SURESİ	70
3.32. SECDE SURESİ	71
3.33. AHZÂB SURESİ.....	71

3.34. SEBE' SURESİ	72
3.35. FÂTİR SURESİ	73
3.36. YÂSİN SURESİ	74
3.37. SÂFFÂT SURESİ	74
3.38. SÂD SURESİ	75
3.39. ZÜMER SURESİ.....	76
3.40. MÜ'MİN SURESİ.....	78
3.41. FUSSİLET SURESİ.....	78
3.42. ŞÛRÂ SURESİ.....	79
3.43. ZUHRUF SURESİ.....	81
3.44. AHKÂF SURESİ	82
3.45. MUHAMMED SURESİ	82
3.46. FETİH SURESİ	83
3.47. HUCURÂT SURESİ.....	83
3.48. ZÂRİYAT SURESİ	84
3.49. NECM SURESİ	84
3.50. KAMER SURESİ	84
3.51. RAHMÂN SURESİ	85
3.52. HADÎD SURESİ	85
3.53. MÜCÂDELE SURESİ.....	86
3.54. HAŞR SURESİ.....	86
3.55. MÜMTEHİNE SURESİ	87
3.56. TAHRÎM SURESİ.....	87
3.57. MÜLK SURESİ	87
3.58. KALEM SURESİ.....	88
3.59. HÂKKA SURESİ.....	89
3.60. ME'ÂRİC SURESİ.....	89
3.61. NÛH SURESİ.....	90
3.62. MÜZZEMMİL SURESİ.....	90
3.63. MÜDDESSİR SURESİ	90
3.64. KİYÂMET SURESİ	90
3.65. İNSAN SURESİ	91

3.66. NAZİ'ÂT SURESİ.....	91
3.67. ABESE SURESİ.....	91
3.68. TEKVİR SURESİ.....	92
3.69. İNŞİKAK SURESİ.....	92
3.70. TÂRIK SURESİ.....	92
3.71. FECR SURESİ.....	92
3.72. İNŞİRÂH SURESİ.....	93
3.73. ALAK SURESİ.....	94
3.74. KÂRİ'A SURESİ.....	94
3.75. TEKÂSUR SURESİ.....	94
3.76. TEBBET SURESİ.....	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA.....	97
EKLER.....	103
ÖZ GEÇMİŞ.....	105

GİRİŞ

Araplar, kinayeyi, düşüncelerini ifade etme ve kast ettikleri anlamı dolaylı olarak aktarma aracı olarak kullanmışlar ve konuyu kısaca derinlemesine incelemelerine olanak tanımışlardır. Zihinde olan anlamları muhataba iletirken manayı açıkça söylemek yerine bazen üstü kapalı bir şekilde kinaye yoluyla ifade etmeyi tercih etmişler ve bu şekilde daha etkili, derinlikli ve muhatabı düşünmeye sevkeden bir dil kullanmışlardır. Kinaye, doğrudan veya kaba olmaktan ziyade, istenen mesajı iletme için hassas bir dilin kullanılmasıyla karakterize edilir. Bu olgunun sayısız örneğine Kur'an-ı Kerim'de ve Arap Edebiyatında rastlamak mümkündür.

Kinaye, Arap kültüründeki kültürel unsurlarla bütünleşik bir şekilde bağlantılıdır. Bu bağlamda kapsanan kültürel yönler, yardımseverlik, tutumluluk, alçakgönüllülük, dürüstlük ve sosyal duruş gibi Arap ilke, tutum ve davranışıyla ilgilidir. Kinayenin anlaşılması, alıcının zihnindeki bilişsel bir süreç aracılığıyla gerçekleştirilir. Arap toplumunda sanatın önemi varoluşla yakından iç içe geçmiştir. Bu nedenle, Araplar sık sık belirli olaylar için alamet veya önsezi niteliğinde simgesel bağ kullanırlar. Örneğin kahve yanlışlıkla bir misafirin önüne dökülürse, orada bulunan kişiler olayın olası sonuçlarına ilişkin olumsuz bir algı oluşturma eğilimindedir. Bu nedenle dökülen kahvenin kullanımını olumsuz sonuçlara referans olarak kullanılmış olur.

Kinayenin bir başka boyutu da muhatabın konumunu övgü veya alay yoluyla değerlendirmektir. Bu biçim, belirgin bir şekilde Arap şiirinden kaynaklanmış ve daha sonra şairin hayranlık ve eleştiriyi ifade etmenin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Neticede edebi metinlerin analizinde kinayeler önemli bir unsur haline gelmiştir.

Çalışmanın Konusu

Arapça olarak inen Kur'an-ı Kerim, Arap dil ve edebiyatının da bütün sanatsal özelliklerini taşımakta; hatta daha da ileriye götürmektedir. Öyle ki Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemde inkar edenler onun söz sanatlarını ihtiva etmesindeki başarısı karşısında hayrete düşmüşler ve birçok kez Hz. Peygamberi “şair” olarak nitelemişlerdir. Bu çalışmada Arap belagatinin önemli bir sanatsal özelliği olan kinaye kavramı ve kinayenin Kur'an-ı Kerim'deki kullanım örnekleri incelenecektir.

Çalışmanın Amacı

Kur'an-ı Kerim'de kinaye sanatının incelendiği bu çalışmanın amacı, Arap belagatinin bu önemli unsurunun İlahi Kitap'ta nasıl ve hangi şekillerde kullanıldığını ortaya koymaktır. Zira Kur'an-ı Kerim'i anlamak öncelikli olarak onun kullandığı kavramları, söz sanatlarını, mecazları, istiareleri, alegoriyi ve elbette kinayeyi iyi anlamaktan geçmektedir. Bu minvalde değerlendirildiğinde bu çalışmanın amacının Kur'an-ı Kerim'de kinaye sanatının yerini ve önemini tespit etmektir.

Çalışmanın Önemi

İlahi bir kitap olmasının yanında Kur'an-ı Kerim, birçok açıdan akademik dünyada da dikkatle incelenen bir kutsal kitap olma özelliği taşımaktadır. Batı akademisinde birçok üniversitede sadece Kur'an-ı Kerim'i edebi açıdan inceleyen bölümler bulunmaktadır. Birçok akademisyen, Kur'an-ı Kerim'in dil özellikleri üzerinde araştırmalar yapmakta ve edebi inceliklerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ülkemizde konu ile alakalı Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yakup EROĞLU'nun 2007 yılında yapmış olduğu "Arap Belağâtında Kinâye ve İstiâre", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı'nda Hüseyin YILDIRIM'ın 2010 yılında yapmış olduğu "Arap Dili ve Belağâtında Kinâye ve Ta'riz", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı'nda Mehmet ÖZCAN'ın 2010 yılında yapmış olduğu "Arap Dili ve Belağâtında Kinâye" adlı yüksek lisans çalışmaları bulunmakla beraber yapılan çalışmalarda kinaye sanatının Kur'an'daki bazı örneklerine değinilmiş kinaye sanatının geçtiği bütün âyetler ele alınarak kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla yapılan bu çalışma karilerine bu noktada yardımcı olacağı umulmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde bu çalışma, bilimsel alandaki çalışmalara yeni bir bakış açısı kazandırması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Çalışmanın Özgün Değeri

Akademilerdeki çalışmalara bakıldığında özellikle Türkiye'de kinaye sanatının özelliklerini ele alan çok sayıda makale, tez ya da bildiri bulunmaktadır. Bu çalışmalar ekseri olarak kinaye sanatını Arap belagatinin diğer sanatsal özellikleri ile birlikte

değerlendirmektedir. Bizim çalışmamızın özgün değerini çalışmanın müstakil olarak Kur'an'ı Kerim ayetleri özelinde kinaye sanatına odaklanması oluşturmaktadır.

Çalışmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırmamız konu bakımından Belagat ilminin alt dallarından olan kinaye ilmiyle sınırlandırılmıştır.

Kur'an-ı Kerim bilhassa müteşabih ayetlerin yorumu, dildeki kinaye olgusu bağlamında tartışılmıştır. Ayrıca kinaye konusunun kavramsal içeriğine katkı sunabilecek hususlar araştırmamda değerlendirilmiştir. Yalnız bunu yaparken çalışmamızın kapsamının dışına çıkabileceğinden tartışmalı görüşlerden uzak durulmaya özen gösterilmiştir.

Ancak sözcüklerin işaret ettiği kinaye-sarih mevzularındaki yaklaşımlar ve bu asli meselelerde tafsilli izahlar problem sınırimızın içerisinde kalmaktadır. Bundan dolayıdır ki edebi ilimlerin usûli kinaye incelemesi araştırmamızın kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları

Tezimizde kinayenin tarifi ve çeşitleri Kur'an esas alınmakla beraber sosyal bilim tekniğiyle kritik edilmiştir. Bu çalışma nitel bir çalışma olup tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmamızda kinaye sanatının belagat ve Kur'an'ı Kerim'deki yeri ve önemi, kinayenin tarifi, tanımı ve tasnifini yapılırken daha ziyade tasvir ve betimleme tarzı isti'mal edilerek bilhassa bunlarla ilgili şahsi kavrayış tarzı aktarmak istenmiştir. Derlenen bilgiler nizami bir hale çevirerek kavramsal sınırları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kinaye ile ilgili Arap dili gerekse Kur'an-ı Kerim'deki bu tarz beyanlarla ilgili izahları çıkarırken betimlemeden istifade edilmiştir. Ayrıca bazı bölümlerde Arap şiirlerinden de faydalanılmıştır.

1. BÖLÜM

KİNAYE SANATININ KUR'AN'I KERİM VE BELAGAT İLMİNDEKİ YERİ

1.1. KİNAYE SANATINA GENEL BİR BAKIŞ

Sözlükte "kinaye" terimi "kny" kökünden gelmiş olup bu kök, "açıklamamak, gizlemek, ima etmek/belirtmek" gibi çeşitli anlamlar taşır. Kelime anlamı gözetildiğinde "kinaye", bir şeyin üzerini başka bir unsurla örterek gizlemek veya bir şeyin adını açıkça belirtmeden işaret etmek anlamına gelir. Künye teriminden türetilen kinaye, bir kelimenin veya parçanın ana anlamının yanında ek bir anlam ifade etmesini içeren belagat alanına giren bir edebi tekniktir. Belagat literatüründe kinaye, orijinal anlamın aktarılmasına izin verirken orijinal anlam için gerekli olan ikincil bir anlamın kasıtlı kullanımı olarak tanımlanır. Kinayenin bir başka tanımı da bir kelimenin gerçek anlamında kullanılmasına engel olacak bir varsayım bulunmadığı sürece, gerçek anlamından farklı bir anlam vermek amacıyla kullanılması veya bir kelimenin farklı anlamda kullanılmasıdır. Kinaye, sözlü veya yazılı bir ifade biriminin, dildeki asıl veya asıl anlamından farklı bir anlam aktaracak şekilde kullanılmasıdır. Burada tartışılan anlam, ima veya sembolizm yoluyla aktarılan ikincil bir anlam olup, ana ve birincil anlamla bağlantılıdır. Bununla birlikte, bu özel iletişim tarzıyla, terimin gerçek anlamını derinlemesine incelemek mümkündür (el-Hâşimî, 1999, s.211).

Kinaye, kastedilen anlama veya örtülü olarak açıklanan unsura göre üçe ayrılabilir: şahıs (mevsuf), sıfat ve göreceli alegori. Alegori, bir nesnenin özelliğinin belirtilmesi ve nesnenin kendisine sıfatla atıfta bulunulması anlamına gelir. Mesela Zuhruf Suresi 18. ayetteki "işe yaramaz süs bebeği" ifadesi kadına, Kamer Suresi 13. ayetteki "ahşap tahta ve çivi sahibi" ifadesi ise gemiye işaret etmektedir. Arap şiirinde yaygın olarak kullanılan "kinlerin biriktiği yer" veya "aklın, sırların, aşkın ve korkunun barındığı yer" tabirleri de kalbe yönelik sembolik göndermelerdir. Sıfatlar bağlamında kinaye, konuya bağlı bir sıfatın anılması, ardından ikinci sıfatın açıklanması anlamına gelir. Örneğin هو ربيب أبي الهول "O Ebu Hevl'in evlatlığıdır" ifadesi, son derece sıkı bir gizliliğe sahip olan bir kişiye atıfta bulunmaktadır. Ek olarak, sıfat imalarının örnekleri arasında, nazik ve misafirperver bir kişiyi tanımlamak için "köpeği ürkek", "buzağı tertemiz" ve "kapısı kilitli değil" gibi

ifadelerin kullanılması yer alır. Bunun tersine, "elleri bağlı" tabiri de cimri kimseler için kullanılmaktadır. (Bilgegil, 1989, s.107)

1.2. KUR'ÂN-I KERİM'DE KİNÂYE SANATININ KULLANIMI

Arapça dil mantığı ve metaforik terimlerin yaygın kullanımı Arapların günlük varlığını büyük ölçüde etkilemiştir. Kur'an-ı Kerim, o dönemde Arap dilinde mevcut olan anlatım kalıpları ve inceliklerine uygun olarak Peygamberimize vahyedilmiştir. Vahiy metnini doğru anlamak ve kastedilen manayı kavramak için, vahiy zamanında Arapların kullandığı dilsel incelikler ve sanatsal ifadeler hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Daha basit bir ifadeyle Kur'an'da kullanılan dil, indirildiği belirli bir dönemin dili ve o dönemdeki insanların kullandığı dildir. Nitekim bazı ayetlerde bu gerçek açıkça ifade edilmiştir:

“Böylece biz onu Arapça bir kitap olarak nazil ettik. Sana gelen bu ilimden sonra şayet onların heva ve heveslerine uyarsan Allah tarafından senin için ne bir dost ne de bir koruyucu vardır.”¹

“Hiç kuşkusuz, ‘kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor’ dediklerini biliyoruz. Hâlbuki ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancısıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır.”²

“Şüphesiz bu Kur’ân âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Rûhu’l-Emin indirmiştir.”³

Kinayenin amacı, önemi arttırmak ve alıcı üzerinde daha güçlü bir izlenim bırakmaktır. Mecazdan farklı olarak gerçek anlamı içermesi nedeniyle ima yoluyla anlatım, kelimelere daha derin çağrışımlar kazandırarak derinliği artırır. Bu sanat dalı ta'riz, telvih, remz, ima, tevriye gibi birçok üslubu kapsamaktadır. Cahiliye şiirinde, Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve diğer edebi eserlerde bu sanattan faydalanılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, ima mecazi bir anlam taşısa da metafor olarak bilinen sanatsal teknikten farklıdır. Alegoride bir ifadeyi hem gerçek hem de mecaz olarak kullanmak mümkünken, ifadeyi mecazda gerçek anlamda kullanmak mümkün değildir. Bununla birlikte, alegorinin bazı bölümleri gerçek yorumun kullanımını kısıtlayarak yalnızca mecazi anlamın kullanılmasına izin vermektedir.

¹ Rad Suresi 13/13

² Nahl Suresi 16/103

³ Şuara Suresi 26/195

Retorik alanına giren edebi bir teknik olan ima, kelimelerin veya kompozisyonların asıl anlamın yanında ek bir anlam ifade etmek için kullanılmasıdır. Klasik retorik literatüründeki bir başka tanım da imayı, "orijinal ve gerçek anlamın aktarılmasına engel olmayan, altta yatan bir varsayımla birlikte amaçlanan anlamı aktaran bir ifade birimi" olarak tanımlamaktadır. Bir başka benzer tanım ise, bir ifadenin, kelimenin tam anlamıyla yorumunun ötesine geçen bir anlam kastedilerek söylenmesi eylemini ifade ettiğini ileri sürmektedir. Bir kelimenin, dil içerisinde orijinal anlamında kullanılmasını engelleyecek içsel bir varsayım olmadığı sürece, bir kelimenin farklı bir anlamla kullanılması durumunda ima meydana gelir. Kinaye, sözlü veya yazılı bir terimin, dildeki gerçek veya orijinal anlamından farklı bir anlam taşıyacak şekilde kasıtlı olarak kullanılmasını ifade eder. Birincil ve ilk anlamı takip eden ve ima edilen ikincil bir anlam ifade edilir. Bu iletişim tarzında terimin tam anlamına atfedilmesi de mümkündür.

Arap dilinin mantıksal yapısının etkisi ve alegorik terimlerin yaygın kullanımı nedeniyle bu deyimler Arap medeniyetinin günlük yaşamında yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. Kur'an metnini yorumlayabilmek ve gerçek manasını anlayabilmek için, Arapların vahyedildiği dönemde kullandıkları dil inceliklerini ve sanatsal ifadeleri bilmek şarttır. Kur'an-ı Kerim, o dönemdeki Arap dilindeki mevcut kalıp ve nüanslara uygun olarak Peygamber Efendimiz'e vahyedilmiştir. Basitçe söylemek gerekirse, Kuran'da kullanılan dil, Kur'an'ın indirildiği dönemde yaşayan insanların konuştuğu dildir. Kur'an'ın pek çok ayeti bu gerçeği açıkça belirtmektedir.

Şüphesiz Kur'an'ın indirildiği çağın en dikkat çekici özelliklerinden birisi de, Arap dilinin geniş ve saygın sanatının bozulmadan kalmasıdır. İslam alimleri o dönem boyunca ima ve metaforun bir Retorik biçimi olarak kullanımını onaylamış ve kabul etmişler, bunların doğrudan ifadeden daha anlamlı olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu sanatsal unsurların Kur'an'ın tamamında yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bilim adamları, ima ile ta'rizin eş anlamlı olup olmadığını tartışmışlardır. Bu iki kavramın tanımları incelendiğinde, aralarında bir ayrım olsa da, farkın önemsiz olduğunu ve daha fazla tartışmayı gerektirmediğini kabul etmek gerekir.

Alegorinin Kur'an'da çeşitli biçimlerde kullanılmasının içkin olduğu ve kapsamlı uygulamasında farklı amaçlara hizmet ettiği kabul edilmektedir. Dilde her üslubun bir işlevi vardır ve yalın ifade yerine kinaye kullanımının da bir amacı ve mantığı olduğu açıktır. İletişimde retorik araçları kullanmanın amaç ve nedenleri arasında Allah'ın sonsuz

kudretini vurgulamak, verilmek istenen mesajın daha estetik bir şekilde iletilmesi, mesajın alıcı tarafından etkili bir şekilde anlaşılmasının sağlanması, kaba dilden kaçınılması, özlü ve süslü ifadeler kullanılması yer almaktadır.

1.3. KİNÂYE'NİN KULLANIM AMAÇLARI

Kinaye, iletişimde çeşitli amaçlara hizmet eden retorik bir araçtır. Edebi türlerin her birisinde dolaylı anlatım kullanımı, anlamı aktarmada daha etkili olması ve açık sözlerin ulaşamayacağı daha dikkat çekici bir üslup sunabilmesi nedeniyle tercih edilmektedir. Bu yaklaşım aynı zamanda söz konusu nesne veya durumdan doğrudan bahsetmekten kaçınarak, bunun yerine önemli olanı belirten takma adlar veya damgalar kullanarak mahremiyetin korunmasını da sağlar. Beyan alanında bireyin açıkça saldırgan veya yasaklı bir dil kullanmaktan kaçınabileceği tek yaklaşım kinaye tekniğidir. Bu yöntem, sadece Arapçada değil, diğer dillerde de "uygunsuz" sayılan sözcüklerin yanı sıra, açıkça ifade edildiğinde kabalık, sertlik, çirkinlik veya uygunsuz davranış olarak nitelendirilen ifadeleri kabul edilebilir bir biçime dönüştürmektedir. Sosyologlar, aşağılayıcı veya kınayıcı bir dil kullanma konusundaki isteksizliğin, sorumlu tutulma endişesi, eleştiri ve kınama ile karşı karşıya kalma ve toplumsal normların ihlal edilmesi endişesinden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle kinaye, bireyin arzu edilen herhangi bir konuyu dile getirip açıklayabileceği tek araçtır (Kasım, 2003).

Kur'an, hikmete dayalı, çeşitli amaçlarla mecazi ifadeler kullanır:

1. Amacı ilahi gücün muhteşemliğini vurgulamaktır.
2. Bir kelimeyi daha etkili bir şekilde ifade etmek için kullanılır. Alternatif olarak, estetik açıdan daha hoş bir ifade kullanarak niyeti ifade etmek için kullanılır.
3. Alternatif bir terimle aktarılması açıkça çekici olmayan bir kelimenin kullanılmasıdır.
4. İfadeyi etkili bir şekilde iletmek ve/veya geliştirmek için kullanılır.
5. Cümleyi kısaltmak için kullanılır. Bir kinayenin birden fazla çağrışımı olabilir.

2. BÖLÜM

KİNÂYE SANATI

2.1. KİNÂYE SANATININ TANIMI

Beyan ilmi içerisinde ele alınan kinaye, كِنَا، يَكْنُو “kenâ-yeknu” ve كِنِي، يَكْنِي “kenâ-yekni” fiillerinin mastarı olan bir isimdir. Kelime anlamı ima etmek, gizlemek, bir şey sedrederken kastedileni söylemeden başka bir şeyi hedeflemek manalarına gelmektedir (Firuzabadi, 2005, s. IV-1329).

İbn Fâris’e (ö. 395/1004) göre kinaye kelimesi kök olarak kâf, nûn ve vâv harfinden oluşmakta ve bu kök göz önünde bulundurulduğunda bir adın bir başka adla setredilip gizlenmesi şeklinde ifade edilmesi mümkündür (İbn Fâris, 1979, V-139). Kâf, nûn ve ye harflarından oluşan Künye (كنية) ismi de aynı kökten türetilmiştir. Araplar genelde kendi namlarına mukabil büyük erkek veledin babalık nispetiyle künyelenirlerdi (İbn Fâris, 1986, 1: 771). Bu kök harufatının dizilişi ne tarzda gelirse gelsin tesettürlenme, kapama gibi bir manaya geleceği açıktır (Sekkâkî, 1987, s. 402).

Örtülü anlatım şeklinde de bilinen kinayenin belagat alimlerince yapılan tanımı ise “Asıl manasının kastıyla beraber bu mananın lâzımı kastedilen sözdür” (Tefâtânî, 2013, s. 630, Kazvînî, 1904, s. 337). Diğer bir ifadeyle “Bir sözü hakiki manasını da kastetmekle birlikte hakiki anlamının haricinde isti’ malidir” (Bolelli, 2016, s. 171; Bulut, Saraç, 2019, s. 144; 2020, s. 270). Nitekim Araplar, genellikle beyan ettikleri sözcükleri asıl anlamını esas tutmak yerine tam tersi olarak o sözün icabının (mefhumunun, lâzımının) anlaşılmasını gaye edinmiştir (Merâgî, 2000, s. 112). Bu manada kinaye, tam bir sözlü kültür edebî sanatıdır. Örneğin; طویل النجاد /Falancanın kılıç bağı uzuncadır” cümlesi kişinin uzun olduğuna kinâyedir. Kinâye içeren sözün aynı anda gerçek anlamı ile algılanmasında da bir zarar olmamakla beraber, asıl manası ile bu bağın uzuncalığı şeklinde anlaşılma yanlış olmaz. Fakat asıl hedeflenen boyun kametidir (Üstünbaş, 2018, s. 102).

Abdulkahir el-Cürcanî (ö.471/1078) kinaye için şöyle der: Konuşanın, dilde oturmuş manası dışında, redifi bir manayı delilleyerek ifade edilmek istenene imada bulunmasıdır (Cürcânî, 1992, s. 66).

Zemahşerî ise (ö. 538/1144) kinâye için “Bir şeyi onun batnına derç edilenin dışında bir kelamla anlamaktır” der (Zemahşerî, 1407, s. 282).

Sekkâkî (ö. 626/1229) ise kinâye için “Bir şeyi açık zikretmeyip bilakis zikre bahsin zikre terkiyle intikal edilebilmesi için o şeyin levazımını zikretmek” olarak tarif eder. Bu tarz anlatım, söylenmekte olan konunun açıkça değil bilakis zımni tarzda dile getirilmesinden kinâye olarak esmalandırılmıştır (Sekkâkî, 1983, s. 402).

Kinayenin mecazdan ayrıldığı en önemli nokta zikredilen ifadenin doğru olan manasının anlaşılmasına engel bir karine yokken mecazda zikredilen lafzın gerçek anlamda isti'maline engel bir karine veyahut alaka bulunmaktadır. Mesela: "Ahmet'in uykusu var" söylemi, "Ahmet'in gözünden uyku akıyor" gibi bir ifade ile veya "Ahmet herhalde dün gece beşik sallamış" tarzında bir kinaye kullanılarak ifade edilebilir. Bütünü de Ahmet'in uyumak istediğini gösterir (Eren, 2002, s. 15). Bu örnekten anlaşılacağı üzere kinâyeli anlatımın maksadı mecazi mananın yanında gerçek manada da bir görüş ufku açıp anlama zenginlik katmasıdır.

2.2. KİNÂYE'NİN UNSURLARI

Kinayedeki iki temel unsur bulunmaktadır:

- Mekniyyun bih

Kinayenin lafzı olup söz içindeki asıl ve gerçek manada zikri geçen unsurdur.

- Mekniyyun anh

Söz içinde zikri geçmeyen ama mana bakımından kendisinden kinâye yapılmak istenen unsurdur. Misal olarak verecek olursak mesela “*Alnı açık*” sözü mekni bihdir. Manası “*utanılacak hallerden beridir*” de mekni anh olacaktır.

İlk unsur setreden, ikinci unsur ise setredilen konumunda olduğundan “kinaye” olarak taayyün etmiştir. Burada önemli olan sözde gizlenen fakat bazı deliller ile delalet edilen manayı bulmaktır (Tuna, 2018, s. 27).

2.3. KİNÂYENİN ÇEŞİTLERİ

Kinâye, delalet ettiği mana ile bağlı olduğu vasıta ve cümlelerin öncesinden elde edilen kinâye çeşitleri olmak üzere iki kısımdır. Bunlardan her birisinin de kendi içinde kısımları bulunmaktadır.

2.3.1. Delalet Ettiği Şeye (Mekniyyun anı) Göre Kinâye Çeşitleri

Belagat alimleri işaret edilen şeye göre mekni anı'ı sıfattan kinâye, mevsuftan kinâye ve nisbetten kinâye olmak üzere üçe ayırırlar (Carim; Emin, s. 105).

2.3.1.1. Sıfattan Kinâye

Bir varlığa ait anlatılmak istenilen bir sıfat üstü kapalı olarak dile getiriliyorsa buna sıfattan kinâye denir. Örtülü olarak kastedilen sehavet, asalet, cesaret, hilim, cimrilik gibi sıfatlar olup nahiv ilmindeki esfat amaçlanmamıştır (Altuntaş, 2021, s. 42). Örneğin; cahiliye dönemi şairlerinden olan el-Hassâ'nın (ö. 44/664) ölmüş olan kardeşi için yazmış olduğu şiirin bir kısmın da; “طويل النجاد” (kılıç bağı uzun) ibaresi kardeşinin boyunun uzun olduğu, “رفيع العماد” (çadırının direği yüksek) ibaresi kardeşinin şerefli bir kişi olduğu “كثير الرماد” (küllü bol) ibaresi de kardeşinin misafirlerinin çok olduğu kastedilerek kinâye yapılmıştır (Yıldırım, 2010, s. 36; Gürkan, 1998, s. 236).

Sıfattan kinâye de, isti'malen kelamla (mekni bih) hedeflenen kelam (mekni anı) mabeynindeki münasebeti kuran vesaitin azlığı ve çokluğu itibariyle iki kısımdır.

Kinâye-i Karîbe (Yakın Kinâye)

Gerçek mana ile kastedilen (Mekn-i anı sayılan sıfat) arasındaki intikal vasıtasız ve kolay yapılmışsa bu türe kinaye-i karîbe denir (Hâşimî, 1999, s. 288). Buda iki kısımdır.

- **Açık Kinâye**

İki unsur arasında bulunan ilişki genel bir örf'e dayanıp kolaylıkla ve çok düşünmeden anlaşılabiliriyorsa buna açık kinaye denir. Mesela tul-u kametten kinaye olarak söyledikleri: “طويل نجاد” “Kılıcının bağı uzundur” tabiri gibi.

- **Gizli Kinâye**

İki unsur arasında bulunan ilişki genel bir örf'e dayanmayıp çok düşünmek ile anlaşılabiliriyorsa buna da gizli kinaye denir. Yaygın olarak kullanılmayan “ahmak” kimse için söylenen : “عريض القف” “Kalın kafalı” deyimindeki kinaye gibi.

Kinâye-i Ba'ide (Uzak Kinâye)

Asıl mana ile kastedilen mana (Mekn-i anı sayılan sıfat) arasındaki intikal müteaddid olursa bu türe de kinâye-i ba'ide (uzak kinâye) denir (Sekkâkî, 1983, s. 405). Diğer ifade ile zihnî lâzımların fazlalığından maksadın anlaşılabilmesi için çokça tefekküre muhtaç olan fehmi meşakkatli kapalı bir türüdür (Meydânî, 1996, s. 137). Misalen كثر الرماد “külü çok” sözündeki kinâyenin lâzımı şöyle düşünülebilir: Külün kesreti yananın kesretine, yananın kesreti pişenin kesretine, pişenin kesreti taamin kesretine, buda davetlilerin kesretine, davetlilerin kesreti ev sahibinin sehavetine delildir (Sekkâkî, 1983, ss. 404-405; Kazvînî, 1904, ss. 341-342; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, 2019, s. 241).

2.3.1.2. Mevsuftan Kinâye

Kinayeli anlatım ile bir zat ismi yani özne kastedildiğinde mevsuftan kinaye olur. (el-Haşimi, 1999, s. 275; el-Merağî, 2005, s. 256). Başka bir ifade ile bir şahsı veya nitelenen şeyi dolaylı ve örtülü bir anlatımla dile getirmektir. Misalen “Adalet timsali” vasfı -Hz. Ömer (r.a.) için alameti farika olmuştur. Bundan ötürüdür ki Hz. Ömer (r.a.) ile münasebetli birşey söylene mevsuftan kinaye yapılmış olur. “Adalet timsali, Hz. Ebu Bekir'den (r.a.) sonra halife oldu” cümlesi buna bir misaldir (Ateş; Aydın, 2019, s. 494).

Bir edip; üniversitelerin lisan-ı arabiyi ilerletmede katkısını şöyle ifade etmiştir:

وجدت فيك بنت عنان دارا * ذكرتها بدلو العراب

“Ey okul! Adnân'ın binti (lisan-ı arabî), sende öyle bir ev buldu ki; bu ona bedevilik dönemini hatırlattı.” Şâir, (بنت عنان) tabirini kullanıp Arap dilini kinayeten kastetmiştir (Bolelli, 2013, s. 173).

Mevsufan kinaye, müfretten kinaye mürekkepten kinaye olarak iki kısma ayrılır.

Müfret Kinâye

Mana bakımından mevsufun tek bir sıfatla nitelendirildiği kinaye türüdür. Yani herhangi bir sıfatı geçici olarak kullanıp belirli bir mevsufa ulaşmak maksadıyla sıfatı kinâye tarikiyle söylemektir. Misalen Amr b. Ma'dikerib'e (ö. 21/641-42) ait şiirinde:

الضاربين بكل أبيض مخذم * والطاعنين مجامع الضغان

“Biz, keskin ve parlak kılıçlarıyla (adüvvü) vuran ve mahfeden; ayrıca kin, haset ve kıskanmanın içtima yeri olan (düşmanın kalbini) vuran kimseleriz.” Şâir, “مجامع

“الضغان” ifadesiyle, cümlede telaffuz edilmeyen “kalp” ibaresini hedeflemiştir (Abbas, 2009, s. 293).

Mürekkep Kinâye

Mevsufun canlandırılmasında birçok anlamlı sıfatın yer aldığı kinayedir. Yani zikredilen sıfatların hepsi tek bir mevsufa ait olup ona ulaşılması amaçlanan bir türdür. Misal: “*Boyu düzgün, tırnakları geniş bir canlıdır*” ibaresindeki tüm sıfatlar insana nispet edilir (Sekkâkî, 1983, s. 404; ss. 632-633; Hâşimî, 1999, s. 289; Merâğî, 1993, ss. 303-304; Ali el-Cârim, Kazvînî, 2003, s. 242; Teftâzânî, 2013, Mustafa Emîn, 2019, s. 241). Tıpkı “*Çölde yürür, dört ayaklı, hörgüçlü, yük taşır*” ifadesiyle devenin kastedilmesi gibi (Bilgegil, 1989, s. 176).

2.3.1.3. Nisbetten Kinâye

Sıfat ve mevsufu açıkça söylenmesine karşın aralarındaki nispetin açık olmayıp, kinaye yoluyla zikredilmesidir. Yani bir vasfı, bir hususiyeti direk kişinin şahsına nispetlemeyip onunla ilişkili bedeninin bir parçasına, elbisesine, bulunduğu mekâna vb. kişiye ait olan bir şeye isnatta bulunmaktır. Misalen Ziyâd el-A‘cem’e (ö. 100/718 civarı) dediği:

إِنَّ السَّمَاةَ وَالْمُرُوءَةَ وَاللَّدَى . فِي قُبَّةٍ ضُرِبَتْ عَلَى ابْنِ الْحَشْرِجِ

“*Mertlik, Cömertlik ve eli açıklık İbnü’l-Haşrac’ın üzerine kurulmuş bir kubbenin içindedir*” (Ziyâd el-A‘cem, (1983, s. 49) şiirinde, mertlik ve sehavet sıfatlarını methettiğinden devam etmesini istemiş fakat zahir bir tarzda İbnü’l-Haşrac’a isnat etmemiştir. Kubbe sahibine aidiyeti göstermek için zikredilen sıfatları önce bir kubbe içinde cemetmiş sonra da onları İbnü’l-Haşrac’a dayandırmak amacıyla kubbenin onun üzerine kurulduğunu dile getirmiştir. Mekânın takarruru mukimin de takarrurunu istilzam eder (Sekkâkî, 1983, s. 407-408; Kazvînî, 2003, s. 246; Teftâzânî, 2013, s. 634-635; Hâşimî, 1999, s. 288; Merâğî, 1993, s. 304; Saraç, 2019, s. 145).

2.3.2. Vasıta ve Vesilelerine Göre Kinâye Çeşitleri

Belağat âlimleri zikri geçen anlam ve kastedilen kinâyeli anlam arasındaki mesafenin yakınlığı ve uzaklığı, mananın açıklığı ve kapalılığı bakımından telvîh, remz, îmâ işâret ve ta‘rîz olmak üzere kinâyeyi dört kısma ayırırlar (Sekkâkî, 1983, s. 411).

2.3.2.1. Telvîh

Lügatte, “uzaktan birisine işaret etmek, göstermek” olan telvih (el-Merağî, 1993, s. 317; el-Kavzini, 1985, s. 339) ıstılahta ise asıl mana ile kastedilen mana arasındaki araçların fazlalığı sebebiyle yol uzak olursa bu tür kinâyeye telvîh adı verilir. Başka bir ifade ile kastedilen manaya zihnin kolayca ulaşımını sağlayan vesilelerin çokça bulunmasıdır (Bolelli, 1993, s. 126). Örneğin *وما يك في من عيب فاني جبان الكلب مهزول الفصيل* “Ben de hiçbir ayıp yok; ben köpeği korkak, sütten kesilmiş devesi zayıf olan birisiyim” zikrinde “köpeği korkak” ve “devesi zayıf” sözleri, kendisinin misafirperver ve cömert bir kişi olduğu kastedilerek kinâye yapılmıştır. Zira misafirlerin çok gelip gitmesi köpeğinin havlamaması için çok azarlanmasına; buna bağlı olarak köpeğinin korkak olmasına sebep olmaktadır. Aynı şekilde devenin sütünün sağılıp misafirlere ikram edilmesine; bu nedenle yavrusunun aç kalmasına ve zayıf olmasına neden olmaktadır (Kâsım, 2003, s. 249; Yıldırım, 2010, s. 41). Aynı şekilde *هو كثير الرماد* “Onun külü çoktur” sözüyle kişinin cömert olduğuna delalet etmektedir. Çünkü külün çokluğu, çok ateşi, çok ateşde çok kesretle taam ve ekmek pişirildiğini gösterir. Taam ve ekmeğin kesreti, yiyenlerin kesretini gerektirir. Bu da misafirin kesretini, misafirlerin kesretide sehaveti gerektirir (Abbas, 2009, s. 287).

2.3.2.2. Remz

Remz sözlükte işâret etmek, karib olana gizli bir şekilde göz, ağız, kaş ve elle işârette bulunmak anlamına gelmektedir (Bilgegil, 1989, s. 143). Belağatta ise vasıtaların az olması sebebiyle mesafe yakın ve anlam yönünden gizliliği fazla olma haline kinâyede remz adı verilir.

Misal: İbn Reşîk’e ait şu dizelerde:

“عقلت لها من زوجها عدد الحصى / مع الصبح أو مع جنح كل أصيل”

“Diyet ödedim ona kocasının kan bedeli olarak çakıl taşı saymakla / Her sabah ya da her akşamüstü”. Keder ve hüzne giriftar olan için kullanılan çakıl saymak sözü ile remzen neden bunlara başvurduğuna işaret eder (Durmuş, 2007, s. 26). Başka örnekte ise “فلان من مسترحين” “falan kişi dinlenenlerdendi” ifadesinde cahillik ve akılsızlıktan kinâye yapılmıştır. Zira insanın boş duranlardan olması aklını kullanamadığına delalet etmektedir. Burada vasıta az ancak mana kapalıdır (Gürkan, 1998, s. 236).

2.3.3.3. İmâ veya İşâret

Asıl anlam ile kastedilen mana arasında vasıtalar olmayan, anlamı zahir kinayeye “imâ”, perdeli tarifi isteneni (mekniyyün anı), direk veya az bir vesile ile anlatan, irtibatı açık kinaye türüne ise “işâret” denir (Durmuş, 2007, s. 26). Başka bir ifadeyle eğer kinayede, vasıtaların az olması sebebiyle yakınsa ve manası da zahirse ima ve işaret adı verilir. Misal Buhturî’ye (ö. 284/897) ait olan bir şiirinde şöyle demiştir:

أوما رأيت المجد ألقى رحله * في آل طلحة ثم لم يتحول

“Şeref ve asaletin, Talha ailesi arasında tavakkuf edip bundan sonra gitmediğini görmedin mi?” (Buhturî, 1964, s. 1749) demiştir. Şair burada, aileyi methedip ailesinin övgüye mazhar olduğunu nazara vermiştir (Sekkâkî, 1983, s. 411-412; Kazvînî, 2003, s. 248; Teftâzânî, 2013, s. 637; Meydânî, 1996, s. 140-141; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, 2019, s. 242).

2.3.3.4. Ta’riz

Lügat manası “bir şeyi hedef edip, o şeyin etrafını ve yazıyı düzgün yazmak” (Firûzabadî, 1987, s. 834) anlamına gelip istilahtaki karşılığı ise “kelamı fevkalade bir meleke ile işaret ettiği manadan gayrına çevirmek, sağ gösterip sol tarafı ima ederek gizliden gizliye itiraz etmek, değindirmek ve inceden dalga geçmektir (Eren ve Uzunoğlu, 2014, s. 221). Tariz kinayenin en güzel ve en ince çeşitlerinin başında gelir.

Tariz söylenmek istenen mananın asıl manaya kastı ile birlikte zımni olarak zikredilmesidir. Bu ise kinayenin tanımıdır. Farklı olarak iğneleme, taşlama vardır. Yani “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” demektir (Meydânî, 1996, s. 2: 140-141).

Bu sebeple kinaye çeşidi mi yoksa kinayeden ayrı bir ifade biçimi mi olduğu tartışmalı olan ta’rîzi ”تعريض” belâgat âlimleri genel olarak kinâye başlığı adı altında değinmiş, kinâye ve ta’riz ilişkisini ve farklarına değinmişlerdir. Tarizin kinayeden ayrıldığı noktalar genel olarak terkip ve cümle düzeyinde olup lafzi anlamının dışında bir şeye işaret ettiği lüzum yoluyla değil bağlamdan siyak-sibaktan anlaşılır (Yener, 2018, s. 45). Aynı şekilde ta’rîz tasrihin (açıklığın) zıddı olup kinayeden daha gizli olur. Çünkü kinayede sözün manaya delaleti varken, ta’rîzde konum ve konu varlığı ile delaleti mefhumadır. Ayrıca kinaye tekil lafızla yapılabildiğinden tariz sadece mürekkep lafızla olur (Bilgegil, 1980, s. 180).

Örneğin; Peygamber efendimiz (s.a.s) insanlara zarar veren bir kişiye;

المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده

“Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir”

(Buhârî, Sahîh, I, 11; Müslim, Sahîh, I, 65) buyurmuştur. Burada Peygamber efendimiz (s.a.s) Müslümanların vasıflarını haber vermiş, fakat asıl maksadı insanlara eziyet eden muhatabına karşı yaptığı şeyin kötü olduğunu ta’rizli bir dille ifade etmek olmuştur (Yıldırım, 2010, s. 44).

Örneğin: Nef’i (ö. 1044/1635)’nin söylemiş olduğu şu dizelerde:

“Bana Tahir Efendi kelp demiş,

İltifatı bu sözde zahirdir.

Malikî mezhebim benim zira

İtikadımca kelp tahirdir.”

Şair “kelp tahirdir” demekle mezheben kelbin temiz olduğuna işaret edip kendine hakaret eden Tahir efendiye imaen laf dokundurup kelp diyerek mukabele etmiştir (Bulut, 2019, s. 281).

3. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM EKSENİNDE KİNÂYE SANATI

Diğer milletlerde de bulunmakla birlikte bilhassa Araplarda çoklukla kullanım alanına sahip olan ve bununla beraber gün içinde de kullanılan kinaye sanatı Kur'anda'da kendine çoklukla yer bulmuştur.

Dil için önemli bir yeri olan kinaye sanatı edebi sanatlar açısından olduğu gibi Kur'an içerisindeki kullanımlarda da söze letafet katmak, akıcılık, mana yoğunluğu ve ifadelere berraklık verme, eleştiri, yergi, medih, zıtlıkları kolay aktarma gibi gayeler içinde kullanılmaktadır.

3.1. FÂTİHA SURESİ

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

“Bizi dosdoğru yola ilet.”⁴ Ayette bulunan الصِّرَاطُ “dostdoğru yol” kelimesi iki tevilden birine göre istiâredir. Çünkü sırat sözlük anlamıyla yol (tarik) manasında bir isimdir. Halbuki burada din kelimesinden kinayedir. Çünkü din, müntesiplerini sevap kazanmaya, ceza ve azaptan kurtulmaya götürdüğü için, kurtuluş ve esenlik yurduna, ikamet edilecek güvenli diyara götüren yol gibidir. Yüce Allah dini, doğru yol ve açık çağır olarak ifade edince, zatını da din yolunu gösterme konusunda doğru yol gösteren kılavuz konumuna koyarak "bizi doğru yola ilet" buyurmuştur.

3.2. BAKARA SURESİ

“İşte bu o Kitap'dır ki onda şüphe yoktur. Takva sahipleri (muttakiler) için bir hidayettir. Onlar ki gayba iman ederler, namazlarında dikkatli ve devamlıdırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar.”⁵ Ayetinde “Onlar ki gayba iman ederler, namazlarında dikkatli ve devamlıdırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar” hitabında geçen vasıflar muttakilere ait söylenmiş olup takva ehli kastedilmektedir.

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

⁴ Fatiha Suresi 1/6

⁵ Bakara Suresi 2/2-3

“Allah, onların kalplerini mühürlemiştir...”⁶ Ayette hitabı geçen “kalplerin mühürlenmesi” ifadesinden maksat, kinaye yoluyla insanın hür olarak küfrü tercih etmesinin bir neticesi olduğu vurgulanmak istenmiştir. Çünkü bu söylemde, batıl inanışlara inatla yapışan ve hakikatin sesini dinlemeyi kabul etmeyen birinin bir süre sonra hakikati idrak kabiliyetini yitireceği ve nihayetinde kalbinin mühürlenmiş olacağı belirtilmektedir (Esed, 1996, s. 5-7).

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَآدَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde hastalık vardır.”⁷ Bu ayette yer alan “hastalıklı kalp” sözünde ince bir kinaye vardır. Nitekim hastalık, beden için kullanıldığında hakikattir. Ayette kastedilen hastalık ise nifak maksatlardır. Zira hastalık, beden için, nifakta kalp için bir ifsat unsurudur (es-Sâbûnî, 2021, s. 1 – 62).

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحَجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Bunu yapamazsınız-ki asla yapamayacaksınız yakıtı insan ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkarcılar için hazırlanmıştır.”⁸ ayette bulunan “Ateşten sakının” sözünde, kinaye tarikiyle latif îcâz eseri görülmektedir. Şöyle ki: "Kur'an'ın emsalini yapmaktan aciz kaldıysanız onun hak olduğuna iman ederek cehennem narından korununuz" anlamına gelmektedir (es-Sâbûnî, 2021, s.1-87).

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkar edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz.”⁹ Bu ayette küfür ehline Allah tarafından bahşedilen hayat nimetini inkâr etmelerinden kaynaklı kinaye yoluyla durumları yadırganmıştır. İnkarcıların küfrün doğal neticesi olarak ortaya çıkan davranışlarının yadırganmış olması, doğrudan küfrün yadırganmasından daha tesirli bir tutumdur (ez-Zemahşeri, 2016, s.1-334).

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“Öyle bir günden korkun ki o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaaf kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım

⁶ Bakara Suresi 2/7

⁷ Bakara Suresi 2/10

⁸ Bakara Suresi 2/24

⁹ Bakara Suresi 2/28

da yapılmaz.”¹⁰ Ayet-i celilede fidye anlamında kullanılan ceza kelimesinin belagat yönüne bakıldığında bu kelime ile alışveriše delalet edilmiştir. Adl kelimesi de kıyamet gününden kinaye olup “adl” lafzı meknî bih, “kıyamet günü” meknî anhdır. Bu kinâyenin türü ise kinâyeli anlam nitelenen varlığın kendisi olduğu için mevsuftan kinâyedir. Fidyeye, bir şahsı riskli bir vaziyetten çıkarmak için ödenen bedeli ifade etmektedir. Bakara suresinin 48. ayetinde de hiç kimsenin kıyamet günü fidye, para veya değerli bir eşya vererek kendini azaptan kurtaramayacağı belirtilmiştir. Bu nedenle ahirette kimsenin kimseye yardım edemeyeceği hususu kişinin hafızasında canlandırılmak istenmektedir (Öğüt, 1996, s. 55).

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْمِتُ الْآرَضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقَتَائِهَا وَفُومَهَا وَغَدَسِهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar; Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah’ın âyetlerini inkâr ediyor; peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı”¹¹ Ayette bulunan “وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ” “Onlar üzerine zillet ve miskinlik damgası vuruldu” ifadesi, bir haymenin, batnındaki kimseyi tüm yönlerden çerçevelediği gibi, zillet ve meskenetin de onları çevrelediğinden kinayedir. Zira edip şöyle der: Ulvilik, cömertlik ve mürüvvet, İbn Haşrec’i ihata eden bir hayme içindedir (es-Sabuni, 2021, s. 1-135).

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

“Biz bunu, hem onu görenlere, hem de sonra geleceklere bir ibret ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık.”¹² Ayet içerisinde bulunan kinaye sanatına baktığımızda “لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا” “Öncekilere ve sonrakilere” lafzı ile bu vakıadan

¹⁰ Bakara Suresi 2/48

¹¹ Bakara Suresi 2/61

¹² Bakara Suresi 2/66

evvelinde ve ahirinde gelen kavim ve mevcudattan kinayedir ya da bu olayın evvelkilere ve ahirkilere bir ibret olduğu söylenmektedir (es-Sabuni, 2021, s. 1-186).

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَسْتَرْوَا بِهِ نَمْنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

“Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab’ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, “Bu, Allah’ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!”¹³ Bu ayet-i kerimede geçen “kazandıklarından dolayı” sözü, dünya hayatında Allah’ın razı olmadığı habis amel işleyenler, ebedi alemde ziyana uğramış olacaklardır. Nitekim ayette kazanmak manasındaki kesb lafzı ile ticaret akla geldiğinden ötürü kinayeli bir anlatım yapılmıştır. Burada kesb meknâ bih, “günah kazanmakla ticaretin akla gelmesi” meknâ anhdır (Çınar, 2020, s. 56).

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ

“Kanınızı dökmeyin, birbirinizi yurduvuzdan sürmeyin diye sizden söz almıştık, sonra bunu böylece kabul etmişsiniz, buna siz şahitsiniz.”¹⁴ Ayetindeki لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ “Kanlarınızı dökmeyin” zikri, öldürmekten kinaye yapılarak ifade edilmiştir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Hani, Tûr’u tepenize dikerek sizden söz almıştık, “Size verdiğimiz Kitab’a sımsıkı sarılın; ona kulak verin” demiştik. Onlar, “Dinledik, karşı geldik” demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: (Tevrat’a beslediğinizi iddia ettiğiniz) imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!”¹⁵ Ayet-i kerimesindeki خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ “size verdiğimiz sımsıkı sarılın” sözü, vahiy, kitap, Tevrat, şariat lafızları yerine gelerek kapalı bir anlatımla kinaye yapılmıştır. Nitekim bu daha etkili, vurgulu bir ifadedir.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ وَمِنْ الَّذِينَ أُشْرَكُوا يَوْمَ أَعْدَهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّزٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

“Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah’a ortak koşanlardan bile daha düşkün olduklarını görürsün. Onların her biri bin yıl yaşamak

¹³ Bakara Suresi 2/79

¹⁴ Bakara Suresi 2/84

¹⁵ Bakara Suresi 2/93

ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür.”¹⁶ Burada yer alan اَلْفَ سَنَةً ibaresindeki tenvin, ölümsüzlüğü talep eden şahıslarla alakalı olduğu için çokluktan kinayedir (Uludaş, 2018, s. 96).

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab’ı (Tevrat’ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah’ın Kitab’ını (Tevrat’ı) arkalarına attılar.”¹⁷ Ayetinde وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ “arkalarına attılar” hitabı, Yahudilerin Tevrat’tan tamamen yüz çevirmelerinden kinaye olup darb-ı mesel yapılmıştır. Nitekim bir şeyden tamamen yüz çevirmek, ona hiç bakmamak anlamına gelmektedir. Araplar, bir kimsenin bir şeyden tamamen yüz çevirdiğini söylemek için "onu arkaya attı" derler. Çünkü arkaya atılan şeye artık bakılmaz (es-Sabuni, 2021, s.1-197)

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَانْجِبُوا لِيَوْمٍ إِنَّ اللَّهَ وَسِيعُ الْعِلْمِ

“Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah’ındır. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”¹⁸ Ayetinde yer alan وَجْهُ “Allah’ın yüzü” hitabının “niyet ettiğiniz”, “Allah’ın rızası”, “Allah’ın kıblesi” veya “Allah’ın sizden bihaber olmadığı” gibi anlamlardan kinaye olarak da anlaşılabilir (el-Mâtürîdî, 2005, s. 1; 216).

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

“Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: “Allah’ın yolu asıl doğru yoldur.” Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah’tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”¹⁹ Ayeti celilede حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ “sen dinlerine uymadıkça” ibaresi Yahudi ve Hristiyanların o gün İslam dinine girmeleri ümidi olmadığı anlamına gelen bir kinayedir. Zira Resulullah (s.a.v) onların dinine tabi olmadıkça İslam dinine girmeyeceklerdir. Resulullah (s.a.v) onların dinine tabi olmayacağı için onlar da Resulullah’dan (s.a.v) razı olmayacaktır.

¹⁶ Bakara Suresi 2/96

¹⁷ Bakara Suresi 2/101

¹⁸ Bakara Suresi 2/115

¹⁹ Bakara Suresi 2/120

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

“Kendini bilmeyenden başka İbrahim’in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim’i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir.”²⁰ Ayetin mealinde “sefihlerden başka İbrahim’in dininden kim yüz çevirir?” ifadesindeki istifham edatı, inkâr ve kınama anlamındadır. Şöyle ki eblehlerden başkası İbrahim’in dininden yüz çevirmez manasına gelip lafız inkâr edenleri kınamak maksadıyla beyan edilmiştir. Aynı zamanda istifham anlamının amaçlanmış olması da caizdir. Bu durumda ise kinaye olur. İstifham manası caiz görülmezse istifhamın inkari manası mecaz kabilindendir. Yani istifham nefiy manasındadır. Burada açık olan mana kinaye kabilinden olmasıdır. Çünkü üstünlüğünü bilerek İbrahim’in (a.s) dininden yüz çevirmek imkânsız ve kötü bir şeydir (İbn Âşûr, 1984 s. 2;159).

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.”²¹ Ayette Hz. Peygamber (s.a.v.)’e hitaben söylenilen “göğe bakmak” ifadesi, dua edip vahiy beklemekten kinayedir.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

“Onlar ebedî olarak lânet içinde kalırlar. Artık ne kendilerinden azap hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır.”²² Ayette geçen “yüzlerine bakılmaz” sözüyle Allah’ın kıyamet günü inkarcılara bakmayacağı kastedilmektedir. Bu söylem Allah’ın gazabından ve onları tahkir etmesinden kinayedir (İbn Âşûr, 1984 s. II;275).

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ

“Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar; aralarındaki bütün bağlar kopacaktır.”²³ Bu ayette yer alan “bütün

²⁰ Bakara Suresi 2/130

²¹ Bakara Suresi 2/144

²² Bakara Suresi 2/162

²³ Bakara Suresi 2/166

bağlar kopacaktır” hitabından maksat, cehennem azabı ile karşılaşıldığında kendisine perestiş edilen varlıklarla perestiş edenler arasında sevgi bağları artık inkıtaya uğramış ve birbirlerine karşı yabancılaşacaklar. Yani Allah’tan gayrısına bel bağlayan kimselerin bütün kurtulma arzuları heba olmuştur (وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ) “Aralarındaki bağlar kopmuştur.” âyetindeki kinayeyi, “Azaptan necat etmek için müracat edebilecekleri hiçbir çözümlerinin kalmaması...” anlamında ifade edilmiştir (Ebû Hayyân, 1995, s. II, 91).

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.”²⁴ Ayetindeki “Şeytanın adımlarına tabi olmak” söylemi, onu taklit etmek, örnek almaktan kinayedir (Ebû Hayyân, 1995, s. II, 101).

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Vasiyet edenin hataya meyletmesinden ve günaha girmesinden korkan bir kimse, (tarafların) aralarını düzeltirse ona hiçbir günah yoktur. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁵ Ayetindeki “فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ” “ıslah ederse” ifadesi خَاف “korkar” ayetine atfedilmiş olup mirasçılar hedeflenerek kinaye yapılmıştır. Onların açıkça zikredilmemesi, anlamın bilinmesi nedeniyledir.

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَقُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوا هُنَّ وَأَنْتُمْ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوا هُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah’ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.”²⁶

²⁴ Bakara Suresi 2/168

²⁵ Bakara Suresi 2/182

²⁶ Bakara Suresi 2/187

Ayetteki الرَّفْتُ “yaklaşmak” tabiri, cimadan kinayedir. Erişmek anlamı bulundurduğundan dolayı الى harf-i ceri ile geçişli kılınmıştır. En seçkin kinaye misallerindendir (es-Sabunî, 2021, s. 1/226.)

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ

“Ona “Allah’tan kork” denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü beşiktir!”²⁷ Bu ayet-i celilede geçen الْمِهَاد “o ne kötü beşiktir” sözü, beşikten kinaye vardır. Çünkü beşik beşerin en sürurlu ve emniyette olduğu alandır. Yani ahirette kendisi için tahsis edilen kalma yeri ne kadar kerihlidir. Bu tehdit ile Allah onun amellerinin kötü olduğunu haber vermiş ve isti’mal edenlerin bu işe şaşkınlıklarına işaret etmiştir. Dolayısıyla الْمِهَاد sözü, esasen iyi şeyler için kullanılmasına rağmen burada bu kelime kâfire karşı tehdit, mümin için ise müjdenin habercisidir (Nesefi, 2019, s. 1-257).

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer yine de yan çizerseniz, bilin ki Allah, gerçekten mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁸ Bu ayette geçen زَلَلْتُمْ “yan çizerseniz” sözü, Hz. Peygambere ve müminlere hitap edilmektedir. Fakat burada Hz. Peygamber ve müminler kastedilmiş olmayıp, ta’riz yoluyla kitap ehli kastedilmektedir. Çünkü bahsi geçen zelle Hz. Peygamber ve inananlar için değil, ehl-i kitap kastedilerek kinaye yapılmıştır (ez-Zerkeşi, 1957, s. 2-312).

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِصِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِصِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”²⁹ Ayetteki وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ “onlara yaklaşmayın” lafzı cinsi alakadan kinaye olup "kadınlarla cinsi temasta bulunmayın" anlamındadır (es-Sabuni, 2021, s. 1-289)

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِيَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَآيَاتِ اللَّهِ هُزُوءٌ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ لِيَعْظُمَ عَلَيْكُمْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

²⁷ Bakara Suresi 2/206

²⁸ Bakara Suresi 2/209

²⁹ Bakara Suresi 2/222

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”³⁰

Bu ayette اِمْسَاكٌ bir şeye yapışmak ve onu korumaktır. İstifal babındaki اِسْتِمْسَاكٌ formu bir şeye yapışmaya ve korumaya çalışmak وَلَا تَتَّخِذْ demektir. Cimrilik kinaye yoluyla اِمْسَاكٌ olarak adlandırılmıştır. Yiyecek ve içeceklerle ilgili kullanılan مُسَكَّةٌ sözcüğü ise kalan yaşamı tutacak/sürdürmeyi sağlayacak yiyecek ve içecektir.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عِلْمَ اللَّهِ أَنْتُمْ سَتَذْكُرُوهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرُومُوا عَهْدَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

“(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır; halîmdir.”³¹ Bu ayette bulunan “kadınlara kendileri ile tezevvüç istediğinizi örtük olarak anlatmanız” ifadesinde, kinayenin kısımlarından biri olan ta'riz vardır. Yani ta'riz yoluyla kişinin bayana; “Sen gerçekten hoş bir bayansın”; “Sen sâliha bir bayansın”; “Sen ilgi gören bir kadınsın”; “seninle nikah düşünüyorum”; “Umarım Allah bana sâliha bir eş nasip eder” gibi, o bayanında da kendisine mukabele etmesi hâlinde kalbini sadece ona verecek derecede kendisiyle tezevvüç etmeye ima eden sözler serdetmesidir (ez-Zemahşeri, 2016, s. 1-752).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرَهُ مَتَاعاً بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ

“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak - onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu, iyilik üzerinde

³⁰ Bakara Suresi 2/231

³¹ Bakara Suresi 2/235

*bir borçtur.*³² Bu ayette yer alan تَمَسُّوهُنَّ ifadesinin cinsi münasebet anlamında olup cimadan kinayedir (et-Taberi, 2000, s. VIII- 388).

وَأَنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

*“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah’a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”*³³ Buradaki أَنْ تَمَسُّوهُنَّ ifadesi kinaye yoluyla cinsel birleşme anlamında kullanılmıştır.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

*“Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.”*³⁴ Söylendiğine göre ayet-i kerimedeki “Allah’a güzel borç vermek” sözünden kasıt fukaraya, ihtiyaç halinde olanlara sadaka vermeye ve Allah istediği yolda dinin muzafferiyeti için infakta bulunmaya insanları teşvik etmektedir. Azameti yüce Allah infakta bulunmaya rağbet etmek üzere her çeşit ihtiyaçtan müberra ve noksansız zatını kinaye yoluyla fakir gibi izhar etmiştir (el-Kurtubi, s. I-376).

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِيهِ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

*“Tâlût, ordu ile hareket edince, “Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.” dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) “Bugün bizim Câlût’a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok.” dediler. Allah’a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: “Allah’ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.”*³⁵ Bu ayette

³² Bakara Suresi 2/236

³³ Bakara Suresi 2/237

³⁴ Bakara Suresi 2/245

³⁵ Bakara Suresi 2/249

yer alan “Allah’a vasıl olacaklarını kesin olarak bilenler” ibaresinde, yani dünya hayatına iştihak duymayanlar, Allah’a vasıliyeti dileyenler manası çıkmaktadır. Allah’a kavuşmaktan maksatta, rızası üzerine ölmek anlamında kinayedir (İbn Âşûr, 1984, II-375).

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا عَلَى بَعْضِهِمْ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَنَّا الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَنَّا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

“İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah’ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa’ya ise açık deliller verdik ve onu Ruhü’l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelen (millet)ler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler. Onlardan inananlar da vardı, inkâr edenler de. Yine Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Lâkin Allah dilediğini yapar.”³⁶ Bu ayette de “insanların bir kısmını bir diğer bir kısmına efdal kıldık” ifadesiyle Hz. peygamber (s.a.v) kastedilmektedir. Burada direk adını söylemek yerine değeri yüceltmek için ta’riz ile kinaye yapılmıştır (Yıldırım, 2010, s. 64).

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır.”³⁷ Bu ayetteki “faiz yiyenler” lafzı يَأْكُلُونَ (yemek) “almak, alışverişte, ticaretlerinde velhasıl sosyal hayatın herhangi bir alanında kullanmak” anlamında kinayedir (İbnu’l-Arabî, 2003, s. 1-320).

3.3. ÂLİ İMRAN SURESİ

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

³⁶ Bakara Suresi 2/253

³⁷ Bakara Suresi 2/275

“O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat’ı ve İncil’i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti.”³⁸ Ayette yer alan لِمَا بَيَّنَّ يَدِيهِ tabiri, Kutsal kitabımızdan evvel gelen semâvi kütublardan kinayedir. Daha evvel inen kütublar çokça anlaşılır ve maruf oldukları için, bunlar, Kur'an'ın evvelinden manasına gelen بَيَّنَّ يَدِيهِ ibaresiyle beyan edilmiştir (es-Sabuni, 2014, s. I-168).

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَادْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ

وَالْإِبْكَارِ

“Zekeriya, “Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver” dedi. Allah da şöyle dedi: “Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”³⁹ Bu ayette “Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et” hitabındaki بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ “sabah ve akşam” terimi, bütün zamanları kapsayacak tarzda kullanılmış ve insanları ibadete teşvik etmekten kinayedir.

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهُمُ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ

إِذْ يَخْتَصِمُونَ

“(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem’i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur’a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin.”⁴⁰ Burada يُقُولُونَ أَفَلَا مَهُمُ ifadesinde kinaye sanatı vardır. Çünkü “kalemlerini atarlarken” hitabı, kim onu himaye edecek diye kura yapmak anlamında kinayedir (Derviş, 1980, s. I-511).

قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ

لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“(Meryem), “Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?” dedi. Allah, “Öyle ama, Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir” dedi.”⁴¹ “bana bir beşer dokunmamışken” lafzı cinsel münasebetten kinayedir. Nitekim cimadan kinaye olarak libas hars, ve mübaşeret lafızları isti’mal edildiği gibi, burada da aynı emsalde mes ibaresi kinâye olarak ifade edilmiştir (es-Sabuni, 2021, s. I-185).

³⁸ Ali İmran Suresi 3/3

³⁹ Ali İmran Suresi 3/41

⁴⁰ Ali İmran Suresi 3/44

⁴¹ Ali İmran Suresi 3/47

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Şüphesiz, Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁴²

Ayette yer alan اللَّهُ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ “Allah onlarla konuşmayacak ve onlara nazar etmeyecek” ifadesinden maksat, Allah’ın kızgınlığından, şiddetli gıdabından bahsedilmekte ve burada kinâye yoluyla onları sevindirmeyecek anlamına gelmektedir (Derviş, 1980, s. I-543).

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.”⁴³ Bu ayette “Ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.” Bu tabirde mücazat (karşılık verme) manası vardır. Buna istinaden ayetin takdiri; “hangi şeyi infak ederseniz ister çok az olsun ister çok fazla olsun o infakınızdan dolayı Allah size misilleriyle karşılığını verir. Çünkü Allah onu hadsiz ilmiyle bilmekte ve o’na hiçbir şey saklı kalmamaktadır.” Böylece Rabbimizin o kendi yolunda verilen şeyi bilmesi, “ona ecir vermesi” anlamında bir kinaye kastedilmiştir. Bu gibi mahallerde, tarizi zahir ifade etmekten daha belâgatlı olacaktır (er-Razi, 1989, s. 6-468)

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَدُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir. Yüzleri ağaranlar ise Allah’ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁴⁴ Bu ayetin mealinde “bir kısım yüzler ağarır bir kısım yüzler kararır” lafzında, ak ve kara gibi birbirine zıt iki renk kullanılmış olup iki grup insandan kinâyedir, hakikat ehlinde olan beyaz renkli olarak vasıflandırılmış, ehli delaletten olanlar ise siyah olarak vasıflandırılmıştır. Yani bir kısım simaların sürurlu ve bazı simaların ise hüznü ve havf içerisinde olacakları belirtilmektedir (Derviş, 1980, s. II-16).

لَنْ يَصُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُؤْلُوكُمْ الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ

⁴² Ali İmran Suresi 3/77

⁴³ Ali İmran Suresi 3/92

⁴⁴ Ali İmran Suresi 3/106-107

“Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez”⁴⁵ Ayetindeki *الْأَذْبَارَ* “size arkalarını dönerler” zikri asıl anlamda olmayıp “mağlup olma” anlamına gelmektedir. Çünkü mağlup olan kişi can kaygısıyla kaçacağı yöne kaçıp sırtını çevirmektedir. Nitekim firar edenin halfi kovalayanın baktığı yöne karşı gelmektedir” (et-Taberî, 2000, s. VII, 109).

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا تَفَقَّوْا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَآؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah’ın ve (mü’min) insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah’ın gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkar ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmekte ve (Allah’ın koyduğu) sınırları çiğnemekte oluşları idi.”⁴⁶ Bu ayetlerdeki kinâye, Yahudi kavminin Allah’ın ayetini inkâr ve gönderdiği peygamberleri haksız yere katletmelerinden kaynaklı ve Allah’ın çizmiş olduğu sınırları ihlal ettiklerinden Rabbimiz tarafından üzerlerine zillet ve meskenet damgasını vurduğundan kasıtlı yapılmıştır (Derviş, 1980, s. II-26).

هَآ أَنتُمْ أَوَّلَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَاوَا عَصَوْا
عَلَيْكُمْ الْأَمْلَ مِنَ الْعَيْطِ قُلْ مُؤْتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: “Öfkenizden ölün!” Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”⁴⁷ Bu ayetlerde Rabbimiz ehli imanın karşılıksız insanları sevdiğini ancak bunun mukabilinde diğer kitap ehlinin münafıkana hareket edip hakikatte sevmedikleri halde seviyor gibi kendilerine gösterip ve bununlada kalmayıp indirilen son kitaba iman ettiklerini hilaf-ı hakikat olarak söylerler. Ancak tek başlarına kaldıklarında ise iman ehli olan ehli islama nihayetsiz buğzlarını kusarlar. “Size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar” cümlesinden maksat Arapların geleneklerinde öfkelendiklerinde bu öfkelerini belirtmek

⁴⁵ Ali İmran Suresi 3/111

⁴⁶ Ali İmran Suresi 3/112

⁴⁷ Ali İmran Suresi 3/119

için el parmaklarını ısırırlardı. Nitekim parmakları ısırarak tabiri âcizliğe düşmek, üzgün olmak ve pişman olmanın alametidir (Derviş, 1980, s. II-31).

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Andolsun, siz son derece zillette iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.”⁴⁸ Bu ayet-i celilede kinâye sanatı olup zilletten maksat Müslümanların bedir harbinde silah ve insan kaynağı olarak cidden zayıf olduğu, kureyşin inlarcılarına karşı sahabelerin savaşa doğru orduyla harekete başladıklarında sadece bir at ve bir deveden başka hayvan olmadığı, ordunun sadece bu iki hayvanı takip ederek yola koyuldukları kastedilmiştir (Kılıç, 2019, s. 61).

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاساً يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي يُبُوتِكُمْ لَيَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.” De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”⁴⁹ Ayetteki مَضَاجِعِهِمْ “savaş alanından, yataklarından” terkibi, ölüm zamanından kinâye kastedilmiştir. Nitekim ecel zamanı gelen kimse “Evlerinizin içinde dahi olsaydınız, ecelleri takdir edilmiş olanlar mutlaka öldürecekleri yerlere çıkartılıp götürüleceklerdi. Yani مَضَاجِعِهِمْ kelimesi, öldürülecekleri yer anlamında kinaye yapılmıştır (Derviş, 1980, s. II, 80).

⁴⁸ Ali İmran Suresi 3/123

⁴⁹ Ali İmran Suresi 3/154

3.4. NİSÂ SURESİ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”⁵⁰ Bu ayette geçen مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ “tek bir nefisten” lafzı, malum olduğu üzere evvel-i hilkatte Rabbimizin insanlık neslini yaratırken bu nesli inşaya temel ettiği Âdem” (as)’den kinaye yapıldığı kabul edilir. Burada kullanılan kinayeden kasıt, çekirdek misali toprak sahifesine ekilip binler başlı mahsul veren buğday başakları gibi kesretle çoğalan yani bir tek kimseden harikulade bir surette milletlerin yaratılmış olması ve Allah (cc)’ın nihayetsiz kudretinin azametini kuvvetli bir emaredir (Ebu Hayyan, 1995, s. III-494).

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

“Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?”⁵¹ Bu ayette yüce Allah أَفْضَى “karışma” ibaresini, cimadan kinaye olmak üzere müminlere seçkin bir edebi öğretmek için kullanmış bulunmaktadır. İbn Abbas der ki: Bu ayet-i kerimede ifda cima anlamında kullanılmıştır (Zuhayli, 2009, s. II-153).

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁵² Ayette

⁵⁰ Nisa Suresi 4/1

⁵¹ Nisa Suresi 4/21

⁵² Nisa Suresi 4/23

“kendileriyle cinsel münasebete girdiğiniz eşleriniz” ibaresinde geçen girmek dahil olmak anlamına gelen kelime cima için kullanılmıştır (Zuhayli, 2009, s. II-165).

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَ هُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”⁵³ Ayette yer alan “yataklarda” tabiri, uyuduğu yerde, odada onları yalnız bırakın, onlarla aynı yorgan altına girmeyin demektir yahut cima yerine kinayedir (Zuhayli, 2009, s. II-183).

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُحُورًا

“Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşaya, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.”⁵⁴ Bu ayet-i kerimede ifade edilen Rabbimizin sevmediği insan vasıflarının zikrinden kasıt “Kendini beğenen ve böbürlenen” kelimesinde görüleceği üzere kinaye türlerinden ta’riz sanatı vardır. Allah (c.c) tariz tarikiyle, insanları küçümsemeye neden olan kibri eleştirmiştir (es-Sabuni, 2021, s. I-122).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer mariz olur veya seferi halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara

⁵³ Nisa Suresi 4/34

⁵⁴ Nisa Suresi 4/36

temas edipte su bulamamışsanız o vakit pak bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); veçhenize ve ellerinize mesh ediniz. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”⁵⁵ Bu ayette yer alan اَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ “yahut kadınlara dokunursanız” ibaresi, ibn Abbas’a göre cimadan yani cinsel ilişkiden kinayedir (İbn Âşûr, 1984, s. IV-79).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنْفُسَهُمْ بِاللَّهِ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez.”⁵⁶ Burada Allah Teala zulümden haksızlıktan uzak ve yücedir: “onlar bir kıl kadar bile haksızlık görmezler” sözü bunu belirtmektedir. Çünkü fetil “kıl” kelimesi hurma çekirdeğinin yarık kısmında bulunan ince ipliğe verilen isimdir. Bir şeyin önemsiz, kıymetsiz, küçük olduğu anlamında kinayedir (Zuhayli, 2009, s. II-236).

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا

“Yoksa onların mülkten (hükümlerlikten) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi.”⁵⁷ Bu âyet-i kerîmede فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ “Şayet o kimseler arza hâkim olmuş olsalardı, başka kimselere çekirdek üzerindeki iz kadar dahi bir şey vermeyeceklerdi” cümlesi, yâhudilerin aşırı derecede cimri olduklarına delalet etmektedir (es-Sabuni, 2014, s. I-283)

أَزْوَاجٌ فِيهَا لَهُمْ أَبَدًا فِيهَا خَالِدِينَ الْأَنْهَارُ تَحْتَهَا مِنْ تَجْرِي جَنَّاتٍ سَنُدْخِلُهُمُ الصَّالِحَاتِ وَعَمَلُوا أَمْثُوا وَالَّذِينَ ظَلِيلًا وَنُدْخِلُهُمْ مُطَهَّرَةً أَزْوَاجٌ فِيهَا لَهُمْ أَبَدًا فِيهَا خَالِدِينَ الْأَنْهَارُ تَحْتَهَا مِنْ تَجْرِي جَنَّاتٍ سَنُدْخِلُهُمُ الصَّالِحَاتِ وَعَمَلُوا أَمْثُوا وَالَّذِينَ ظَلِيلًا وَنُدْخِلُهُمْ مُطَهَّرَةً أَزْوَاجٌ فِيهَا لَهُمْ

“İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.”⁵⁸ Bu Ayet-i kerîmede Arap beldelerinin fevkalade hararetinin yüksek olmasından mütevellit, gölgenin varlığı onlara göre ferahlığa vesile olma sebeplerinin en büyüklerindendir. İşte bundan kaynaklı Cenab-ı Hak “koyu gölge” ibaresini, ferahlık manasında bir benzetme ile kinaye yapmıştır (er-Razi, 1998, s. VIII-95).

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا

“Mü’min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete

g

⁵⁵ Nisa Suresi 4/43

⁵⁶ Nisa Suresi 4/44

⁵⁷ Nisa Suresi 4/53

⁵⁸ Nisa Suresi 4/57

irerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”⁵⁹ نَقِيرًا sözü, bir hurma tanesinin çıkıntısındaki, hurmanın kendisinden çıkıp nihayet ettiği noktadır. Bu nedenle anlam, onlar ki, hurma habbesinin o noktası kadar bile yaptıkları hususunda zulme uğratılmayacaklardır şeklinde olur. نَقِيرًا ölçüler ve düşük miktarlardan kinayedir (er-Razi, 1998, s. VIII-334).

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مَلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

“Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah’a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim’in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim’i dost edindi.”⁶⁰ Buradaki أَسْلَمَ وَجْهَهُ “Yüzünü teslim etmek” terimi, tam itaat ve kulluğu itraftan kinayedir (İbn Âşûr, 1984, s. V-212).

3.5. MÂİDE SURESİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁶¹ Burada أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ veya her hangi biriniz doğal hacetini görmüşse...” âyeti misal verilebilir. Mezkûr bahsi geçen “gait” söylemi, insanın hela ihtiyacını giderebileceği çukur bir yere dikkat çeker. Bu ibarede, hela ihtiyacı direk zikredilmemiş, buna mukabil def-i hacetin defedilmesi için yer “çukur” olarak gelip, tuvalet ihtiyacının karşılandığı yerden kinaye olarak izhar edilmiştir (er-Razi, 1998, s.VIII-57).

⁵⁹ Nisa Suresi 4/124

⁶⁰ Nisa Suresi 4/125

⁶¹ Maide Suresi 5/6

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ اٰن يَبْسُطُوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَىٰ
اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da, Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah’a karşı gelmekten sakının. Mü’minler yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”⁶² Buradaki اَيْدِيَهُمْ اِلَيْكُمْ “Elini uzattı” deyimini, “hücum etti, saldırdı” anlamı kastedilerek “tutmak ve katletmekten” kinaye olmuştur. Ellerin geriye çekmek ise men etmek ve tavakkuf ettirmekten kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. II-46).

قُلْ هَلْ اُنْتُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مُتَوَبِّعًا عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ لَعْنَةِ اللّٰهِ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ
وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

“De ki: “Allah katında cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar; Allah’ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan kimselerdir. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır.”⁶³ Bu ayette Cenab-ı Hakkın benzettiği içlerinde bulunan hınzır ve maymun çıkan kimseler şeytanın kullarıdır. “İşte bunlar” sözünden maksat bu lanetlenmiş olan kişiler, zikri geçen hayvanlara dönüştürülmüş olup “diğerlerinden daha aşağıdırlar.” Burada menfi işler mekana nispet edilmiştir, fakat amaç orayı mesken edinenlerdir. Yani böyle bir sözde abartı vardır ve bu اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ “İşte bunlar diğerlerinden daha fena ve daha aşağıdır.” söyleminden daha sirayetli olup kinayeli bir anlatıma başvurulmuştur (ez-Zemahşeri, 2016, s. II-488).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيَهُمْ وُلْعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ وَلَيَزِيدَنَّ
كَثِيْرًا مِنْهُمْ مَّا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا
نَارًا لِلْحَرْبِ اِطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ

“Bir de Yahudiler, “Allah’ın eli bağıldır” dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun, sana Rabbinden indirilen (Kur’an) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez.”⁶⁴ Bu ayette Yahudilerin Allah’a iftira

⁶² Maide Suresi 5/11

⁶³ Maide Suresi 5/60

⁶⁴ Maide Suresi 5/64

atarak söyledikleri *يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ* “Allah’ın eli bağılıdır” zikri cimrilikten *بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ* “Bilakis Allah’ın iki eli de açıktır” zikri de cömertlikten kinayedir (Zuhayli, 2009, s. IV-293; es-Sabuni, 2014, s. I-511).

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرِيَّةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ مِنْ رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ

“Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur’an’ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından yiyeceklerdi. Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır. Ama onların birçoğunun yaptığı ne kötüdür!”⁶⁵ Bu Ayette Rabbimiz ehli imana hidayete erişmeleri için gönderdiği kitaplara istediği tarzda uyulması halinde mükafeten vadettiği ifade olan “elbette üstlerinden ve ayaklarının altından yiyeceklerdi” buyruğundan maksat, bolluk ve bereketten kinayedir ki hiçbir yönden miskinlik görmeyecek, her taraftan ve sürekli nimete boğulacakları anlamına gelmektedir.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ أَتَى يُؤْفَكُونَ

“Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilâh olabilirler?) İki de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.”⁶⁶ Bu ayette İsa (a.s.) ve Meryem validemiz diğer insanlar ne kadar ilahlık vasfından uzaksa hakeza aynı şekilde zikredilen *كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ* hitabı, yemek yeme eyleminden sonra doğal olarak ortaya çıkan tuvalete gitme-tuvaletini ihtiyacını giderme işleminden kinayedir. Allah (c.c.) edebe binaen ihtiyaç gidermeyi, Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem’e kinaye yoluyla yemek yeme şeklinde isnad ederek ince bir manaya işaret etmiş ve yukarıda geçen velediyet akidesini bu edebi belagat türüyle akıllarda izale ederek doğru bir itikadı insanlığa göstermek istemiştir (Atik, 1985, s. 205).

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!”⁶⁷ Ayette Allah’ın lanetine uğrayan inkârcı

⁶⁵ Maide Suresi 5/66

⁶⁶ Maide Suresi 5/75

⁶⁷ Maide Suresi 5/79

israiloğullarının gerçekleştirmiş oldukları çeşitli kötülükler, özetle, “onlar ne kötü işler yapıyorlar” anlamında ifade edilmiştir (Yıldırım, 2010, s. 85).

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنْزِلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Hani havariler de, “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi. İsa da, “Eğer mü’minler iseniz, Allah’a karşı gelmekten sakının” demişti.”⁶⁸ Bu ayette İsa (a.s.)’ın arkadaşlarının yoktan varedilme hususunu kendi imanlarını ziyadeleştirme açısından talep ettikleri bir mucizeyi soru edatıyla ifade ediyorlar ve Rabbin gökten bir maide indirmesi, kudreti ilahiye karşı hiçbir ağırlığının olmadığını izhar edip anlatıyorlar. Havarilerin, Allah’a karşı itikadi olarak bir tereddütte oldukları kesinlikle anlaşılmamakla birlikte kastedilen İsa (a.s.) gibi müşahid olunan ilahi mucizeye tanıklık yapmaktır. Hz. İsa (a.s) da onlara; korkmaları gerektiğini söyleyip talepleri olan maidenin gerçekleşmesine kadar durup, sabredip, dua etmeleri gerektiğini söylemektedir. Bu ayette üstü kapalı bir şekilde mucizeye şahit olma talebi söz konusudur. Bunu ayetin hemen peşi sıra gelen aşağıdaki ayetten çıkarabilmekteyiz.

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَعَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

“Onlar; “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, (gözü ile) görmüş şahitlerden olalım” demişlerdi.”⁶⁹ Zira yukardaki ayette de görüldüğü üzere maidenin nüzülüyle mucizata müşahid olan havariyyun o heyecan ve hayretten teskin olmak için maidenin nimetlerini yiyelim mucizata hakkel yakın musaddık olalım demektedirler. Görüldüğü üzere bahsettiğimiz kinaye tariki ta’riz yoluyla açıklanmış oldu. İsa (a.s), onların isteğini;

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيداً لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Meryem oğlu İsa, “Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısıdır” dedi.”⁷⁰ Yukarıda geçen ayetle Rabbimizden talep edip ayrıca münacatının içerisinde halis bir niyetle insanlığa, Allah’a iman hususunda bu mucizenin yol gösterici olacağını kastedip dua etmiştir. Onların رَبُّكَ hitabına mukabil رَبَّنَا diyerek kuşatıcı ve

⁶⁸ Maide Suresi 5/112

⁶⁹ Maide Suresi 5/113

⁷⁰ Maide Suresi 5/114

samimi bir dil kullanmıştır. Arkadaşlarının ise biraz nahoş هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ tarzında sözleri, böyle bir isteği ancak rububiyeti umumi olan Allah yapabilir. İsa (a.s.) ise zikredilen ifade ile teyit edip hem de sarıh olarak ta'rîzle talepte bulunur, bu şekilde sarıh bir mucize, bu tarz bir talep peygamberlerin haricinde olanlar için münasip olmayacaktır. Sonra, onların yemek isteklerine hoş bir ta'rîzle; وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ “Bizi nimetlendir! Sen bu fiili yapanların en hayırlısı!” diye münacatta bulunur. Duasında maidenin tarzını, mahiyetini detaylı olarak anlatmaz. Arkadaşlarının nahoş olan taleplerini, zarif bir peygamber lisanı ile, ta'rîzle haşa muhakkak ki senin kuvvetin kafidir ancak bizim için bir kutlu gün olsun, evvelimize, ahirimize bir ders diye münacatında ifade eder. Ta'rîz ile talep diğerlerine kıyasla daha hüsünlü, edebi ve yerine daha muvafık bir tarzda dile getirilmiştir. (Ferid, 1998, s. 59-60).

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ أَنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

“Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?” İsa da şöyle diyecek: “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilensin.”⁷¹ Bu ayette bahsi geçen ifadelerde ne peygamberi nede validesini tenkid amaçlı olmayıp bilakis tam tersi olarak bir ibret olduğu açıktır. Kesinlikle Hz. İsa’ya bir suçlama yoktur, ona ve annesi Hz. Meryem’e tapanlara bir ta’rîz vardır. Kınama ve azarlama Hz. Meryem’e yapılmış gibi gösterilerek ince bir dokundurma ile ta’rîz yoluyla Hz. İsa ve annesine tapanlar azarlanmış ve kınanmıştır (Yıldırım, 2010, s. 65).

3.6. EN’ÂM SURESİ

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْزِيََكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“De ki: “Şu göklerdekilere ve yerdekilere kimindir?” “Allah’ındır” de. O, merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı. Andolsun sizi mutlaka kıyamet gününe toplayacak. Bunda

⁷¹ Maide Suresi 5/116

hiç şüphe yok. Kendilerini ziyana uğratanlar var ya, işte onlar inanmazlar.”⁷² Ayet-i kerimede geçen, “Allah merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı” hitabıyla, rahmeti zatına atf etmesi, rahmetinin çokluğundan kinâyedir. Rahmetinin kesretli olmasıda şu anlama gelirken, O’nun her daim rahmetini tecelli ettirip bırakmayacağı bir yükümlülük kabilindendir. Çünkü Allah Teâlâ haddi aşmış olanlara da elçilerini göndermiş ve kelimasını yalanlayanlara dahi süre vermiştir. İşte bunlar O’nun engin rahmetinin delillerindendir (Molla Gürânî, 2018, s. 436).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

“Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara ansızın o saat (kıyamet) gelip çatınca, bütün günahlarını sırtlarına yüklenerek, “Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay hâlimize!” diyecekler. Dikkat edin, yüklendikleri günah yükü ne kötüdür!”⁷³ Ayette bulunan لِقَاءٌ lika kelimesinin kıyametteki “durmaktan” kinaye edilmesi, yerinde ve güzel bir kinayedir. Nitekim kıyamet durağı, kendisinde Allah’tan başka hiç kimsenin hüküm verme yetkisinin bulunmadığı ve Allah’tan başka hiç kimsenin fayda ve zarar vermeye, alçaltıp yükseltmeye kadir olamayacağı bir duraktır (er-Razi, 1998, s. IX-394).

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأُ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأُ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Ayetlerimizi yalanlayanlar; karanlıklar içerisindeki birtakım sağırklar ve dilsizlerdir. Allah, kimi dilerse onu şaşırtır. Kimi de dilerse onu dosdoğru yol üzere kılar.”⁷⁴ Ayetteki “zulumatlar”, “sağırklar” ve “dilsizler” ifadeleri gören gözün körlüğünden, duyan kulağın sağırlığından ve konuşabilen dilin dilsizliğinden kinaye yapılmıştır (Ebu Hayyan, 1993, s. IV, 127).

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرَحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

“Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar.”⁷⁵ Bu ayette kapıların açılması kelimesi ile kastedilen, lütfedilen nimetlerin çok çeşitli ve bol oluşundan kinâye olarak söylenmiştir. Yani “Üzerlerine her şeyin kapılarını açtık” ifadesiyle

⁷² En’am Suresi 6/12

⁷³ En’am Suresi 6/31

⁷⁴ En’am Suresi 6/39

⁷⁵ En’am Suresi 6/44

“Onlara her çeşit türden ikramlarda bulunduk” manası kastedilmiştir (Molla Gürânî, 2018, s. 467).

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”⁷⁶ Bu ayette geçen “kökleri kesildi” buyruğunda zulmedenlerin temelli yok edici bir azapla helak edildiklerini kinaye yoluyla zikredilmek istenmiştir (Zuhayli, 2009, s. V-184).

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَى أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ خَيْرًا لَّهِ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى انْتَظِرْ قُلْ إِنْ هَدَى اللَّهُ هُوَ الْهُدَى وَأَمْرُنَا لِنَسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

“De ki: “Allah’ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım? Allah, bizi hidayete kavuşturduktan sonra gerisingeri (şirke) mi döndürülelim? Arkadaşları ‘bize gel!’ diye doğru yola çağırdıkları hâlde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi (olalım)?” De ki: “Hiç şüphesiz asıl doğru yol Allah’ın yoludur. Bize âlemlerin Rabbine boyun eğmek emrolundu.”⁷⁷ Ayette geçen اَعْقَابِنَا وَنُرَدُّ عَلَى zikrinde kinaye vardır. Yapılan fiilin kötü oluşunu ve zararını daha fazla belirtmek için Allah’a şirk koşmaya geri dönenlerin vaziyetini, topuklarının üzerinde gerisin geri rücu etmek biçiminde beyan edilmiştir (es-Sabuni, 2014, s. II-432).

3.7. A’RÂF SURESİ

وَالْوِزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O gün amellerin tartılması da hakır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁷⁸ Ayette bulunan vezn yani tartılma ifadesinden maksat amellerin tartılmasıyla beraber Allah azze ve cellenin adalet ile hüküm vermesi manası kastedilmektedir. İkinci anlamın belagat sanatlarından kinaye yapılarak anlatıldığını belirtmişlerdir. A’râf suresinin 8-9. ayetlerinde Allah (c.c.)’ın ahiret günü terazi kurup amelleri tartacağı ve adaletle hüküm vereceği ifade edilmiştir. Terazide sevapları ağır gelenler cennete, günahları ağır gelenler cehenneme yönelerek yaptıklarının karşılığını alacakları belirtilmiştir. Burada vezn kelimesi ile hem gerçek anlamı olan tartmak hem de mecazi anlamı olan adalet ve Allah’ın hüküm vermesi amaçlanarak kinaye yapılmıştır.

⁷⁶ En’am Suresi 6/45

⁷⁷ En’am Suresi 6/71

⁷⁸ A’raf Suresi 7/8

Vezn kelimesi meknî bih, “adalet ve Allah’ın hüküm vermesi” meknî anıdır (Fahredden er-Râzî, 1998, s. X-294).

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ

“Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” dedik. İblis’ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı.”⁷⁹ Ayet-i kerimeden maksat bizler ceddiniz Adem (a.s.)’ı yarattık, ona bu sureti verdik. Onu biçimlendirdikten sonra ise meleklerle ona secde etmesini söyledik. Bu emir, bizim halketmemiz ve ona biçim vermemizden sonraya kalmamıştır. Zira Adem (a.s.) beşeriyetin kaynağıdır. Bu sebeple ayetteki hitap kinaye aracılığıyla tüm beşeriyete söylenmiştir (Zuhayli, 2009, s. VI-113).

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ

“De ki: “Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O’na) doğrultun. Dini Allah’a has kılarak O’na ibadet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz.”⁸⁰ Bu ayette “her secde yerinde yüzlerinizi (O’na) doğrultun” sözünden maksat yani hem adaletli olun hem de yüzlerinizi doğrultun. Bir şeyin doğrultulması hakkının verilmesi, şartlarının eksiksiz yerine getirilmesi demektir. Namazın dostdoğru kılınması, tartının adaletle yerine getirilmesi gibi. Yüz bilindiği gibi insan organlarının en şerefliisidir. Burada maksat ya insanın bildiğimiz organıdır. Ya da kalbin yönelişinden maksadın sıhhatinden bir kinayedir (Zuhayli, 2009, s. VI-124).

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ

فِي سَمِّ الْخِبَاطِ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.”⁸¹ Ayetteki “onlara semavatın kapıları açılmaz” zikrinde, kalamullahı yalanlayanların yapmış oldukları dua, ibadet, taat ve amelleri geçerli sayılmayacağı anlamına gelmektedir. Burada söylenmek istenen anlam ile zikredilen mevzu arasında vesileler çokça olduğu için kinaye türlerinden telvih bulunmaktadır (es-Sabuni, 2014, s. I-449).

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَّعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ

⁷⁹ A’raf Suresi 7/11

⁸⁰ A’raf Suresi 7/29

⁸¹ A’raf Suresi 7/40

“Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayan ve iman etmemiş olanların ise kökünü kestik.”⁸² Bu ayet-i celilenin mealinden de anlaşılacağı üzere asilik yapan veya yapacak olanların gelecekte uğrayacağı kötü sonun mahiyetini izah babında وَقَطَعْنَا دَابِرَ “kökünü kestik” cümlesi, ayetleri inkâr edip onların tamamını yok etmek ve helak etmekten kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. I-421).

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“İsrailoğulları (yaptıklarına) pişman olup, gerçekten sapmış olduklarını görünce, “Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz” dediler.”⁸³ Ayetin mealinden de anlaşılacağı üzere israiloğullarının defalarca yaptığı ilah-i emre karşı isyankarlığın neticesinde bir nevi pişmanlığın göstergesi olarak zikredilen bu ayette وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ “başları elleri arasına düşürüldü” ibaresi, pişmanlığın şiddetinden maksat kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. I-437).

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah’a, “Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız” diye dua ederler.”⁸⁴ Tefsir alanında ünlü "el-Burhân" ve "el-İtkan" eserlerinin yazarlarının yanı sıra birçok müfessir, söz konusu pasajda geçen "nefs" teriminin Hz. Âdem'e işaret ettiğini ileri sürmüşlerdir. İnsan ırkının ilk atası olan Havva, yalnız bir özden yaratılmıştı. Açıklığa kavuşturmak gerekirse, yaratıcı Havva'yı Adem'in kaburga kemiklerinden birinden yarattı. Şüphesiz bu yaratılış şekli, Allah'ın büyüklüğünü ve üstün otoritesini açıkça göstermektedir. Aynı ayet içerisinde yer alan تَغَشَّيْهَا “sarıp sarmalama” sözü ise cinsel birleşmeden kinaye yapılmıştır (ez-Zerkeşi, 1957, s. II-301).

3.8. ENFÂL SURESİ

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ

⁸² A'raf Suresi 7/72

⁸³ A'raf Suresi 7/149

⁸⁴ A'raf Suresi 7/189

“Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”⁸⁵ Bu ayetin mealinde de görüleceği üzere hakikatın gün ışığı gibi zahiriyetiyle beraber sanki gözü önlerinde felakete sürükleniyorlar gibi, “gözleri göre göre” ifadesi, bile bile anlamında olup katiyet ve kesinlikten kinayeyi ifade eder (er-Razi, 1998, s. XI-258).

وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ

“Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va’d ediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.”⁸⁶ Bu Ayet-i celilenin mealinden de anlaşılacağı üzere söz konusu “kafirlerin arkasını kesmek” söylemi, onların helakla köklerinin kazınmasından kinayedir (Zuhayli, 2009, s. VI-311).

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar. İşte onlar ziyaana uğrayanların ta kendileridir.”⁸⁷ Bu ayetin mealinde geçen Cenab-ı hakkın pis ve temiz ruhları birbirinden ayırıştırıp günahkar olanları cehennem ile paklayacağını ifade kastıyla kullandığı “murdarı temizden” sözü, mümin ve kafirden kinayedir (Zuhayli, 2009, s. VI-376).

3.9. TEVBE SURESİ

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ

Allah’ın mescitlerini imar etmeleri düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır.”⁸⁸ Bu ayetten maksat, inkâr ehlinin değil mescitleri imar etmesi bilakis kabeyi yıkmak kastıyla kullanılan “Allah’ın mescidi” ifadesi ile Mescid-i Harâm’dan kinaye yapılmıştır. Çünkü “falanca Allah’ın kitaplarını okumaz.” dediğin zaman, onun Kur’ân okumasını, “Kur’ân okumaz” demekten daha etkili bir şekilde olumsuzlamış olursun (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-37).

⁸⁵ Enfal Suresi 8/6

⁸⁶ Enfal Suresi 8/7

⁸⁷ Enfal Suresi 8/37

⁸⁸ Tevbe Suresi 9/17

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ

“Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?”⁸⁹ Burada “Allah, seni affetsin” ibaresi, yapılmış bir suçtan kinayedir. Çünkü af, suçu takip ederek kullanılması ile birlikte bahis edilebilir. Manası da “Hata ettin, ne kötü yaptın!” tarzındadır. “Neden onlara izin verdin ki?” kullanılması da, affetmeye mevzu olan kinayeli sözün kullanılması şeklindedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-90).

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah’ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir.”⁹⁰ Burada münafık bayan ve erkeklerin birbirlerine benzemeleri ile kötülükte ileri gitmeleri ve akabinde kullanılan “ellerini sıkı tutarlar” sözü, cimrilikten kinaye yapılmıştır (Zuhayli, 2009, s. V-293; es-Sabuni, 2014, s. I-511).

فَرَحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ

“Allah’ın Resûlüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve “Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki: “Cehennemin ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı.”⁹¹ Bu ayette peygamber ordusunun harbe giderken emre muhalif olarak katılmayanların ve bu yaptıkları eyleme sevinerek söyledikleri “Bu sıcakta sefere çıkmayın dediler” sözü ile Rabbimizin söylediği “De ki: “Cehennemin ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı” söylemi cehennem ateşinin sıcaklığının, kurak yaz sıcaklığından daha kızgın olduğu malum olduğundan burada maksat mevzuyu haber verme değildir. Anlatılmak istenen bu durumun görmezden-bilmezden gelindiği kinayeli şekilde belirtilerek hatırlatma yapılmıştır (İbn Âşûr, 1984, s. IX-315).

نَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

⁸⁹ Tevbe Suresi 9/43

⁹⁰ Tevbe Suresi 9/67

⁹¹ Tevbe Suresi 9/81

“Sorumluluk ancak, zengin oldukları hâlde senden izin isteyenleredir. Bunlar, geride kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler.”⁹² Bu ayetin mealinde ifade edilen harbe giderken yaşanan imtihana sebep olan ve ayetteki söylemde kullanılan الْحَوَالِفِ deyimini, kadınlardan kinayedir. Şöyle ki münafıklar, savaşmaktan çekinerek, eşleriyle birlikte kalmaya, çocuklara bakmayı tercih ettiler. Bu tabirle münafıkların uygunsuz davranışlarına kınama maksadı vardır (es-Sabuni, 2014, s. II-374).

التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِنُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Bunlar, tövbe edenler; ibâdet edenler; hamdedenler; oruç tutanlar; rükû’ ve secde edenler; iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü’minleri müjdele.”⁹³ Ayette Allah (c.c.), rükû ve secdeyi namazdan kinaye olarak söylemiştir.

“İbrahim’in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok ah çeken (ince duygulu), merhametli ve yumuşak ahlâklıydı.”⁹⁴ Bu ayette İbrahim (a.s.) peygamberlik ferasetiyle babasının tek bir kelimadan ne derece kötü bir inkâr bataklığında olduğunu anlayıp ve ona mukabil babası olması hasebiyle kullanılan لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ “Çok ah çeken” ibaresi aşırı merhametinden ve kalbinin yufkalığından kinayedir.

3.10. YÛNUS SURESİ

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفَضَّلْنَا بِهِمْ أَجَلُهُمْ فَتَنَّا الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Eğer Allah, insanlara onların hemen hayra kavuşmayı istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onların ecellerine hükmolunurdu. İşte biz, bize kavuşmayı ummayanları, kendi azgınlıkları içinde bocalar hâlde bırakırız.”⁹⁵ Bu ayette dünya ehlinin dünyevi menfaatlere kavuşma hususundaki çabalarının tam tersi olarak Cenab-ı hak onlara cezalarını hemen verseydi ecelleri öne çekilip o dünya ehli delaletlerinde boğulacaklarını kastetmekle beraber “ta’cil” kelamı yerine “isti’cal” kelamının geçmesi

⁹² Tevbe Suresi 9/93

⁹³ Tevbe Suresi 9/112

⁹⁴ Tevbe Suresi 9/114

⁹⁵ Yunus Suresi 10/11

Cenab-ı hakkın güzel şeyleri seri bir şekilde mukabele ettiğine delalettir (es-Sabuni, 2014, s. III-22).

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ

“Artık, Allah’a karşı yalan uydurandan veya O’nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şüphe yok ki (böyle) suçlular asla kurtuluşa ermezler.”⁹⁶ Burada Allah’ın âyetlerini yalanlayıp Allah’a karşı söylemediği şeyleri isnatta bulunmak ve neticesinde kesinlikle cennet ehli olmadıklarını ifade için kullanılan “Allah’a yalan uydurandan daha zalim kimdir?” lafzında, olumsuz manada ret suali vardır. “Bundan daha zalim kimse yoktur” manasında olup kinaye türlerinden ta’riz yapılmıştır. Burada amaçlanan, bundan daha büyük zalimliğin olmayacağıdır (es-Sâfi, 2011, s. VI-96).

فَلَمَّا أَنْجَبَهُمْ إِذَا هُمْ يَنْبَغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Fakat onları kurtarınca, bir de bakarsın ki yeryüzünde haksız yere taşkınlık yapıyorlar. Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız, sırf kendi aleyhinizedir. (Bununla) sadece dünya hayatının yararını elde edersiniz. Sonunda dönüşünüz bizedir. (Biz de) bütün yaptıklarınızı size haber vereceğiz.”⁹⁷ Söz konusu ayette Rabbimiz zora düşenleri kurtardıktan sonra ilticaları artması gerekirken tam tersi olarak azgınlıkta ilerleyenleri ve bu fiillerinin onlara sadece dünyevi menfaat getireceğini ve işin ahirinde hesap için dönüşün olacağını hatırlatmak amacıyla kullanılan “bütün yaptıklarınızı size haber vereceğiz” ifadesinden maksat hesap günü, hükmün açıklanması ise o gün verilecek mükâfatlara kinayedir. Burada kinâye ile doğrudan gerçek maksat ihbar edilmemiş din günü mevzu bahis edilerek kinâye yapılmıştır (Ağırtopçu, 2019, s. 65).

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْنَاهَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç

⁹⁶ Yunus Suresi 10/17

⁹⁷ Yunus Suresi 10/23

yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”⁹⁸ Ayette bulunan “Nihayet yeryüzü bütün nimet ve güzelliklerini alıp süslendiği...” manası Rabbimiz tarafından azametiyle beraber nasıl onu bir gelin misali kolayca bahar mevsiminde giydirdiğine işaret olarak kinâye yapılmıştır. Aynı zamanda “Ona emrimiz geldi.” Ayetinde ise azap, emir ve helaktan kinayedir (es-Sâfi, 2011, s. VI-126; es-Sabuni, 2014, s. III-34; ez-Zuhaylî, 2009, s. VI-138).

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْذِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

“De ki: “Allah dilemedikçe, ben kendime bile ne bir zarar, ne de fayda verme gücüne sahibim. Her milletin bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”⁹⁹ Bu ayettende görüleceği üzere kader akidesinin esası olarak iman ettiğimiz hayır ve şerrin yalnız ve yalnız Allah’dan gelebileceği insanlara bildirilmiştir. Bunun akabinde kullanılan “ne bir an ileri ne de bir an geri almak mümkündür” sözüyle, kesinleşmiş olan ecele kinâye vardır (es-Sâfi, 2011, s. VI-153).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ

“Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.”¹⁰⁰ Ayette “işte biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz” ibaresinde, iman etme hususunda Allah’a karşı gelen kimselerin kalplerinin inat ve katılıktan dolayı mühürlenmiş olduğu kinaye yoluyla belirtilmiştir. Zira Allah Teâlâ onlara aşırıya kaçtıklarını belirtmiş ve kendilerini onunla nitelemiştir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-318).

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ

“Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab’ı (Tevrat’ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma!”¹⁰¹ Burada “eğer sana inzal ettiğimizde şüphedeysen” tabiriyle, Kutsal

⁹⁸ Yunus Suresi 10/24

⁹⁹ Yunus Suresi 10/49

¹⁰⁰ Yunus Suresi 10/74

¹⁰¹ Yunus Suresi 10/94

kitabımızdan şüphelenen münkirlere ta’riz tarikiyla gerçekler ifade edilmektedir. Çünkü Peygamberimizin Kitabımızdan şüphe etmesi mevzu bahis dahi olamaz (el-Alusî, 1353, s. XI-89).

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ

“Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü (hükmü) gerçekleşmiş olanlar; kendilerine bütün mucizeler gelse bile, elem dolu azabı görünceye kadar inanmazlar.”¹⁰² Bu ayetin mealinde değinildiği üzere kalpleri mühürlenmiş kişilerin sadece ve sadece azap ile iflah olabileceklerini ifade manasıyla söylenen “Rabbinin hükmü gerçekleşen kimseler...” sözünden maksat, inkar edenlerin hiçbir şekilde imana gelmeyip ebedi azaba uğrayacakları biçiminde kinayedir (Zuhaylî, 2009, s. VI-238).

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Allah’ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun.”¹⁰³ Bu ayetin mealinde Allah’ın gayrında insana hiçbir şeyin fayda sağlamayacağı şayet buna başvurulursa sıfat olarak zalim ünvanını alacağı bildirilmiştir. “Eğer böyle yaparsan” cümlesindeki yapmak fiili ise “dua” etmekten kinâye olarak kullanılmıştır. Yani Yüce Allah’tan gayrı menfaat ve zarar verme kudreti dahi bulunmayan şeylere dua edilmemesi gerektiğinden kinayedir (ez-Zemahşerî, 2016, s. II-351).

3.11. HÛD SURESİ

أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونُ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“İyi bilin ki onlar; O’ndan gizlenmek için kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar. Yine iyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman bile, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.”¹⁰⁴ Bu ayetin mealinde bahsedilen kalpteki düşmanlığın gizlendiği ancak Rabbimize karşı hiçbir şeyin gizlenemeyeceği söylenip, hatta kalbin içine kadar nüfuz ettiğini ifade ile beraber insan bir şeye müteveccih olduğunda ona sadrını dönmüş olur. Bir şeyden feragat edip uzaklaştığında da veçhi ile beraber sadrında yöneltmiş olur. Bundan dolayıdır ki

¹⁰² Yunus Suresi 10/96-97

¹⁰³ Yunus Suresi 10/106

¹⁰⁴ Hud Suresi 11/5

ayette bulunan يَتُوتُونَ zikri ile haktan yüz çevirme yani uzaklaşmayı kastedilip kinaye yapılmıştır (el-Âlûsî, 2015, s. XI-334).

أَلَا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

“Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”¹⁰⁵ Aayette yer alan “sabredip salih amel işleyenler” tabiri ile iman eden kimselere kinaye yapılmıştır. Nitekim kendilerine bir rahmet geldiğinde şükredip, bu rahmet kalktığında sabretmek inanan kimselerin vasıflarındandır (el-Âlûsî, 2015, s. XI-372).

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّي الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

“Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, “Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz” dediler.”¹⁰⁶ Sözü geçen aayette kavmin ileri gelenlerinin söylediği “biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz” cümlesinde kinaye çeşitlerinden olan ta’riz sanatı vardır. Yani müşrikler peygamberliğe kendilerinin daha layık olduğunu üstü kapalı bir ifade ile belirtmektedirler. Nuh (a.s.) ile kendilerinin beşeriyet açısından eşit olduklarını, şeref olarak ise ondan daha üstün olduklarını bu sebeple de peygamberliğe ondan daha uygun pozisyonda olduklarını ima etmektedirler (Tîbî, 1987, s. 53; Ebû Hayyân, 1995, s.V-140).

وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدٍ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ

“Ey kavmim! Buna karşı ben sizden herhangi bir mal da istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah’a âittir. Ben o iman edenleri (teklifinize uyararak) kovacak da değilim. Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin bilgisizce davranan bir toplum olduğunuzu görüyorum.”¹⁰⁷ Buradaki “ben sizden herhangi bir mal da istemiyorum” beyanı ile Nuh (a.s.)’ın tek talebinin onlara ilahi mesajı aktarmak olduğu hedeflenerek kinaye yapılmıştır (es-Sa’lebî, 2002, s. V-165).

قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَكُنتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

¹⁰⁵ Hud Suresi 11/11

¹⁰⁶ Hud Suresi 11/27

¹⁰⁷ Hud Suresi 11/29

Dediler ki: “Ey Nûh! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğin azabı getir.”¹⁰⁸ Bu ayetteki Nuh (a.s.)’a ithafen münkirlerin söylediği “tartışmayı çok yaptın” ibaresi devam ettirmek, sürdürmekten kinayedir (el-Âlûsî, 2015, s. XI-431).

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ

“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır!”¹⁰⁹ Ayette yer alan “bizim gözümüzün önünde gemiyi yap” ibaresinde gözler, koruyup gözetmek, murakabe kastedilerek kinaye yapılmıştır. Yolculukta olan kişiye “Allah seni koruyup gözetsin” şeklinde kullanılan “Allah’ın gözü seninle beraber olsun” söyenişi gibidir (ez-Zemahşerî, 2016, s. II-268; es-Sabûnî, 2014, s. II-17).

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh’a dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle.” Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.”¹¹⁰ Bu ayet-i kerimenin mealinde Nuh tufanından önce cenab-ı hakkın Nuh (a.s.) ‘a insanların tuğyanına mükabil onları helak edeceğini ve onlar için bildirilen cehennem azabının vücudiyetini belirtmek için kullanılan وَفَارَ التَّنُّورُ “tandır kaynamaya başlayınca” ifadesiyle şiddetli azabın gelmesinin kastıyla kinaye yapılmıştır (el-Kâsımî, 1957, s. 3436).

قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْطُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Allah, “Ey Nûh! O, asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi.”¹¹¹ Bu ayette الْجَاهِلِينَ kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de kesretle ifade edildiği gibi günahkarlığa kinayedir. Dolayısıyla مِنَ الْجَاهِلِينَ hitabının maksadı “günahkarlardan olmamanı öğütlerim” şeklinde kinayeli içeren bir yolla anlatıma gitmektedir (er-Râzî, 1998, s. XVIII-4).

¹⁰⁸ Hud Suresi 11/32

¹⁰⁹ Hud Suresi 11/37

¹¹⁰ Hud Suresi 11/40

¹¹¹ Hud Suresi 11/46

Bununla verilmek istenen anlam “yemeği yemediklerini görünce, yadırgadı” şeklindedir (el-Âlûsî, 2015, s. XII-9).

يَا إِبْرَاهِيمَ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ

“Elçilerimiz, “Ey İbrahim bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin emri kesin olarak gelmiştir. Şüphesiz onlara geri döndürülemeyecek bir azap gelecektir” dediler.”¹¹⁶ Bu ayette tebliğin layıkıyla ifa edildiği ve azabın söz konusu kavim için geleceği haber verilerek bunu kast manasında “Rabbinin emri geldi” cümlesinde emir kelamı kullanılmış olup azap sözü ile kinaye yapılmıştır. Yani ayet “Rabbinin azabı geldi” şeklinde açıklanabilir (es-Sâbûnî, 2014, s.II-32).

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكِ مِنْ حَقٍّ وَانْكَ لَتَعْلَمُنَّ مَا نُرِيدُ

“Onlar, “İyi biliyorsun ki kızların üzerinde hakkımız yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun” dediler.”¹¹⁷ Ayette bahsi geçen حَقٌّ lafzı ile “ihtiyaç hissetmek” kastedilerek kinayeye müracaat edilmiştir. Nitekim bir kimse bir şeye ihtiyaç duyduğunda onun üzerinde bir çeşit hakkı olduğunu düşünür. Bu ayette “kızların üstünde hakkımız yok” ifadesi “kızlarına ihtiyaç hissetmiyoruz” anlamı kastedilmiştir (er-Râzî, 1998, s. XVIII-28).

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ

بِبَعْدٍ

“Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin, veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Ve unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak değildir.”¹¹⁸ Bu ayetin mealinde ifade edilen önceki kavimlerin felaketini netice veren peygamber düşmanlığının nihayetle aynı felaketle neticeleneceği ifade ile ve sakındırmak için zikredilen شِقَاقِي kelimesinin “yasaklamaktan” kinaye olduğu söylenmiştir. Böyle zikretmek ise daha belîğ olduğundan ayette böyle tercih edilmiştir. Manası “Kavminin düşmanlıklarının devam etmesi durumunda Nuh kavmi veya Hûd kavmi yahut Salih kavmi başına gelenin benzeri müsibetin geleceği manasında anlaşılabilir (el-Âlûsî, 2015, s. XII-69).

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا

إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ

¹¹⁶ Hud Suresi 11/76

¹¹⁷ Hud Suresi 11/79

¹¹⁸ Hud Suresi 11/89

“Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de (elimden geleni) yapacağım. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum.”¹¹⁹ Bu ayette aşırılığa devam eden kavmine münazarayı teklif edip rezillik ve yalancının kim olduğunu yakında görececeklerini söyleyerek bu vaziyeti onlara hissettirmek için zikri geçen ayette مَكَانَتِكُمْ lafzı ile “içinde bulundukları durum” anlamında kinaye yapılmış olup maddi olarak bir yer söylenmemiştir (Tîbî, 1987, s. 80).

وَمَا نُؤْخِرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ

“Biz onu ancak belirli bir vakte değin tehir ediyoruz.”¹²⁰ Ayet-i kerimede geçen مَّعْدُودٍ “belirli bir zaman” ibaresi ile “sona ermek” anlamı kastedilmiş olup kinaye sanatı yapılmıştır (el-Âlûsî, 2015, s. XII-105)

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ

مُرِيبٍ

“Andolsun, biz Mûsâ’ya Kitab’ı (Tevrat’ı) vermiştik de onun hakkında ayrılığa düşülmüştü. Eğer daha önce Rabbinin bir sözü geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilirdi. Onlar da (müşrikler de) o Kur’an hakkında derin bir şüphe içindedirler.”¹²¹ Ayette bulunan Rabbin söylememiş olsaydı tabirinde geçen كَلِمَةٌ ile “kaza ve kader” manasında kinaye olmuştur (es-Sâbûnî, 2014, s.II-38).

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

“Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez.”¹²² Ayette bulunan فَتَمَسَّكُمُ “Size dokunur” sözü ile “cehennem ateşinin içine düşme ve ateşin yakacağından” kinaye edilmiştir (Ebû Hayyân, 1995, s. V-269).

3.12. YÛSUF SURESİ

وَرَأَوْنَاهُ الْيَاسِيَّ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ

مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

¹¹⁹ Hud Suresi 11/93

¹²⁰ Hud Suresi 11/104

¹²¹ Hud Suresi 11/110

¹²² Hud Suresi 11/113

“Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, “Haydi gelsene!” dedi. O ise, “Allah’a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir; bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler”¹²³ dedi.” Ayetin mealinde zikredilen نَفْسْ kelimesi cimâdan kinayedir. Nitekim nefsin teslim edilmesi, iffetin bozulması anlamına gelir (İbni Âşûr, 1984, s. XII, 250).

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

“Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf’a, “Çık karşılarna” dedi. Kadınlar Yûsuf’u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler.”¹²⁴ Burada geçen مُتَكًا “oturup yaslanılan yerden” maksat yemek anlamında olduğu ifade edilmiştir. Zira itteke’enâ’inde fülânin “Falancanın yanında kurulduk” cümlesi, onun yanında yemek yemekten kinayedir; nitekim yemeğe davet ettiğin birini evvela oturtup yaslanacağı bir mekân temin edersin (ez-Zemahşeri, 2016, III-584).

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Yûsuf, “Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum” dedi.”¹²⁵ Bu ayet-i kerimenin mealinden de anlaşılacağı üzere Yûsuf (a.s.)’ın Rabbine olan münacatı zikredilerek “eğer onların tuzaklarına engel olmazsan” ifadesinde vezirin hanımının ismini açık söylemeye karşın ta’riz yoluna başvurarak müfred yerine cemi zamiri kullanılarak كَيْدَهُنَّ “keydihinne (onların tuzakları)” lafzı kullanılmış ve bu lafızdan kinaye olarak asıl maksat vezirin karısına işaret edilip kinaye yapılmıştır (ez-Zuhayli, 2009, s. VI-379).

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

“(Yûsuf), “Benim böyle yapmam, Aziz’in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah’ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi”

¹²³ Yûsuf Suresi 12/23

¹²⁴ Yûsuf Suresi 12/31

¹²⁵ Yûsuf Suresi 12/33

dedi.”¹²⁶ Söz konusu ayette Yusuf (a.s.)’ın *أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ* “ben ona gıyabında hıyanet etmedim” sözündeki hıyanet, cimadan kinayedir.

لَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا الْعِجْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ

“Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: “Ey kervancılar! Siz hırsızsiniz.”¹²⁷ Ayet-i kerimenin mealinde anlatıldığı üzere çağırıcının-münadinin; *إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ* “Siz sariklerdensiniz, su testisini çalmışsınız!” sözü Yusuf (a.s.)’ın, bizzat gerçekleşen hadiseyi yönetme ve olayı idare etmek için söylediği bilinmektedir ve Yusuf (a.s.)’ın bu hadiseden muradı geçmişte kardeşlerinin bizzat kendisine benzer bir olayı yaşatmalarından kaynaklı ta’riz yoluyla onlara hatırlatmak istemesidir. Zira kardeşleride, Yusuf (a.s.)’ı çocukken kendi evinden alıp saklayıp sonra onu satmak gibi bir eylem gerçekleştirdiler ve onu düşük bir fiyatla sattılar. Öyleyse bu hadise kinaye türlerinden ta’riz bulunmaktadır (Atak, 2014, s. 41).

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِيتُصَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ

“Onlardan yüz çevirdi ve “Vah! Yûsuf’a vah!” dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu.”¹²⁸ Burada yer alan “gözüne ak düştü” sözü görmemekten kinayedir (İbn Âşûr, 1984, s. XIII, 32).

3.13. RA’D SURESİ

لِلَّهِ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ

“Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş’a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakkıyla) düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanabilirsiniz.”¹²⁹ Burada *اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ* ifadesinde yer alan *عَرْش* tabiri hakimiyeti sembolize eder, *عَرْش* ifadesi, *مُلْك* ifadesinin yerine kullanılmış olup kinaye yapılmıştır ve şu kastedilmek istenmiştir: “Falan kişi arşa istiva etti” ifadesiyle, mülkü/hakimiyeti altına aldı anlamı kastedilir, yani kişi gerçek anlamda tahta oturmamış olsa bile...

¹²⁶ Yusuf Suresi 12/52

¹²⁷ Yusuf Suresi 12/70

¹²⁸ Yusuf Suresi 12/84

¹²⁹ Ra’d Suresi 13/2

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُ بَثٍّ كَذَلِكَ يُضْرَبُ اللَّهُ الْحَقُّ وَالْبَاطِلُ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

“O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir.”¹³⁰ Ayetin mealinde bulunan su, vadi ve köpük ibarelerini imam Gazali şu şekilde yorumlamaktadır; su ilme, vadiler kalplere, köpük ise dalâlete işaret etmektedir (Durmuş, 2007 s. 26/35).

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَنْتَكِرُ الْآلُبَابِ

“Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilemeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar.”¹³¹ Kutsal kitabımızda bulunan “ancak akıl sahipleri anlar” sözüyle verilen hakikatla mezkûr dersi dinlemeyenlerin akıldan mahrum kaldıklarına tarizli işaret vardır. Zira açıkça söylenmemiştir. Ancak akliselim sahiplerinin kendilerine bundan pay çıkardıkları açıktır. Ters olarak ibretten mahrum kalanların akılsızları da zahirdir (ez-Zerkeşi, 1957, s. II-314; es-Suyuti, 1987, s. II-50).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

“İnkâr edenler, “Sen peygamber değilsin” diyorlar. De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur’an) bilgisi bulunanlar yeter.”¹³² Bu ayetin mealinde ifade edilen Peygamberliği inkara mukabil söylenen şahit olarak Allah ve kitabının kâfi geleceği manasını söylerken kinaye yapılmıştır. Nitekim” İlmül kitap” ile Hahambaşı Abdullah ibni Selam’ın sözü kinaye edilmiştir.

3.14. İBRAHİM SURESİ

مَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O,

¹³⁰ Ra’d Suresi 13/17

¹³¹ Ra’d Suresi 13/19

¹³² Ra’d Suresi 13/43

mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³³ Burada “Allah dilediğini saptırsın, dilediğini doğru yola getsin.” İfadesinden kasıt Allah-u Teâla iman etmeyecek kişiyi yalnızca saptırır ve iman edecek kişiye iman nurunu verir. Saptırmaktan anlaşılması gereken, Rabbimizin ihsanlarının o kimseye kesilmesi ve mahrum kalmasını ifade eder. Hidayetten ile kast edilen nimetlenmektir. Çünkü saptırma ve hidayetlendirme ile kastedilen iman ve küfrün latif bir şekilde kinayelenmesiyle yapılmıştır (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-790).

وَأَتَيْكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

“O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir; çok nankördür.”¹³⁴ Ayette zikredilen مَا سَأَلْتُمُوهُ مِنْ كُلِّ مَا sözü, insanların hayatlarında ihtiyaç duydukları her türlü ihtiyacın karşılığı, isteseler de istemeseler de yiyecek, içecek, güneş, hava, gündüz, gece.... vs hepsini kapsamış olup bu hayatta onlara verilmiştir. Bu, Allah-u Teâlâ’nın, onların dünya hayatındaki ihtiyaçlarının hepsini onlar için yaratmasından kinayedir.

3.15. HİCR SURESİ

قَالَ فَاحْزُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ

“Allah, “Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe kadar lânet senin üzerinedir” dedi.”¹³⁵ Ayetin mealinde lanetlenmek fiilini ifade etmek için kullanılan قَالَهُ cümlesinde kinaye vardır. Nitekim taşlanan kimse zaten her hayırdan ve şereften mahrum bırakılmış kimsedir (es-Sâfi, 2011, s. VI-370)

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَقِيتُ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ

“Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar; sen de arkalarından git. Hiçbiriniz arkaya bakmasın. Emrolunduğunuz yere (doğru) geçin gidin.”¹³⁶ Ayette değinilen aile üyelerinin gece vakti ayrılmaları ve daha sonra onların arkasından gidilmesi ve arkalarına bakmaktan yasaklanmaları, yavaş hareket etmemek, durmadan yolda devam etmeleri anlamında kinaye olabilir; çünkü arkasından gelip olup olmadığı ile meşgul olan muhakkak duraksayacaktır (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-908).

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ

¹³³ İbrahim Suresi 14/4

¹³⁴ İbrahim Suresi 14/34

¹³⁵ Hicr Suresi 15/34

¹³⁶ Hicr Suresi 15/65

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ

“Ona şu durumu kesin olarak bildirdik: “Sabaha çıkarken onların sonu kesilmiş olacak.”¹³⁷ Ayet-i kerimede mealen sabaha kadar hadisenin vuku bulacağı ve ayette geçen هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ “Onların nesli inkıtaya uğrayacaktır” ibaresinde kinaye vardır. Bu ifade, “kökünü kesme azabından” kinaye olarak yapılmıştır (es-Sabuni, 2014, s. IV-285).

لَا تَمْدَنَّ عَيْنُكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

“Kâfirlerden bir kısmını faydalandırdığımız şeylerde sakın gözün kalmasın. Onlara karşı mahzun olma ve mü'minlere (şefkat) kanadını indir.”¹³⁸ Burada yer alan خَفِضْ kelimesi, “düşürmek, alçaltmak” demektir. İnsanın kanadı olan kolları açıldığı vakit kendisinde yumuşaklık, şefkat emareleri gözükür ve buda tevazu alameti olduğundan kinaye yapılmıştır (er-Razi, 1998, s. XIV-139).

3.16. NAHL SURESİ

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ

“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir!”¹³⁹ Ayette bulunan kız evlatla müjdelenen kişinin yüzünün kararmasını ifade eden “...içerisi öfkeden dolayı yüzüde simsiyaha bürünür” cümlesindeki “simsiyah kesilme” ifadesinin kız evlatla müjdelenen adamın yaşadığı zorluk ve değişimden kinaye olmaktadır (Ebû Hayyân, 1995, s. V-488).

3.17. İSRÂ SURESİ

وَكُلُّ إِنْسَانٍ لِّزَمَانِهِ طَائِرَةٌ فِي عُتَقَةٍ وَأُخْرِجَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا

“Her insanın amelinin boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız.”¹⁴⁰ Ayetin mealinde amellerin muhafaza edildiği kıyamet günü bir kitap olarak insanların karşısına çıkacağı ifade ile birlikte ayetteki “insanın boynuna amelinin yüklenmiş olması” cümlesi ile gerçek mana kastedilmemiştir. Boyunla kastedilen herşeyin muhafaza edilip alamet olarak insanları o günde farketmeye yarayacaktır tarzında anlaşılması gerekmektedir. Burada gerdanlık süslemesiyle güzel

¹³⁷ Hicr Suresi 15/66

¹³⁸ Hicr Suresi 15/88

¹³⁹ Nahl Suresi 16/58

¹⁴⁰ İsrâ Suresi 17/13

amellere, tasma ile çirkin amellere delalet etmesiyle kastedilmiştir (er-Râzî, 1981, s. XX-179)

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.”¹⁴¹

Ayette zikredilen “Eli sıkı olma” lafzı asıl manası olmayıp insanın cimri olmaması gerektiğinden kinayedir. Ayetin ikinci kısmı ise bize israftan uzak durmak manasında yapılmış bir kinaye olduğunu göstermektedir (Eren, Uzunoğlu, 2006, s. 17.)

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”¹⁴² Söz konusu ayette geçen مَرَحًا kelimesinin asıl anlamı mutlu olmak, aşırı sevinmek manasındadır. Ancak kastedilen anlamın bu olmadığı açıktır. Kibirli olanların sanki yeri yarar gibi ya da yükseklerde yürür gibi hareketlerinin mümkün olmadığı için onları inceden yerme ve sakındırma amaçlı olarak kinaye yoluyla bu fiillerine işaret edilmiştir (Enîs ve Mansur, 1972, s. 898).

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا

“De ki: “(Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!”¹⁴³ Bu ayette değinildiği üzere münkirlerin istifhami inkari yaparak tozlaşmış taşlaşmış şeylerin yeniden diriltilmesi mümkün olmadığını düşünerek yaptıkları suallere karşı değil tozlaşması şayet demir haline bile gelseler bunun Allah’ın kudretine hiçbir zorluğu olmadığını bildirmek için yapılmış bir kinaye söz konusudur (Aydın, 2021, s. 92).

أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغَضُونَ إِلَيْكَ

رُؤُسُهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا

“Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)” Diyecekler ki: “Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?” De ki: “Sizi ilk defa yaratan.” Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve “Ne zamanmış o?” diyecekler. De ki: “Yakın olsa gerek!”¹⁴⁴ Ayetin mealinde hem inkâr hem alay etme manasında yapılan suallere cevap veren Rabbimize tekrar inatlarında devam ederek haşa diriltilme na zaman diye alaylarını devam ettirmişler. Ahiret imanından mahrum olanlar “sizi ilk defa yaratan tekrar diriltecek” diye cevaba karşı başlarını

¹⁴¹ İsra Suresi 17/29

¹⁴² İsra Suresi 17/37

¹⁴³ İsra Suresi 17/50

¹⁴⁴ İsra Suresi 17/51

sallayarak hakikatte kabul etmemelerine rağmen kabul etmiş gözüküp aslında alay ile mukabele ettiklerini bize göstermektedir. Başlarını sallamaları aslında hafif bir tastikle hakikatte alay manalarını ihtiva etmekte olan bir kinayedir (Enîs ve Mansur, 1972, s. 1537)

قِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir.”¹⁴⁵ Ayette geçen “güneşin zevalinden gecenin karanlığına kadar (namazı kıl.)” terimi kinaye yoluyla namaz vakitlerine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere buradan anlaşılan vakit namazlarının hepsini kast etmekte olduğudur (el-Mahallî ve es-Suyûtî, 2005, s. 290).

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا

“İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer.”¹⁴⁶ Buradaki أَعْرَضَ sözü bir şeyden yüz çevirmek نَأَى sözü ise uzaklaşmak anlamındadır. Nitekim her ne kadar yüz çevirme söz konusu olsa da bu tavır böbürlenip büyükleme olarak tasvir edilmektedir. Bu sebeple ayet, büyüklük taslayan, kibirlenenlerin halinden bir kinaye olmaktadır (er-Râzî, 1981, s. XXI-36).

قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَجِرُونَ لِلْأَنْفِقَانِ سُجْدًا

“De ki: “Ona ister inanın, ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur’an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.”¹⁴⁷ Burada ayetin mealinden de anlaşılacağı üzere ilim ehlinin Kur’an’ın manalarına aşına olup duyduklarında secdeye kapanmak anlamında kullanılan “çeneleri üstüne kapanırlar” sözü söylenmekle onların Yüce Allah’a karşı fevkalade bir haşyet içerisinde olduklarını ifade eden bir kinaye yapılmıştır (er-Râzî, 1998, s. XV-84).

3.18. KEHF SURESİ

فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا

“Bunun üzerine biz de nice yıllar onların kulaklarını (dış dünyaya) kapattık (Onları uyuttuk).”¹⁴⁸ Ayetin mealinde dünyevi hadiselerle karşı habersiz bırakılan bu insanları

¹⁴⁵ İsra Suresi 17/78

¹⁴⁶ İsra Suresi 17/83

¹⁴⁷ İsra Suresi 17/107

¹⁴⁸ Kehf Suresi 18/11

belirtmek için kullanılan “kulaklarını kapattık” ifadesi ile kinaye yoluyla ağır bir uykuya daldıkları kastedilmektedir (İbni Âşûr, 1984, s. XIV-57).

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا

“Derken bütün serveti helâk edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: “Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım.”¹⁴⁹ Ayetin mealinde Rabbine karşı gelen şahsın taşkınlığına sebep olan saltanatının yıkılmasını ifade ederek bu manada zikredilen “ellerini oğuşturup kaldı” pişmanlık ve kederden kinâyedir. Bu şahsın içine düşmüş olduğu nedamet halini belirtmek için kullanıldığından sıfattan kinâye olmuştur (es-Sabûnî, 2014, s. II-195).

3.19. MERYEM SURESİ

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا

“O, şöyle demişti: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”¹⁵⁰ Bu ayette geçen “kemiklerim gevşedi” sözü, gücünün gitmesi, tükenmesi ve bedenin takatsizliğinden kinaye yapılmıştır. Buradaki asıl maksat kemiğin zayıflaması, gücün kuvvetin azalması değil, asıl maksat peygamberin çocuk sahibi olamayacak yaşta olduğunu vurgulamaktadır (ez-Zuhaylî, 2009, s. VIII-301; es-Sâbûnî, 2014, s. II-217).

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا

“Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi.”¹⁵¹ Ayette yer alan “insan eli değmedi” lafzından maksat cima olup karı-koca ilişkisinden kinayedir. Ayrıca böyle hususi bir mevzunun edebe riayetle tesettürlü anlatımla latif bir şekilde söylenmesi dikkat çekicidir (ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-634; ez-Zuhaylî, 2009, s. VIII-314; es-Sâbûnî, 2014, s. II- 217).

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا

“Cebrail, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme

¹⁴⁹ Kehf Suresi 18/42

¹⁵⁰ Meryem Suresi 19/4

¹⁵¹ Meryem Suresi 19/20

*bağlanmış bir iştir” dedi.*¹⁵² Ayette zikri geçen *أَمْرًا مَّقْضِيًّا* “hükme bağlanmış bir iştir” cümlesinde ifade edilen, Rabbimizin eseri mucizesi olarak Meryem annemizin karnına bir peygamber bıraktığı ve bunun mucizevi olarak üflemek fiilinin yapılmasıyla olduğuna işaretir (İbn Kesîr, 2000, s. IX-228).

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

*“Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).”*¹⁵³ Ayet-i celilede zikredilen *السَّلَامُ* sözcüğündeki harf-i tarif nedeniyle Hz. Meryem’i iffetsizlikle suçlayanlara ve Yahudi düşmanlarının lanetine dair kinaye çeşitlerinden biri olan ta’riz vardır (ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-636).

وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا

*“Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk. Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik (güzel bir söz ile anılmalarını temin ettik).”*¹⁵⁴ Burada *لِسَانَ صِدْقٍ* sözünde zarif bir kinaye olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Allah söz ve şana mukabil *لِسَانَ* sözcüğünü zikredip kinaye yapmıştır. Zira övgünün ilk çıktığı yer lisandır. Bu nedenledir ki ayette “doğruluk dili” ifadesi kullanılmıştır (ez-Zuhaylî, 2009, s. VIII-441).

3.20. TÂ-HÂ SURESİ

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

*“Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.”*¹⁵⁵ Ayette Allah’ın arşa oturması rububiyet icraatının etkisinden kasıtlı mükevvenatı kusursuz tanziminden kinayedir (Molla Gürânî, 2018, s. 746).

فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ

*“Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü de, deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu.”*¹⁵⁶ Bu ayette Musa (a.s.)’ı takip neticesinde denizin içerisinde kalan Firavun hanedanının denizde boğulmalarına vurgu yapılmış olup olayın yalnızca korkunç vaziyetine îma ve işâret edilerek kinaye yapılmıştır (es-Sabûnî, 2014, s. II-246).

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا

¹⁵² Meryem Suresi 19/21

¹⁵³ Meryem Suresi 19/33

¹⁵⁴ Meryem Suresi 19/50

¹⁵⁵ Taha Suresi 20/5

¹⁵⁶ Taha Suresi 20/78

“O, önlerindeki ve arkalarındaki bilir. Onların bilgisi ise Rahmân’ı kuşatamaz.”¹⁵⁷ Ayette bulunan “o insanların önlerindeki ve arkalarındaki bilir cümlesi, dünya ve ahiret işlerinden kinaye yapılmıştır (es-Sabuni, 2014 s. II-231).

3.21. ENBİYÂ SURESİ

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَأَلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”¹⁵⁸ Ayetin mealinde söylendiği üzere insanların imtihana tabi tutulduğu ve neticede mükafat veya mücazat göreceğini kast ederek zikredilen البلاء, الشر kelimelerinin hepsinin zorluk ve fakirlikten, الخير kelimesi ise bolluktan kinaye yapılmıştır (el-Mâtürîdî, 2005, s. X-156).

وَنُضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ

بِنَا حَاسِبِينَ

“Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.”¹⁵⁹ Bu ayetin mealinde de ifade edildiği üzere zerre miskal hayır ve şerrin mukabilinin mizana gireceği ve bunun insanın karşısına çıkacağı hatta “hardal tanesi” ibaresiyle olabildiğince az ve ehemmiyetsiz olan amelden kinayedir (es-Sabûnî, 2014, s. III-37).

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا فَسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَفِقُونَ

“Dedi ki: “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!”¹⁶⁰ Ayetteki “kıрма eylemi”, ilâh olarak kabul edilen putların büyüğüne isnat edilmiştir. Güya büyük put kendisiyle birlikte ibadet edilen diğer küçük putlara kızıp onları kırmıştır. Bu ayette, putların ilâh olarak kendilerine ibadet edilmesinin doğru olmayacağına dair putperestlere ima vardır. Bu yüzden onlar, büyük putun bu fiili yapamayacağını sözün gelişinden dolayı olarak anlamışlardır (ez-Zerkeşî, 1957, s. II-421; Tîbî, 1987, s. 408; Bolelli, 2016, s. 126).

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَيُّ مَسَّنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

¹⁵⁷ Taha Suresi 20/110

¹⁵⁸ Enbiya Suresi 21/35

¹⁵⁹ Enbiya Suresi 21/47

¹⁶⁰ Enbiya Suresi 21/63

“Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti.”¹⁶¹ Bu ayetin mealinde müsibet bana isabet etti ancak sen merhameti eşsiz olansın demekle Hz. Eyyûb (a.s) kendi meramını anlatırken kast ettiği manayı kısa şekilde ifade ediyor ancak isteği tam manasıyla ortaya çıkıyor. Zira “Sen hâlimi zaten görüyorsun.” diyor. Aslında onun durumunu gördüğünü zaten biliyordu. Samimi bir münacatla, umumi bir dua edilmiştir. Edebe uygun ta’rîzli bir dua usulu öğretilmektedir (Atak, 2014, s. 44).

3.22. HAC SURESİ

ثَانِي عَطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ

“Allah yolundan şaşırtmak için yanını bükerek ki: Dünyada ona bir rüsvalık vardır; Kıyamet günü de kendisine o yangın azâbını tattıracağızdır.”¹⁶² Burada geçen ثَانِي عَطْفِهِ “yanını bükerek” hitabı kibirden ve büyüklük taslamaktan kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-143; es-Sabuni, 2014, s. II-260).

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ

“Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde Allah’ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yediniz.”¹⁶³ Ayetin mealinde, verilen nimetlerin asıl malikinin hatıra getirilmemesi bir nevi gaflet olduğu yani Allah’ın adını anmaksızın hayvanların boğazlanması ya da kurban edilmesi kast edilerek yapılan kinayedir. Zira Allah’ın adı geçmeden kesilen hayvanlar ehl-i iman için haram olduğu ve yenmeyeceği malumdur (ez-Zuhaylî, 2009, s. IX-73).

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْفَقِيرِ وَالْمُعْتَرِّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah’ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yediniz.

¹⁶¹ Enbiya Suresi 21/83

¹⁶² Hac Suresi 22/9

¹⁶³ Hac Suresi 22/28

Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik.”¹⁶⁴ Ayette “yanları üstü düştükleri zaman” lafzı gerçek anlamda olmayıp can vermekten kinayedir (ez-Zuhaylî, 2009, s. IX-21).

3.23. MÜ’MİNÜN SURESİ

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا فَاذًا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ
اثنَيْنِ وَاهْلِكْ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَفُونَ

“Bunun üzerine Nûh’a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap” diye vahyettik. “Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca, (sular coşup taşıdığına Nûh’a) dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır.”¹⁶⁵ Ayetin mealinde ifade edilen tufan hadisesinde Allah’ın emriyle semanın sularını bırakması, yerin suyunu tutması ve her cinsten çiftlerin gemiye binmesi ve akabinde karaya oturması hadisesinde وَفَارَ التَّنُّورُ ayetiyle yani “tandır kaynayınca” ifadesi şiddeti kast ederek yapılmış kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-268; es-Sabuni, 2014, s. II-333; ez-Zuhayli, 2009, s. IX-49).

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

“Hâlbuki O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”¹⁶⁶ Buradaki “Ne kadar az şükrediyorsunuz” zikrindeki tenkir, taglil (azlık) içindir, zait “مَا” ise azlığın te’kidi içindir ve çok az şükür manasındadır. Oda şükürsüzlükten kinayedir (ez-Zuhayli, 2009, s. IX-81).

وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

“De ki: “Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım. Onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.”¹⁶⁷ Ayet-i celilenin mealinde işaret edilen “şeytanların vesveselerinden ve yanımda bulunmalarından dolayı Allah’a sığınırım” hitabından maksat, onların dokunacakları kötülöklere ima yoluyla işaret edilip kinaye yapılmıştır (Tuna, 2018, s. 32).

¹⁶⁴ Hac Suresi 22/36

¹⁶⁵ Mü’minun Suresi 23/27

¹⁶⁶ Mü’minun Suresi 23/78

¹⁶⁷ Mü’minun Suresi 23/97-98

3.24. NÛR SURESİ

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.”¹⁶⁸ Ayette geçen habisat (kötü) kadınlar habis erkeklere, tayyibat (temiz) kadınlar tayyib erkeklere layıktır ifadesindeki “habis ve habisat” yani kötü kelimeleri zina eden kadın ve erkeklerden kinayedir (Karakaya, 2019, s. 250).

3.25. FURKÂN SURESİ

وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

“(Bu Kur’an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır” dediler.”¹⁶⁹ Ayetteki بُكْرَةً kelimesi, günün başlangıç vakti demektir. الْأَصِيلُ kelimesi de akşam vaktinin sonu demektir. Bu kelimeler günün iki ucu anlamına gelir. Yani çok çalışmaktan kinaye yapılmıştır (İbn Âşûr, 1984, s. XIV, 329).

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا

“Fakat melekleri görecekləri gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur. “Eyvah! Biz Allah’ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız” diyecekler.”¹⁷⁰ Bu ayetin mealinde dünya hayatında Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmeden hayat sürüp sonrasında ebedi aleme irtihalleri hak olarak vuku bulup hakikatle yüz yüze gelince günahkarlara verilen cevabın “müjdenin olmaması” şeklindeki hitabın, onun zıddının olacağından kinayedir. Nitekim “Bilin ki şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez.” sözündeki sevmemek öfkeden kinayedir. Bu nedenle “hiç müjde yoktur” sözü, onlar için büyük felaketler olacağına en belîğ ve kuvvetli şekilde delalet etmektedir.

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

“O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım!”¹⁷¹ Ayet-i kerimenin mealinde yer

¹⁶⁸ Nur Suresi 24/26

¹⁶⁹ Furkan Suresi 25/5

¹⁷⁰ Furkan Suresi 25/22

¹⁷¹ Furkan Suresi 25/27

alan, üzüntü ve pişmanlığın bir nişanesi olarak ellerini ısırma eylemi çaresizlikten bir kinaye olarak yapılmıştır (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-268; es-Sabuni, 2014, s. II-333).

يَا وَيْلَتَى لَيَتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا

“Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim!”¹⁷² Ayette zikredilen falan kelimesi dosttan kinaye olup burada şeytandan veya Ubey b. Haleften kinayedir (Ebu Hayyân, 1995, s. XVI-190).

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

“Onlar; “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle” diyenlerdir.”¹⁷³ Bu ayet-i kerimenin mealinde ifade edildiği üzere eşlerimizi ve evlatlarımızı bize göz aydınlığı kıl “göz aydınlığı” sözü ile sevinç ve mutluluktan kinaye yapılmıştır (es-Sabuni, 2014, s. II-341; ez-Zuhayli, 2009, s. XIX-102).

3.26. ŞU’ARÂ SURESİ

إِنْ نَشَأْ نُنْزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ

“Biz dilersek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.”¹⁷⁴ Ayette mealen zikredilen Rabbimiz isterse her an kudretiyle mucize yapıp insanlara göstereceği ile birlikte “ona boyunlarını eğmek zorunda kalırlar” ibaresi, onlara ulaşan adilik ve zilletten kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-291; es-Sabuni, 2014, s. II-348).

لَعَلَّنَا تَتَّبِعِ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ

“Umarız, üstün gelirlerse sihirbazlara uyarız” (dediler).¹⁷⁵ Ayetteki teracci (umulur ki) sözü sihirbazların üstünlüğünün takdir edilmek istenmesidir. Yani bu takdirde dinlerinde devam edecekler ve Hz. Musa’ya tabi olmayacaklarını kinaye yoluyla ifade etmişlerdir. Yoksa sihirbazlara uymak değildir (ez-Zuhayli, 2009, s. X-208).

أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ

“Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz.”¹⁷⁶ Bu ayette erkeklere hususi yaratılan eşleri bırakıp aynı cinse yönelenlere ikaz vardır Yani “insanlar arasından

¹⁷² Furkan Suresi 25/28

¹⁷³ Furkan Suresi 25/74

¹⁷⁴ Şuara Suresi 26/4

¹⁷⁵ Şuara Suresi 26/40

¹⁷⁶ Şuara Suresi 26/165

erkeklerle mi yaşıyorsunuz” sözünden maksat erkeklerin erkeklerle cinsi münasebet kurmasından kinayedir (ez-Zuhayli, 2009, s. X-231).

أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ

“Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler.”¹⁷⁷ Sözü geçen ayette insanların hayretvari hallerini bahisle birlikte ayrıca “vadi” ve “vadiye dalma” kavramlarının zikredilmesi, şairlerin, düşüncedeki aşırılıklarına ve haddi aştıklarına bakmadan her konuda bilir bilmez atıp tuttuklarından kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. IV-1030).

3.27. NEML SURESİ

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنَ قَالَ أُمِدُّونَنِي بِمَالٍ فَمَا آتَيْنِي اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَيْتُكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ *Siz*

“(Elçilerin sözcüsü) Süleyman’ın huzuruna gelince, Süleyman ona şöyle dedi: beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz? Oysa Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz.”¹⁷⁸ Bu ayette zikredilen Süleyman (a.s.) döneminde yaşanan hadisenin ifadesiyle birlikte ayette geçen أَنْتُمْ şeklindeki müsnedün ileyhin fiil şeklindeki müsnede takdimi kasr ifade eder. Bu da hediye reddetmekten kinayedir (İbn Âşûr, 1984, s. XV, 173).

3.28. KASAS SURESİ

أَسْلَأَكَ يَدَاكَ فِي حَبْلِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

“Elini koynuna sok. (Alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılan kanadını kendine çek (toparlan). İşte bunlar; Firavun ve ileri gelen adamlarına (göstermen için) Rabbin tarafından (sana verilen) iki delildir. Çünkü onlar fasık bir kavimdirler.”¹⁷⁹ Ayette mealen zikredilen Musa (a.s.)’a verilen mucizenin neye binaen yapıldığı ve firavun ile mücadelesi anlatılırken beyan edilen “ve kanadını kendine çek” ibaresi, elden kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-395; es-Sabuni, 2014, s. II-399; ez-Zuhayli, 2009, s. XX-94).

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرْشِ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ

¹⁷⁷ Şuara Suresi 26/225

¹⁷⁸ Naml Suresi 27/36

¹⁷⁹ Kasas Suresi 28/32

“(Ey Muhammed!) Mûsâ’ya o emri verdiğimiz zaman sen (vadinin) batı tarafında değildin (O olayı) görenlerden de değildin.”¹⁸⁰ Burada geçen الأمر lafzıyla, Hz Musa’nın nübüvvetine, asasının yılan şekline dönüşmesine, elinin bembeyaz olmasına, onun Firavun’a gönderilmesine ve kardeşi Harun’u yardımcı olarak istemesine işaret ve ima yoluyla kinaye yapılmıştır (Tuna, 2018, s. 32).

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ
وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

“Allah’ın onlara seslenerek, “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?” diyeceği günü hatırla!”¹⁸¹ Cenab-ı Hak meydan okuyarak iddialarını boşa çıkardığı topluluğa karşı ayette ifade edilen İstifham yani أَيْنَ sorusu ortakların olmadığından kinayedir. Nefy manasındadır (İbn Âşûr, 1984, s. XVI, 275).

وَأَصْنَبِ الَّذِينَ تَمَنُّوا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَانُ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيُكَافَّةُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

“Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler; “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızık bol verir ve (dilediğine) kısırmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak” demeye başladılar.”¹⁸² Ayette zikredilen ancak zarar ve menfaatin Rabbimizin takdiriyle olacağı ve O’nun istemesiyle insanların helaketten kurtulacağı ve ayrıca ayette geçen “dün onun yerinde olmayı arzu edenler” ifadesi, hakiki anlam kastedilmeyip yakın geçmiş zamandan kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. II-412; ez-Zuhayli, 2009, s. XX-165.)

3.29. ANKEBÛT SURESİ

فَأَمَّنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Bunun üzerine Lût, ona (İbrahim’e) iman etti. İbrahim, “Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir” dedi.”¹⁸³ Ayette ifade edilen İbrahim (a.s.) kıssasında geçen hadiseyi zikredip içerisinde bulunan “ben hicret ediyorum” ifadesindeki zamir ise İbrahim (a.s.)’e racidir. Zira “Lût ona iman etti” ile İbrahim (a.s.) kinaye edilmiştir (ez-Zuhayli, 2009, s. XX-267).

¹⁸⁰ Kasas Suresi 28/44

¹⁸¹ Kasas Suresi 28/62

¹⁸² Kasas Suresi 28/82

¹⁸³ Ankebut Suresi 29/26

3.30. RÛM SURESİ

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Allah, bilmeyenlerin kalplerini işte böyle mühürler.” Ayetindeki kalbin mühürlenmesi; kalbin katılığından, kalbi kir ve pas kaplamasından kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. V-258).

3.31. LOKMAN SURESİ

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ

مُهِينٌ

“İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.”¹⁸⁴ Ayette mealen hak yoldan sapanlar ve ve saptırmaya çalışanların bu yolu farklı göstermeleri ile birlikte zikredilen “satın alır” kelimesi, değiştirmek anlamındaki (تبدیل) kelimesinden kinaye olabilir. Bu maksatla anlam” faydasız, mantıksız ve malayani kelimeler ile değiştirip onları seçenler bulunur” olur (el-‘Useymîn, 2015, s. 24).

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا

اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

“(Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) “Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”¹⁸⁵ Ayette ifade edilen Allah’ın en saklı şeylere bile temas edebileceği ayrıca onu ordan çıkarabileceği ifade edilirken ayette bulunan “hardal” ibaresi azlıktan kinayedir. Nitekim hardal hububatlar arasında küçüklüğü ve hafifliği ile bilinir (el-‘Useymîn, 2015, s. 100).

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah’ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁸⁶ Bu ayette geçen tekellümatı ilahiyenin nihayetsizliği ile birlikte bu manayı ifade için yapılan benzetmenin içerisinde yer alan

¹⁸⁴ Lokman Suresi 31/6

¹⁸⁵ Lokman Suresi 31/16

¹⁸⁶ Lokman Suresi 31/27

“yedi deniz daha ona katılsa” ifadesi çokluktan kinayedir. Aynı şekilde Allah resulünün kâfirler hakkında “yedi işkembelerini doldururlar” hadisi şerifindeki yedi ifadeside çokluktan kinayedir (İbn Âşûr, 1984 s. XXI-182).

3.32. SECDE SURESİ

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

“Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yanları yataklardan uzaklaşır. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.”¹⁸⁷ Buradaki “yanları yataklardan uzaklaşır” sözü, geceleyin Allah’a çokça ibadet edip insanlardan uzaklaşmaktan kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-496; es-Sabuni, 2014, s. II-466).

3.33. AHZÂB SURESİ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Ey Peygamber! Allah’a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münaфіklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁸⁸ Bu ayette de olduğu gibi ümmete ders manasında söylenen ayetler her ne kadar Hazreti Peygambere hitap etmekte ise de onun şahsında tariz yoluyla tüm ümmet kastedilmektedir. Zira Hazreti Peygamber insanlar arasında Allah’tan en çok korkanı idi (es-Suyuti, 1987, s. II-37).

إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا

“Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah’a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.”¹⁸⁹ Bu ayette söylenen, insanların yaşanan korkunç hadiseye karşı girmiş oldukları vaziyeti zikretmiş ayrıca korku ve endişeden kinaye yaparak “yürekler ağızlara gelmişti” ifadesi kullanılmıştır (ez-Zuhayli, 2009, s. XXI-204).

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤْلَوْنَ الْإَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا

“Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.”¹⁹⁰ Bu ayette yer alan

¹⁸⁷ Secde Suresi 32/16

¹⁸⁸ Ahzab Suresi 33/1

¹⁸⁹ Ahzab Suresi 33/10

¹⁹⁰ Ahzab Suresi 33/15

“arkalarını dönüp kaçmayacaklardı” ibaresi, ordudan kaçmaktan kinayedir (ez-Zuhayli, 2009, s. XXI-253).

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا

Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”¹⁹¹ Burada yer alan “ahit, söz verme” kelimesi, ölümden kinaye olarak kullanılmıştır (ez-Zuhayli, 2009, s. XXI-311).

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve nebilerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁹² Bu ayette Hz. Peygamberin manevi evladının boşanması ile Zeynep annemizle evlenmesi hadisesini anlatırken” Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir” sözü Zeyd bin Harise radiyallahu anh’dan kinayedir (ez-Zerkeşî, 1957, s. 501.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَاحُهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا

“Ey iman edenler! Mü’min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut’a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.”¹⁹³ Bu ayette mealen nikahla ilgili insanların uyması gereken bir hususu ifade ile birlikte ayette geçen “onlara dokunmadan önce” sözünden maksat cinsi münasebetten kinayedir. Nitekim ayetlerde cinsel ilişki için; “dokunma, temas, yaklaşma, sarıp sarmalama” kelimelerinin kullanılması Kur’an’ın adabındandır (Bolelli, 2016, s.156).

3.34. SEBE’ SURESİ

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“De ki: “Size göklerden ve yerden kim rızık verir?” De ki: “Allah o hâlde, ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!”¹⁹⁴ Ayetten maksat ta’riz yoluyla ifade edilmiş olup, sadece bir tarafın hidayette olduğunu ifade ile karşı tarafın sapkın bir yolda olduğu dolaylı bir anlatım ile dile getirilerek belli nezaket kuralları çerçevesinde istenilen mesaj verilmiştir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-289; el-Âlusî, 2015, s. XXII-140).

¹⁹¹ Ahzab Suresi 33/23

¹⁹² Ahzab Suresi 33/40

¹⁹³ Ahzab Suresi 33/49

¹⁹⁴ Sebe’ Suresi 34/24

قُلْ لَا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“De ki: “Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulmazsınız. Sizin işlediklerinizden de biz sorumlu tutulmayız.”¹⁹⁵ Bu ayette muhataba nispet edilen suçu açıkça söylemek yerine عَمَّا أَجْرَمْنَا sözünü ta’rizle kâfi görerek عَمَّا تَجْرَمُونَ denilmemiştir (Özcan, 2010, s. 62).

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ

“De ki: “Hak geldi. Artık batıl yeni bir şey ortaya çıkaramaz, eskiyi de geri getiremez.”¹⁹⁶ Ayet-i celilede mealen hakkın zuhuru ile batılın ref’ini söylemekle, batılın yok olup izinin silinişinden hoş bir kinaye yapılmıştır (es-Sabuni, 2014 s. II-515; es-Zuhayli, 2009, s. XXI-205).

3.35. FÂTİR SURESİ

أَفَمَنْ رُزِيَ لَهُ سُوءٌ عَلَيْهِ فَرَأَاهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ
حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

“Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. (Ey Muhammed!) O halde gönlün onlara karşı hasretlerle geçmesin. Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilendir.”¹⁹⁷ Ayette mealen herkes hakkıyla işlediğinin mukabilini göreceği ifadesiyle birlikte zikredilen “gönlün onlara karşı hasretlerle geçmesin” ibaresi helak olmaktan kinaye olmuştur (es-Sabuni, 2014, s. II-523; ez-Zuhayli, 2009, s. XXI-228).

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جَمْلِهَا لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا
تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَرَكِيَ فَاِنَّمَا يَتَرَكَ لِنَفْسِهِ وَاللَّهُ الْمَصِيرُ

“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Günah yükü ağır olan kimse, (bir başkasını), günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırdığı kimse yakını da olsa. Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden için için korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah’adır.”¹⁹⁸ Ayette mealen ifade edilen herkes kendi yaptıklarından mes’ul olduğu ve karşılığını bu şekilde göreceği hususu ile birlikte takva ehlinin

¹⁹⁵ Sebe’ Suresi 34/25

¹⁹⁶ Sebe’ Suresi 34/49

¹⁹⁷ Fatır Suresi 35/8

¹⁹⁸ Fatır Suresi 35/18

vasıflarını sayarken burada “Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden için için korkanları ve namaz kılanları uyarırsın” cümlesinden maksat, Allah’tan havf etmeyenlerin ta’riz tarikiyle kınanmalarıdır. Nitekim münkirler azgın inatlarından, hakkın sözlerine karşı sağır kesilmektedirler. Bu sebeple onlara doğrudan doğruya söylenmeyip ta’riz yoluyla mukabilindekilerin üstünde daha tesirli bir etki bırakarak, onların akıllarını kullanıp ve düşünüp gerçekleri görmeleri istenmiştir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-497; er-Razi, 1998, s. VII-38).

3.36. YÂSİN SURESİ

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ

“Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır.”¹⁹⁹ Bu ayette ifade edilen cehennem ehlinin vaziyeti ifade edilirken boyunlarına takılan şeyden bahsedilip ayette geçen söz konusu kimselerin, boyunlarında bulunan halkalardan kasıt, iman etmemelerinden kinayedir. Çünkü boyunlarına halka takılmış kimseler, başı dimdik yukarıya doğru bakmalarına sebep olur ve önlerini göremezler. Bu kimseler, önlerindeki yolu görmeye muktedir olamadıkları gibi peygamberin hidayet yolunu da göremezler (Sâmerî, 2013, s. II-28).

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca O’na döndürüleceksiniz.”²⁰⁰ Ayette hakikate davet eden bir davetçinin dilinden “beni yaratana niye kulluk etmeyeyim” söylenmiş olup bu sözdeki asıl maksat ise ayetin sonunda geçen “O’na döndürüleceksiniz” zikrinin de delalet ettiği üzere “size ne oluyor da O’na kulluk etmiyorsunuz” şeklinde anlaşılabilir. Nitekim buradaki davetçi direk olarak inkâr edene “sen batıl bir yoldasın” demek yerine tariz yoluyla yumuşak bir şekilde muhatapın öfkelerini celbetmeden aklını kullanıp hakikati görebilmesi istenmiştir (ez-Zerkeşi, 1957, s. II-362).

3.37. SÂFFÂT SURESİ

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ

¹⁹⁹ Yasin Suresi 36/8

²⁰⁰ Yasin Suresi 36/22

“Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır.”²⁰¹

Ayette cennet mükafatlarından olan ve adı geçen “eşler” ifadesi hurilerden kinayedir ve eşlerinden başkasına bakmamaları ise iffetli oldukları anlamına gelmektedir (es-Sabuni, 2014, s. III-31; ez-Zuhayli, 2009, s. XXIII-88).

كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ

“Sanki onlar (beyazlıklarıyla), saklanmış (gün yüzü görmemiş) yumurtalardır.”²⁰²

Ayet-i kerimde huri tasviri onun canlılığını ve estetik çekiciliğini artırmaktadır. Tam tersine, Araplar arasında özgürleşmiş kadınlara "beyd" demek geleneksel bir uygulamadır. Bu nedenle ayette hurilerin tertemiz beyaz tenli ve sedeflerine bağlı kusursuz beyaz incilere benzedikleri gösterilmektedir. Bu tasvir, Kuran'ın indirildiği dönemde Arap toplumunun güzellik ve zarafet idealini yansıtmaktadır. Yani huriler için ifade edilen بَيْضٌ مَكْنُونٌ “saklanmış yumurtalar” hitabı, cennetteki hurilerin saf ve temiz olduklarına kinaye yoluyla dikkat çekilmiştir (ez-Zerkeşi, 1957 s. II-320).

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ

“Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık.”²⁰³ Bu ayette güzel bir sada ile göçüp gidenlerlerinde ardından söylenen “ad bıraktık” cümlesinden maksat iyilik ve güzellikle anılmaktan kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. III-37; ez-Zuhayli, 2009, s. XXIII-104).

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

“İbrahim, yıldızlara baktı ve “Ben hastayım” dedi.”²⁰⁴ Ayette Hz. İbrahim’in “ben hastayım” lafzından fiziki bir hastalığı kastetmeyip her an ölümle karşı karşıya kalan bir insanın aciz ve hasta sayılabileceğini ifade etmiştir. Zira ayette de ta’riz yoluyla putperestleri başından savuşturarak onların putlarını kırma fırsatı elde etmiştir (ez-Zemahşeri, 2016, s. III-344).

3.38. SÂD SURESİ

إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَخَظْنَا بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ

²⁰¹ Saffat Suresi 37/48

²⁰² Saffat Suresi 37/49

²⁰³ Saffat Suresi 37/78

²⁰⁴ Saffat Suresi 37/88-89

“Hani Dâvûd’un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet” dediler.”²⁰⁵ Bu ayette "hasım" kelimesi sembolik olarak Davud peygamberi temsil etmek için kullanılmıştır. Hz. Davud kendisinin düşman kategorisine ait olduğunun farkındaydı. Bu mantıktan dolayı Davud (a.s.) açıkça ismiyle değil, dolaylı olarak anılmıştır. (ez-Zerkeşî, 1957, s. 501).

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَلِي نَعَجَةٌ وَاجِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“İçlerinden biri şöyle dedi: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni bastırdı.”²⁰⁶ Arapçada "koyun" kelimesi çoğunlukla dişi koyunu ifade ederken, bu ayette sembolik olarak "kadın"ı temsil etmektedir. Açıklığa kavuşturmak gerekirse, Araplar genellikle "kadın" kelimesini "koyun" terimiyle değiştirirler, ancak bu durumda bu ikame gerçekleşmemiştir. Arap toplumunda bir kadının ismine mecazi gönderme yapmak, doğrudan kadın ismine gönderme yapmaktan daha zarif ve daha güzel kabul edilmektedir. Kur'an incelendiğinde Hz. Meryem dışında hiçbir kadının gerçek adıyla anılmadığı görülür (ez-Zerkeşî, 1957, s. 501).

رُدُّوْهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ

“Süleyman, “Gerçekten ben malı, Rabbimi anmamı sağladığından dolayı çok severim” dedi. Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman “Onları bana geri getirin” dedi. (Atlar gelince de) bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı.”²⁰⁷ Ayette geçen dünya malının ziyadeliği Rabbimizi hatırlamak için vasıta olduğu ve ayette bulunan “bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı” sözünden gaye, bacaklarının ve boyunlarının kesilmesinden kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. IV-90; es-Sabuni, 2014, s. III-60).

3.39. ZÜMER SURESİ

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّي أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِي قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ

“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan elbette, “Allah”, derler. De ki: “Peki söyleyin bakalım? Allah’ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var

²⁰⁵ Sad Suresi 38/22

²⁰⁶ Sad Suresi 38/23

²⁰⁷ Sad Suresi 38/33

ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah'ın dokundurduğu zararı kaldırabilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar O'nun rahmetini engelleyebilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O'na tevekkül ederler."²⁰⁸ Ayette ifade edilen tevekkül manasının nasıl doğru anlaşılması gerektiği ile teslimiyetin asıl olması gerektiği şeklini ifade ederek ayrıca ayette geçen الضر sözü, darlık ve fakirlikten, الرحمة sözü ise zenginlikten kinayedir (el-Mâtürîdî, 2005, s. X-156).

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاجِدِينَ

"Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, "Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlîme! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin."²⁰⁹ Bu ayette azabın gelmesini beklemeden tövbe etmenin lüzumu ile şayet bu vakitten önce tövbe edilmezse azabın şiddeti anlatılmakla birlikte ayette geçen فِي جَنْبِ اللَّهِ "Allah'ın yanında" ifadesi, Allah'ın hakkından ve ona itaatten kinayedir (ez-Zuhayli, 2009, s. XXIV-35; es-Sabuni, 2014, s. III-83).

وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ

"Kıyamet günü Allah'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!?"²¹⁰ Bu ayette zikredilen Allah'a yalan isnat edenlerle birlikte kibirlenenlerin halleri ifade edilirken ve onlar için kullanılan "yüzleri kapkara kesilmiştir" sözünde tahkir ve kötü durumlarından kinaye yapılmıştır (er-Râzî, 1998, s. XX-56,57).

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun."²¹¹ Sözü geçen ayette hitap doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olmakla beraber ta'riz aracılığıyla tüm müminlere yapılmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şirke düşmesi şer'an imkansızdır (ez-Zerkeşi, 1957, s. II-365; es-Suyuti, 1987, s. II-894).

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

²⁰⁸ Zümer Suresi 39/38

²⁰⁹ Zümer Suresi 39/56

²¹⁰ Zümer Suresi 39/60

²¹¹ Zümer Suresi 39/65

“Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O’nun elindedir. Gökler de O’nun kudretiyle düülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.”²¹² Ayette ifade edilen Allah’ın azametini ilanla beraber lafzı geçen قَبْضَتُهُ “avucunun içi” kelimesi Allah’ın azametinden ve kudretinin yüceliğinden kinayedir (Karakaya, 2019, s. 249).

3.40. MÜ’MİN SURESİ

رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ

“O, dereceleri hakkıyla yükseltendir, Arş’ın sahibidir. Buluşma günü hakkında (insanları) uyarmak için, irâdesiyle ilgili ruhu kullarından dilediğine, kendi indirir.”²¹³ Ayette mealen yaratılışla ilgili derin sırlar verilmekle beraber ayet içerisinde bulunan “ruh” ifadesi vahiyden kinayedir. Çünkü vahiy bedendeki vahiy gibidir (ez-Zuhayli, 2009, s. XXIV-87; es-Sabuni, 2014, s. III-104).

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

“O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez. Lânet de onlaradır, kötü yurt da onlaradır.”²¹⁴ Ayette geçen artık tövbenin kapandığı ve hiçbir mazaretin geçerli olmayacağı ayrıca zalimlerin özürünün faydasız ve rahmetsiz kalacakları ile Allah’ın yanında değersizliklerine yapılan kinaye vardır (Karakaya, 2019, s. 249).

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

“Ey Muhammed! Sabret. Allah’ın va’di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ederek tespih et.”²¹⁵ Ayet-i kerimede bulunan بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ “sabah ve akşam” lafzı bütün vakitlerden kinayedir (el-Mâtürîdî, 2005, s. XIII-75).

3.41. FUSSİLET SURESİ

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ

“Allah’ın düşmanlarının, toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla!”²¹⁶ Söz konusu ayetin mealinde Allah’a düşman olanların cehenneme nasıl

²¹² Zümer Suresi 39/67

²¹³ Mü’min Suresi 40/15

²¹⁴ Mü’min Suresi 40/52

²¹⁵ Mü’min Suresi 40/55

²¹⁶ Fussilet Suresi 41/19

girecekleri ifade edilip ayrıca ayette geçen “yığın yığın” sözü, ateşe atılacakların çokluğundan kinayedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. V-1114).

وَقَالُوا لَلْجُودِ هُمْ لَمْ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Onlar derilerine, “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” derler. Derileri de der ki; “Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca O’na döndürülüyorsunuz.”²¹⁷ Ayetin meâlinde harikulade vukua gelecek aleyhe şahitlik hususu ifade edilip ayette geçen manaya bazı müfessirler culûd /deriler ibaresine kinaye yoluyla cinsel uzuv manası verilerek kullanıldığını söylemişlerdir (Ebû Hayyân, 2005, s. IX-298).

3.42. ŞÛRÂ SURESİ

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“Neredeyse gökler (O’nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır; çok merhamet edendir.”²¹⁸ Bu ayetin mealinde Allah’ın azametine karşı camidlerin ve meleklerin vaziyeti anlatılmakla birlikte buradaki anlatım yeryüzündeki inkarcıların taşkınlıklarından, haddi aşmalarından dolayı göklerin neredeyse paramparça olacağı Allah’ın azametinin bilincinde olan gök ehlinin ise, tüm mevcudatı ile beraber korkuyla ürperdikleri bir manzara zihinlerde canlandırılmaktadır. Nitekim Allah’ın en büyük delillerinden olan gökyüzünün paramparça olacak derecede sarsılmasını işitmek muhatapta buna neden olan şeyin çok kötü ve yanlış bir şey olduğu fikrini oluşturmaktadır. Bu maksatla muhataba dehşet ve korku hissettirilmek istendiğinden sıfattan kinâye yapılmıştır (ez-Zuhâylî, 2009, s. XXV- 26; es-Sâbûnî, 2014, s. V-443; ez-Zemâhşerî, 2016, s. IV-208,209).

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi ürettiyor. O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir; hakkıyla görendir.”²¹⁹ Bu ayette geçen لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ sözü,

²¹⁷ Fussilet Suresi 41/21

²¹⁸ Şura Suresi 42/5

²¹⁹ Şura Suresi 42/11

“benzerlik” olgusunu Allah’tan nefyetmekten kinayedir. Yani bu ifade de Cenab-ı Hak için misil düşünmek (haşa) mümkün olmadığına delalet eden bir delildir (Molla Gürânî, 2018, s. 401-402; ez-Zemahşerî, 1407, s. V-212,213).

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ

مِنْ نَصِيبٍ

“Kim âhiret tarlasını isterse, onun tarlasını artırırız. Kim de dünya tarlasını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”²²⁰ Bu ayetin mealinde hayırlı işler isteyenlere Rabbimizin bu ticaretlerini artıracakı tam tersi olarak dünya ile ilgili aşırı istekli olanların ise bu yolda ileri gidecekleri ancak akibette bunun faidesi olmayacağı ifade ile birlikte ayette yer alan حَرْث “tarla” lafzı, amelden kinayedir. Çünkü tarlada büyüme ve gelişme olduğu gibi amelde de hayır ve şer gelişip değişebilmektedir (el-Kassâb, 2003, s. IV-95).

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يَخْنِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ

عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Yoksa “Yalan uydurup Allah’a iftira etti” mi diyorlar. Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah batılı yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir. Şüphesiz O, göğüslerin özünü (kalplerde olanları) hakkıyla bilendir.”²²¹ Ayetin mealinde geçen haşa Allah’a yalan isnadı ile akabinde kalblerin tek hakimi olduğu ihtar ile birlikte ayette anlatılan Hz. Muhammed (s.a.v.)’in haşa Allah adına bir yalan söylediği takdirde kalbinin mühürleneceği söylenmektedir. Buda hakikati anlama idrakinin alınması, vahiyden mahrum kalma ve rahmetten uzaklaşmadan kinayedir (ez-Zemâhşerî, 2016, s. IV-221,222; Elmalılı, 2003, s. VII-240; Âlûsî, 2015, s. XXIV-276; es-Sâbûnî, 2014, s. V-454).

إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

“O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.”²²² Zikri geçen ayette sabreden ve şükreden kelimeleri, “samimi müminden” kinâye olarak kullanılmıştır. Nitekim samimi mümin, gayretini Allah’ın ayetleri hakkında düşünmeye ve onlardan kendisi için ibretler çıkarmalarını murad eder (ez-Zemahşeri, 2016, s. V-1198).

وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍ مِنْ سَبِيلٍ

²²⁰ Şura Suresi 42/20

²²¹ Şura Suresi 42/24

²²² Şura Suresi 42/33

“Allah, kimi saptırırsa artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zâlimlerin, “Dünyaya dönmek için bir yol var mı?” dediklerini görürsün.”²²³ Ayette geçen sapkınlıkta olanların cehennemde hiçbir şekilde yardımlarına kimsenin gelemeyeceği, bu nedenle inkara ve sapkınlığa düşen kimsenin hiçbir velisinin bulunmayacağı belirtilerek kinaye çeşitlerinden telvih yapılmıştır. Bu demek oluyorki o kimseye sahip çıkacak, doğruyu yanlış göstercek, cezalandırılmaktan kurtaracak, rehberlik edecek bir ‘velî’ yani dost olmayacaktır (İbn Âşûr, 1984, s. XXV-124; es-Sabunî, 2014, s. V-464; ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-231).

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الدَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ
الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ

“Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, “İşte asıl ziyana uğrayanlar; kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır” diyecekler. İyi bilin ki zâlimler, sürekli bir azap içindedirler.”²²⁴ Bu ayetin mealinde ifade edilen cehenneme giren küffarın elim vaziyeti ile ehli cennetin onlara karşı söyleyeceği sözler bildirilmekle birlikte ayette bulunan dünyadayken inkarcıların en belirgin sıfatları kibirlenmek olup peygamberin davetinden yüz çevirmeleridir. Bu doğrultuda kıyamet günü inkarcıların gurur ve kibirlerinden eser kalmadığı, bilakis başları öne eğilmiş ve göz ucuyla bakmaları utanç, zillet ve suçluluk duygusundan kaynaklı olup kinaye yapılmıştır (İbn Âşûr, 1984, s. XXV-127,128; es-Sâbûnî, 2014, s. V-464; ez-Zemâhşerî, 2016, s. IV-231).

3.43. ZUHRUF SURESİ

أَوْ مَنْ يُنْسَوْنَ فِي الْجَلْبَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ

“Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah’a isnad ediyorlar?”²²⁵ Bu ayette geçen “süs içerisinde yetiştirilen” hitabında, kadından kinaye vardır. Zira ayette kadın kelimesi söylenmiş olsaydı, meleklerin Allah’ın kızları olmadığına dair vurgu tam manasıyla gerçekleşemezdi (ez-Zerkeşi, 1957, s. II-321; es-Suyuti, 1987, s. II-791).

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصُحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

²²³ Şura Suresi 42/44

²²⁴ Şura Suresi 42/45

²²⁵ Zuhurf Suresi 43/18

“Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.”²²⁶ Bu ayetin mealinde cennet ehline yapılacak ikramlar anlatılıp akabinde ayette geçen “canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey” cümlesinden kasıt, nefislerin yöneldiği tüm arzulara ve gözle görülerek lezzet alınan her şeye işaret edilerek kinaye yapılmıştır (Bilgegil, 1980, s.176).

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ

“(Ey Muhammed!) De ki: “Eğer Rahmân’ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.”²²⁷ Ayet-i celilede anlatılan “Rahmân’ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum” lafzında, muhataba Allah’ın çocuğunun olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bu söyleyiş direkt olarak “Uluhiyette çocuk olmayacağı” yada “O çocuk yapmaktan münezzehdir” tarzında söylenmeyip kinaye yoluyla Allah’ın çocuğunun olmadığı kuvvetle vurgulanmak istenmektedir (İbn kesir, 2000, s. IV-136; ez-Zemahşeri, 2016, s. III-497)

3.44. AHKÂF SURESİ

مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْزِلُوا مُعْرِضُونَ

“Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yarattık. İnkâr edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.”²²⁸ Ayetin mealinde arz ve semanın yaratılmasıyla birlikte ne kadar sürede yaratıldığı ifade ile akabinde inkâr ehlinin vaziyeti anlatılmıştır. Kitabımız birçok ayetinde olduğu gibi مُعْرِضُونَ “yüz çevirme” zikri, asıl manada inkarcıların yapılan ikazlara karşı kulak tıkayıp kıyamete delil olan şeyleri anlamaya çalışmamalarını anlatır bir tarzda kinaye yapılmıştır (ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-287; ez-Zuhaylî, 2009, s. XIII-322).

3.45. MUHAMMED SURESİ

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ

²²⁶ Zuhruf Suresi 43/71

²²⁷ Zuhruf Suresi 43/81

²²⁸ Ahkaf Suresi 46/3

“Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra gerisingeri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.”²²⁹ Ayette hak yola erişip akabinde hidayet yolundan çıkanlara karşı beyanlarla birlikte içerisinde geçen ارْتَدُّوا “arkalarına dönenler” ibaresi, imandan sonra küfre girmekten kinayedir (es-Sabuni, 2014, s. III-199; ez-Zuhayli, 2009, s. XXVI-121).

3.46. FETİH SURESİ

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ
اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”²³⁰ Buradaki “el” zikri kinaye olup kudret, kuvvet, yardım ve nimet manalarına tevîl edilmiştir (ez-Zuhayli, 2009, s. XXVI-145).

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

“İnkâr edenler sizinle savaşıyorlardı, arkalarını dönüp kaçıyorlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi.”²³¹ Ayette ifade edilen inkarcıların savaş esnasındaki vaziyetleri beyan edilmekle birlikte ayette bulunan لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ “arkalarını dönüp kaçıyorlar” ifadesi yenilgiden kinayedir. Nitekim yenilgiye uğrayan kimseler kaçmak için düşmana sırt çevirir (es-Sabuni, 2014, s. III-212; ez-Zuhayli, 2009, s. XXVI-185).

3.47. HUCURÂT SURESİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا
يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”²³² Bu ayetin mealinde izah edilen gıybet ve su-i zanla ilgili çirkinlikler ifade edilmiş ayrıca bundan sakındırıcı misal verilmiş olmasıyla beraber

²²⁹ Muhammed Suresi 47/25

²³⁰ Fetih Suresi 48/10

²³¹ Fetih Suresi 48/22

²³² Hucurat Suresi 49/12

ayette ifade edilen “ölmüş kardeşinin etini yemek” cümlesi gıybetten kinaye olup gıybetin ne kadar iğrenç bir şey olduğuna dikkat çekilmektedir (Yıldırım, 2010, s. 51).

لَا وَرَسُولُهُ اللَّهُ تُطِيعُوا وَإِنْ قُلُوبُكُمْ فِي الْإِيمَانِ يَدْخُلْ وَلَمَّا أَسْلَمْنَا قُولُوا وَلَكِنْ تَوَمَّنُوا لَمْ قُلْ أَمَّا الْأَعْرَابُ قَالَتْ
رَجِيمٌ غَفُورٌ اللَّهُ إِنَّ شَيْئًا أَعْمَالُكُمْ مِنْ يَلَنُكُمْ

“Bedeviler, “İman ettik” dediler. Şunu söyle: “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah’a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”²³³ Ayet bu tarzda gelmekle, önce onların iddialarını yalanlamakla beraber doğrudan doğruya; ‘Siz iman etmediniz ki!’ denilmektedir. İddiaları yalanlamanın bu çeşidinde bir nezaket vardır; zira burada lafzı açıkça kullanıp “Yalan söylüyorsunuz!” demeyip, onun yerine, varlığını iddia ettikleri şeyin yokluğunu söyleyerek, üstü kapalı bir dille bu kimselerin yalancı oldukları ta’rız yoluyla ifade edilmektedir (ez-Zemahşeri, 2016, s. VI-366).

3.48. ZÂRİYAT SURESİ

يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ

“Ondan (Peygamber’den) çevrilen çevrilir.”²³⁴ Ayetindeki “çevrilen çevrilir” hitabı, asıl anlamında kullanılmamış olup hakkı yalanlayan ve inkâr eden kimselerden kinayedir (er-Râzî, 1998, s. 198; ed-Dervîş, 1980, s. IX-304).

3.49. NECM SURESİ

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى

“Şüphesiz O, güldürür ve ağlatır.”²³⁵ Burada “ağlamak ve gülmek” sözü, hakiki manada kastedilmemiş olup bu kelimelerden maksat hüznün ve sevinç gibi ifadelerden kinayedir. Bu sebeple ayetin manası “doğrusu, sevindiren ve hüznülendiren O’dur” şeklinde anlaşılabilir (es-Sâbunî, 2014, s. III-280).

3.50. KAMER SURESİ

خُسَعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَانَهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ

²³³ Hucurat Suresi 49/14

²³⁴ Zariyat Suresi 51/9

²³⁵ Necm Suresi 53/43

“O hâlde sen de onlardan yüz çevir. Onlar, o davetçinin (İsrafil’in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir hâlde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar.”²³⁶ Ayet-i kerimde ifade edilen insanlığın dirilmesi hadisesi anlatılırken “gözleri düşmüş bir halde” sözüyle zillet ve ürkeklikten kinaye yapılmıştır; zira zelil kimsenin zilleti de aziz kimsenin izzeti de gözlerine yansır (ez-Zemahşeri, 2016, s. VI-472).

وَحَمَلْنَاهُ عَلَىٰ ذَاتِ الْوَاحِ وَدُسِّرَ

“Biz Nûh’u çivilerle perçinli levhalardan oluşan (gemiye) bindirdik.”²³⁷ Ayet-i celilenin mealinde Nuh (a.s)’ın gemi hadîsatı anlatılırken tahta ve çivilerle yapılmış olan vasıta, gemiden kinayedir (Bolelli, 2016, s. 157).

3.51. RAHMÂN SURESİ

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئْنَنْ أَنْسُ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانِ

“Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.”²³⁸ Mevzusu geçen bu ayette “bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş” sözünden gaye, hurilerin iffetli olduklarından kinayedir. Çünkü iffetli olan biri bakışını sadece eşine yoğunlaştırır (Durmuş, 2001, XXII- 439).

3.52. HADÎD SURESİ

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş’a kurulandır”²³⁹ Ayet içerisinde iki yerde kinaye bulunmaktadır. İlk olarak “yaratan, sonra Arş’a kurulandır” zikri, mülkten kinaye olduğu belirtilmektedir. İkinci kinaye ise وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ “nerede olsanız, O sizinle beraberdir” zikrinde olup yaratılmış olan bütün varlığın yegâne tek hâkimi Allah olduğuna ve insanların yaptıkları her türlü halleri Yüce Allah’ın ilmen görüp gözetme ve muhafaza etmek açısından kinaye olduğuna işaret edilmektedir (er-Razi, 1998, s. XXIX-449).

²³⁶ Kamer Suresi 54/7

²³⁷ Kamer Suresi 54/13

²³⁸ Rahman Suresi 55/56

²³⁹ Hadid Suresi 57/4

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّاهِدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

“Allah’a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar siddiklar (sözü özü doğru kimseler) ve Allah katında şahitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir.”²⁴⁰ Ayette mealen iman ehlinin mükafat ve küfür ehlinin mücazatlarına işaret etmekte olup içerisinde “Zikri geçen ayette رُسُلِهِ lafzında kinayenin çeşitlerinden de ta’riz vardır. Sözcük bakımından رُسُلِهِ “peygamberlerine” kelimesi çoğul kalıbında gelmiş olup ehli kitaba ta’riz yoluyla bir gönderme vardır. Nitekim buradaki maksat yahudilerin Allah’a ve Musa (a.s.)’a iman ederken İsa (a.s.) ve Muhammed (s.a.v.)’e iman etmedikleri, aynı şekilde hristiyanlarında İsa (a.s.)’a iman edip Muhammed (s.a.v.)’e iman etmedikleri, ne varki Peygamberimiz (s.a.v.)’e iman eden müminler Allah’ın göndermiş olduğu tüm peygamberlere iman ettiklerine işaret edilir (İbn Âşûr, 1984, s. XVII-397).

3.53. MÜCÂDELE SURESİ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetle bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir; hakkıyla bilendir.”²⁴¹ Ayette bahsi geçen قَدْ kelimesi tahkik veya beklenti içinde olmayı ifade eder. Zira O’nun işittiği kesin olduğu için zorlukları giderme anlamında mecaz veya kinaye için işitme fiilinin başına gelmiştir (Alusi, 2015, s. III-27).

“Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp akabinde söylediklerinden dönecek olanlar; kadınlarıyla birbirlerine dokunmadan evvel, köle azadı yapmalıdır.”²⁴² Buradaki يَتَمَسَّكُ “dokunmak” hitabı cimadan kinayedir (Âlûsî, 2015, s. VI-28).

3.54. HAŞR SURESİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah,

²⁴⁰ Hadid Suresi 57/19

²⁴¹ Mücadele Suresi 58/1

²⁴² Mücadele Suresi 58/3

yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁴³ Bu ayette ince bir kinaye olup Allah’a, yakınlığı sebebiyle kıyameti, kinaye yoluyla غَد “yarın” kelamı ile ifade etmektedir (es-Sabuni, 2014, s. III-338; ez-Zuhayli, 2009, s. XXVIII-101).

3.55. MÜMTEHİNE SURESİ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعُصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِفْنَ لَهُنَّ
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁴⁴ Ayette dikkat çeken “elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek” cümlesi, buluntu çocuktan kinayedir. Çünkü cahiliye devrinde kadın çocuk peydahlar, sonra da kocasına: “Bu çocuk senden” derdi. Kadının elleriyle ayakları arasında uydurulmuş olan şey, asılsız olarak kocasına isnat ettiği çocuktan kinaye kılınmıştır (ez-Zemahşeri, 2016, s. VI-688).

3.56. TAHRÎM SURESİ

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَانَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْقَائِمِينَ

“Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.”²⁴⁵ Ayette “fercini korudu” hitabı Hz. Meryem için kullanılıp “namusunu muhafaza etme” manasında zarif bir kinaye yapılmıştır (ez-Zerkeşi, 1957, II-305; es-Suyûtî, 1987, II-791).

3.57. MÜLK SURESİ

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ

²⁴³ Haşr Suresi 59/18

²⁴⁴ Mümteherine Suresi 60/12

²⁴⁵ Tahrim Suresi 66/12

“Sonra tekrar tekrar bak; bakışların (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.”²⁴⁶ Bu ayette كَرَّتَيْنْ lafzı “iki defa, iki kez, iki kere” manalarına gelebilen tesniye/ikil kalıbındandır. Bu dilde tesniye bir kelime, çoğul (cem’) manada isti’mal edilebilir. Nitekim كَرَّتَيْنْ lafzı bu ayette kesretten kinâyedir ve كرات “defâlarca” şeklinde çoğul anlamındadır. Çoğul anlamda geldiğinin kanıtı ise “göz (aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp) yorulup hiçbir kusur bulamayacağı cümlesi gösterilebilir. Zira göz bir şeye ard arda bakmakla yorulmayacağından fiilin mütөөddit defa tekrarı icap etmiştir (ez-Zemahşerî, 2016, s. VI-1125; İbn Âşûr, 1984, s. XXIX-19,20).

وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Sözünüzü gizleyin, yahut onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir.”²⁴⁷ Burada mealen Allah’ın herşeyi hakkıyla bildiğini ifade ile beraber söylenen ذَاتِ الصُّدُور “göğüs kafesleri sahipleri” manasına gelmekte olup, bu sözden maksat insanların en hafi şeylerini dahi bildiği şeklinde kinaye yapılmıştır. Çünkü kalp sırların mahali olması sebebiyle kalpte hafi olan hakikatin daha gizli olacağını kast ederek daha etkili bir ifade tarzı tercih edilmiştir (İbn ‘Âşûr, 1984 s. XXIX-30; Yazır, 2003, s. VIII-227; es-Sâbûnî, 2014, s. III-418).

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“De ki: “O, Rahmân’dır. O’na iman ettik, yalnızca O’na tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!”²⁴⁸ Bahsi geçen ayette iman ehlinin kuvvetli itikadları iman ve ibadetleri yalnız ve yalnız Allah’a yapıldığını ta’rîz yoluyla bir nevi Ehl-i iman, inkâr ehline sadece ve sadece istinad noktalarının rableri olduğuna işareten mevcut hallerine laf dokundurma yapılmıştır (ez-Zemahşerî, 2016, s. VI-1128; er-Râzî, 1998, s. XXX-76; Durmuş, 2001, s. XXVI-34,36).

3.58. KALEM SURESİ

سَنَسِيْمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ

“Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.”²⁴⁹ Ayette ki “burnunu damgalayacağız” ifadesi inkarcıların zelil ve hakir kılınmalarından kinayedir. Zira

²⁴⁶ Mülk Suresi 67/4

²⁴⁷ Mülk Suresi 67/13

²⁴⁸ Mülk Suresi 67/29

²⁴⁹ Kalem Suresi 68/16

yüzdeki damga ayıp ve kusurun simgesi olarak bilinir (ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-588; es-Sâbûnî, 2014, s. III-426).

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

“Baldırların açılacağı (işlerin zorlaşacağı) ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü (Kıyamet gününü) düşün. Hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar (ve buna yanaşmıyorlar)dı.”²⁵⁰ Ayette geçen “baldırların açılacağı gün” hitabı kıyamet gününün şiddet ve dehşetinden kinâyedir. Çünkü ciddi bir işe koyulan kimsenin o işe önem vermesi nedeniyle “paçalarını sıvaması” temeline dayanır (ez-Zuhaylî, 2009, s. XV-66; es-Sâbûnî, 2014, s. III-432).

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْثِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ

“Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.”²⁵¹ Bu ayette geçen “balık sahibi” ibaresi Yunus (a.s.)’dan kinayedir (ez-Zemahşerî, 2016, s. IV-596; Âlûsî, 2015, s. XV-41).

3.59. HÂKKA SURESİ

ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوْهُ

“Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu.”²⁵² Ayette geçen zincirin uzunluğu “yetmiş” sayısı, çokluktan kinayedir. Arap toplumunda yetmiş sayısı bir şeyin çokluğuna işaret etmek için örnek olarak kullanılan bir kelimedir (Ebû Hayyân, 1995, s. X-260, 262; er-Râzî, 1998, s. XXX-114).

لَا خَذَنَّا مِنْهُ بِالْيَمِينِ

“Elbette onu sağ tarafla yakalardık.”²⁵³ Burada yön lafzının kullanılmasıyla güç ve kuvvette kinaye yapılmıştır (Yıldırım, 2010, s. 48).

3.60. ME’ÂRİC SURESİ

كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ

(meniden) yarattık.”²⁵⁴ Ayetin mealinde insanın malumu olduğu bir parça bulanık sudan yaratıldığını söyleyip belağat manasına muvafıl sade bir ikaz ile derhatır ettiriliyor.

²⁵⁰ Kalem Suresi 68/42

²⁵¹ Kalem Suresi 68/48

²⁵² Hakka Suresi 69/32

²⁵³ Hakka Suresi 69/45

²⁵⁴ Mearic Suresi 70/39

Üslûbun asgarda zarif beyanı ile a’zamda ise pis meniden kinaye yapılmasıyla iki yönüde kullanılıyor (ez-Zuhaylî, 2009, s. XV-271; es-Sâbûnî, 2014, s. III-509).

3.61. NÛH SURESİ

وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا

“*Kuşkusuz sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.*”²⁵⁵ Ayette mealen Nuh (a.s.)’ın kavmine defalarca kez yaptığı davete mukabil sürekli kavminin kulağını kapaması ile beraber bu kimselerin elbiselerine bürünmelerinin sebebi, Hz. Nûh’un ne sesini duymak ne yüzünü görmek istemediklerinden kinayedir. Bununla Nuh Peygamberden yüz çevirdiklerini göstermişlerdir (er-Râzî, 1998, s. XXX-136).

3.62. MÜZZEMMİL SURESİ

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

“*Hâl böyle iken inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan bir günden (kıyametten) nasıl korunursunuz?*”²⁵⁶ Ayette mealen ahiret gününün dehşetine işareten ifade edilen “çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek” söylemi, kıyametin çok dehşetli ve korkunç olacağından kinayedir (ez-Zuhaylî, 2009, s. XV-325).

3.63. MÜDDESSİR SURESİ

وَتِيَابَكَ فَطَهِّرْ

“*Elbiseni tertemiz tut.*”²⁵⁷ Bu ayette “elbise” zikri kalp ve nefisten kinayedir. Yani kalbi ve nefsi kötülüklerden ve masiyetten temizleme anlamı ifade edilmektedir (ez-Zerkeşî, 1957, s. II-305; es-Suyûtî, 1987, s. II-791).

3.64. KIYÂMET SURESİ

كَأَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِي

²⁵⁵ Nuh Suresi 71/7

²⁵⁶ Müzzemmil Suresi 73/17

²⁵⁷ Müddessir Suresi 74/4

“Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında;”²⁵⁸ Bu ayette hayatın son noktasına gelindiği aşamada yani “can boğaza gelip dayandığında” cümlesi ile ölümün oldukça yaklaştığından kinaye yapılmıştır (ez-Zuhaylî, 2009, s. XV-347).

3.65. İNSAN SURESİ

نَا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Şüphesiz biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık.”²⁵⁹ Bu ayette insanın neden yaratıldığı, yaratılmasındaki harikuladeliğin onun için imtihan sebebi olduğu ile birlikte, insanın yaratılmasından maksat onun sınanıp imtihan edilmesi olarak belirtilmektedir. Bu amaçla yüce yaratan insanoğluna bilginin, ilmin ve hidayetin anahtarları olan işitme ve görme fiillerini ihsan etmiştir (ez-Zuhaylî, 2009, s. XV-355).

3.66. NAZİ’ÂT SURESİ

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ

“O büyük felâket (kıyamet) geldiği zaman.”²⁶⁰ Hitabında, kıyametin azametini anlatmak için kinaye yoluyla çarpıcı ve etkili bir üslup dili kullanılmıştır (Yıldırım, 2010, s. 89).

3.67. ABESE SURESİ

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ

“Sonra ona yolu kolaylaştırdı.”²⁶¹ Ayette mealen yoldaki suhuletle beraber Rabbimiz “sebil” sözcüğünü, bebeğin anne batnından çıkışı için tercih ederek kinaye yapmıştır (es-Sabuni, 2014, s. VII-191).

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ

“Kulakları sağır eden o ses geldiğinde.”²⁶² Bir önceki ayet-i celilede belirtildiği gibi kıyamet günü vukû bulacak korkunç olaylar kalpleri ve nefisleri titretecek bir üslupla gelmiş olup bütün bunlar kıyamet gününden kinayedir (Yıldırım, 2010, s. 89).

²⁵⁸ Kıyamet Suresi 75/26

²⁵⁹ İnsan Suresi 76/2

²⁶⁰ Naziat Suresi 79/34

²⁶¹ Abese Suresi 80/20

²⁶² Abese Suresi 80/33

3.68. TEKVİR SURESİ

وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

“Diri diri gömülen kız çocuğuna, hangi gûnahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman.”²⁶³ Bahsi geçen ayette cahiliye devrinde zalimce muamelelere maruz kalan kız çocuklarının durumu ifade edilmekle beraber, diri diri gömülen kız çocuklarına soru yönledirmekle beraber bu soru aslında onları diri diri toprağa gömenleri aşağılama ve azarlamaya dair bir ta’rizdir (es-Suyuti, 1987, s. II-794).

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ

“(Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir mecnun değildir.”²⁶⁴ Ayetinde de Yüce Allah, صَاحِبُكُمْ “arkadaşınız” hitabını, Peygamberimizden kinaye olarak kullanmıştır (es-Sabuni, 2014, s. VII-199).

3.69. İNŞİKAK SURESİ

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ

“Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.”²⁶⁵ Ayette bahsi geçen ifadeden maksat, ölüm ve kıyamet olup zorluk yönünden biri ötekinden daha şiddetli bir hale geçmektir ki burada zorluğu az olan ölüm, zorluğu daha şiddetli olan ise kıyamet günü ve onun korkusudur (es-Sabuni, 2014, s. VII-225; Âlûsî, 2015, s. XXX-82).

3.70. TÂRIK SURESİ

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ

“Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar.”²⁶⁶ Bu ayette mealen suyun çıktığı noktadan bahsetmekle birlikte ince bir kinaye de yapılmıştır. Allah’u Teâla erkek s. VII-24).

3.71. FECR SURESİ

هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِذِي حُجْرٍ

²⁶³ Tekvir Suresi 81/8-9

²⁶⁴ Tekvir Suresi 81/22

²⁶⁵ İnşikak Suresi 84/19

²⁶⁶ Tarık Suresi 86/7

“Şüphesiz bunlarda, akıl sahibi bir kimse için üzerine yemin edilmeye değer bir özellik vardır.”²⁶⁷ Ayette kabul, düzen ve onaylamak için istifham edatı olan هل hel seçilmiştir. Çünkü üzerine yemin edilen şeyler Allah (c.c.) katındaki değerini ve akıl sahiplerince yüceltmeye değer şeyler olduklarını tesbit ve kabul ettirmek ve yemin ederken bunların kullanılması makbul yeminler olacağından kinaye yoluyla işaret edilmektedir (Nehhâs, 2004, s. 1317).

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ

“(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd’un kavmi) Âd’e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e, vadide kayaları oyan (Salih’in kavmi) Semûd’a, kazıklar sahibi Firavun’a ne yaptığını görmedin mi?”²⁶⁸ Burada söz içinde geçen “yüksek sütunlar” ibaresi zenginlik, genişlikten ve kuvvet sahibi olmalarından kinayedir (ez-Zuhaylî, 2009, s. XVI-47).

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَارِ

“Ve kazıklar sahibi Firavun’a.”²⁶⁹ Ayet hakiki manasına gelmekle beraber Firavun’un gücünün kaynağı olan unsurların kazıklarla ifade edilmesi ilede kinaye olmuştur (es-Sabuni, 2014, s. VII-85).

ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

“Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!”²⁷⁰ Bu ayette hem Rabbimizin hemde kulunun karşılıklı razı olmalarıyla birlikte ayette bulunan râdıyye “sen ondan razı” hitabı, her arzu ettiğinin verilmesinden kinaye olup kendisine verilen nimetle hoşnut olan nefistir (İbn Âşûr, 1984 s. XXX-104).

3.72. İNŞİRÂH SURESİ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

“(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?”²⁷¹ Ayetinde “göğüs genişliği” ifadesi iç huzur, endişesizlikten kinaye olup Araplar genel olarak bu tabiri yumuşaklık ve kuvvet için kullanırlar (ez-Zuhaylî, 2009, s. XVI-94).

²⁶⁷ Fecr Suresi 89/5

²⁶⁸ Fecr Suresi 89/7

²⁶⁹ Fecr Suresi 89/10

²⁷⁰ Fecr Suresi 89/28

²⁷¹ İnşirah Suresi 94/1

3.73. ALAK SURESİ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى

“*Sen, namaz kıldığında kulu (bundan) engelleyeni gördün mü?*”²⁷² Bu ayette ibadet esnasında mâni olunacak kimsenin olmadığını söylemekle birlikte ayette geçen “kul” kelimesi Resulullah (a.s.v.) kastedilerek kinaye yapılmıştır. Ayetten maksat ise Resulullah (a.s.v.)’ın şanını yüceltmek amacıyla “seni engelleyen” sözü söylenmeyip “kul” kelimesi söylenmiştir (Bolelli, 2016, s.158).

3.74. KÂRİ’A SURESİ

الْقَارِعَةُ

“*Yürekleri hoplatan büyük felaket!*”²⁷³ ayette, kıyametin azametini anlatmak maksadıyla çarpıcı ve etkili bir üslup dili olan kinaye kullanılmıştır (İbn Kuteybe, 1982, s.256, 257).

3.75. TEKÂSÜR SURESİ

حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

“*Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.*”²⁷⁴ Ayette güzel bir kinaye olup ifadeden kasıt ölümdür. Yüce Allah kafirlerin çokluk ile övünmelerinin kendilerini oyaladığını ve sonuçta öldüklerini kinayeli bir biçimde söylemiştir (Yıldırım, 2010, s. 50).

3.76. TEBBET SURESİ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

“*Ebû Leheb’in elleri kurusun. Zaten kurudu.*”²⁷⁵ Bu ayette mealen peygamberin amcasının feci akıbeti ve iman etmeyeceğinin bildirilmesi ile birlikte ta’riz yoluyla Ebu Leheb’in akıbetinin cehennem ateşi olduğuna dikkat çekilmiştir (es-Suyuti, 1987, s. II-791,792; ez-Zerkeşi, 1957, s. II-322).

وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

“*Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).*”²⁷⁶ Bu ayette de aynı şekilde Ebu Leheb’in eşi

²⁷² Alak Suresi 96/9

²⁷³ Karia Suresi 101/1

²⁷⁴ Tekasür Suresi 102/2

²⁷⁵ Tebbet Suresi 111/1

²⁷⁶ Tebbet Suresi 111/4

olan Ümmü Cemil'in sonunda tıpkı kocası gibi cehennem ateşi olacağı bildirilmektedir (es-Suyuti, 1987, s. II-791,792; ez-Zerkeşi, 1957, s. II-322)

SONUÇ

Allah'ın kelamı zatı gibi hayattardır. Bu hayattarlık asırlarca insanların farklı tabakalarınca kabul edilmiştir. Allah'ın sözlerini insanların kullandığı diller içerisinde taşımaya en uygun olan arapça dili bir âyine olarak Allah tarafından seçilmiştir.

Allah'ın kelamı bitmez bir hakikattir. Kur'an ise bu kelimeler içerisinde en geniş ve eşsiz olmasından dolayı insanların bütün edebi sanatlarını bulundurmaktadır. Çünkü Allah'ın kelamını en iyi anlayacak insandır. Buna rağmen Allah'ın sözü olduğundan insanlar tam manasıyla anlamada zorluk çekmemesi için Kur'an insanlar açısından anlaşılmayı kolaylaştırmak ve dile ayrıca çok yönlülük katmak için belagatı birçok ayette kullanmıştır.

Anladığımız üzere İnsanların hisleri, yöneldiği noktalar, belagatin oluşturduğu kaynağın gerekleri, hakkı göstermek gerekliliği insanların anlayış ve hissiyatlarını incitmemesi, akıllarda tezat oluşturmaması ve düşünce âlemindeki fikirlere uygun hareket ile olmalıdır. İnsanların anlayışına göre üslup şekillenir. Çünkü muhatap bu şekilde anlayabilir. İnsanlarca malum hakikatlerden daha farklı yeni manalara geçiş sağlanabilsin.

Aynen öylede, Kur'ân bu kinaye manalarını çoklukla kullanarak insanların anlayış seviyesine inmiş, kinaye, teşbih ve benzetmelerle belagatin ilk şartları yerine getirilmiştir. Dolayısıyla çok uzak hakikatler bu kutsi örneklerle insanların anlayışına yakınlaştırılmıştır.

Âyetlerde kullanılan kinaye örneklerinin başlıcaları; Allah'ın kudretinin sonsuzluğu hakkında farkındalık, asıl söylenmek istenen şeyi belîğ ifade, insanlar arasında söylenmesi medar-ı hicab (utanma) olan sözler yerine kullanılması, lafzı uzatmadan muhatabı sıkmadan kısa ifadeler kullanma, iltifat ve eleştirilerde abartı amaçlı kullanım, olayların sonuçlarına dikkati çekmek, bazen de ifadeleri yumuşatmak veya nâhoş bir şey ile ilgili kötülüğünü ihsas ve kınama olarak görülmektedir.

Sözün özü olarak Kur'ân'da çokça kullanılan bu kinaye sanatının hakkıyla anlaşılıp değerlendirilebilmesi tüm Kur'an'da geçen bütün kinaye sanatının görülüp toplu bir şekilde değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz, A. (1405/1985). ‘İlmü’l-beyan, Darü’n-Nehdati’l-Arabiyye, Beyrut,
- Ağırtopçu, A. (2019). *Yûnus sûresinde belâgat ve tefsirlerde ele alınışı*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.
- Ali el-Cârim, Mustafa Emîn (2019). el-Belâgatu’l-vâdiha fi’l-beyân ve’l-me‘ânî ve’l-bedi‘. Dimeşk: Mektebetü Dâri’l-Fecr. Amr b. Ma‘dikerib, Ebû Sevr ez-Zübeyd.
- Altuntaş, M. E. (2021). Kinâye ve ta‘rîz: Molla Gürânî’nin Gâyetü’l-Emânî adlı tefsiri örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (11), 39-63
- Altuntaş, M. E. (2021). Kinâye ve ta‘rîz: Molla Gürânî’nin Gâyetü’l-Emânî adlı tefsiri örneği. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (11), 39-63
- Atak, D. E. (2014). Arapçada Ta‘rîz Sanatı ve Arapça Öğrenimine Katkısı
- Ateş, A. E., ve Aydın, A. (2019). Hadislerde Kinayeli Kullanım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 490-514
- Aydın, C. (2021). *Belâgat İlmi Açısından İsrâ ve Tahrîm Sûreleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Bilgegil, K. (1989). Edebiyat Bilgi ve Teorileri, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Bilgegil, Mehmet, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I. Belagat*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Bolelli, N. (2016). Belâgat (Beyân-Me‘ânî-Bedi‘ İlimleri) Arap Edebiyatı. İstanbul: İFAV.
- Bolelli, N. (1993). Belâgat Kur‘ân Edebiyatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Bulut, A. (2020). Belâgat Me‘ânî-Beyân-Bedi‘. İstanbul: İFAV.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir. (1992). Delâilü’l-i‘câz fî ilmi’l-me‘ânî. Mahmûd Muhammed Şâkir (Thk.). Matbaatu’l-Medenî, Kâhire.
- Çınar, E. (2020). *Kur‘ân’da Soyut Bağlamda Kullanılan Ticaret Kavramları ve Edebî Sanatları* (Doctoral dissertation).
- Derviş, M. (1980). İ‘râbul-Kur‘ân-ı Kerim ve Beyânı, Cilt 1, Dârul-İrşad, Suriye.
- Durmuş, İ. (1988-2007). “Kinâye” T.DV., İslam Ansiklopedisi, İstanbul.

- Durmuş, İ., ve İskender, P. (2001). “Teşbih”, DİA Ansiklopedisi, C. XXIII, İstanbul.
- Durmuş, İ. (2003). “Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb”, DİA, TDVY, İstanbul 2009, XXXVI. , “Meânî”, DİA, TDVY, XXVIII, İstanbul.
- Dursun, F. (2018). Yusuf Suresi’nin Belagat Açısından İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Ebû Hayyân, (1995). Esiruddin Muhammed el-Endelûsî, en-Nehru’l-Mad Mine’l-Bahrî’l-Muhît, (Thk. Ömer Esad) Beyrut.
- el-Âlusî, (1436/2015). Şihâbuddin Ebi’s-Sena Mahmud b. Abdullah. Ruhû’l-meani fî tefsiri’l-Kur’ânî’l-Azim ve’s-sebi’l-mesâni. Thk. Mahir Habuş. 3. Basım. Şam: Daru’rRisâleti’l-Alemiyye, Şam.
- el-Firûzâbâdî, (1987). Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed, el-Kâmûsü’l-Muhît, (Nşr.: Mektebetü’t Tahkikü’t-Türâs fî Müesseseti er-Risâle) Beyrut.
- el-Hâşimî, Kızıklı, Z. (2008). Arap Dilinde Belâgat Bilimi (Tarihsel ve Kavramsal Bir Çözümleme), Kızıklı Yayınları, Ankara.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2005). Te’vîlâtü’l-Çur’ân. Thk. Bekir Topaloğlu ve Ahmed Vanlıoğlu. Dâru’l-Mîzân, İstanbul.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (2005). Te’vîlâtü’l-Çur’ân. Thk. Bekir Topaloğlu ve Ahmed Vanlıoğlu. İstanbul: Dâru’l-Mîzân, İstanbul.
- Enîs, İ., ve Mansur, A. (1972). Atiyye es-Savvalihi, Muhammed Halefullah Ahmed, el-Mu’cemu’l-Vasît, Kâhire.
- Eren, A. Cüneyt ve Uzunoğlu, M. V. (2014). Belâgat Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Eren, C. (2006). Uzunoğlu, M. Vecih, Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar Belâgat, İzmir.
- Eren, Ş. (2002). Kur’ân’da Teşbih ve Temsiller, Nil Yayınları, İstanbul.
- Esed, Muhammed. Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir. Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
- Es-Sa‘lebî, (1422/2002). Ebu’l-İshak b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî.
- es-Sâbûnî, Muhammed, A. (2014). Safvetu’t-Tefâsîr, I-VII, (trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul.
- es-Sâmerrâî, (1434/2013). Fâdıl Sâlih, Alâ Tarîki’t-Tefsîri’l-Beyânî, Dâru’l-Fikr, Amman

- es-Seâlibî, (1417/1997). el-İmam Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebi Zeyd el-Mâlikî. Tefsîru's-Seâlibî el-musemmâ bi'l-cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân. Thk. Şeyh Ali Muhammed Muavved. Dâru İhyâi'-Turâsî el-Arabî. Beyrut-Lübnan.
- es-Sekkâkî, (2000/1460). Ebu Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali. Miftâhu'l-ulûm, thk: Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.
- es-Suyutî, (1987). Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkan fî 'ulumi'l-Kur'an*, Birinci Baskı, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut.
- et-Taberî, (1420/2000). Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmîü'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kurân, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- Ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (1407a). el-Keşşâf an hakâ'ikı gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl (C. 1). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî
- Ferid, A. (1998). el-Kinaye ve't-Ta'rîz, Tahkikli Ebi Mansur Abdulmelik Bin Muhammed Bin İsmail Essaali Ennisaburiş (Yayımlanmış Doktora Tezi). Kahire: Kuba Yayınları.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb. (2005). el-Kâmûsu'l-muhît. Muhammed Nuaym elAraksûsî (Thk.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle
- Gürkan, N. (1998). "Arap Edebiyatında Kinâye Sanatının Konumu". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5: 231-251
- Hacımuftüoğlu, N. (1992). "Beyân", DİA, C. VI, 22.
- Hacımuftüoğlu, N. (1992). "Bedî" TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. V, ss. 320-322, Ankara.
- Hacımuftüoğlu, N. (1992). "Beyân", DİA, 6/22, İstanbul.
- Hâşimî, Seyyid A. (1999). Cevâhiru'l-belâga fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'. Yusuf Sumeylî (Thk.). Mektebetü'l-'Asriyye. Beyrut.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr, nşr. Daru Sahnûn, Tunus ts.
- İbn Fâris, (1979). Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ. Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa. Dâru'l-Fikr. Beyrut.
- İbn Fâris, (1986). Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ. Mücmilu'lLuğa (thk. Zübeyr Abdülmuhsin Sultân). Müessesetü'r-Risâle. Beyrut.

- İbn Kesîr, (2000/1421). Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl ed-Dimeşkî. Tefsîrû'l-
Kur'âni'l-Öažîm, thk: Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid
Reşad, Muhammed Fazlu'l-Acâmî, Ali Ahmet Abdülbâkî, Hasan Abbas
Kutup, el-Faruk el-Hadîse, Kahire.
- İbnu'l-Arabî, (1224/2003). Muammed b. Abdullah Ebû Bekr (ö. 543/1148). Ahkâmu'l-
Kur'ân. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. Beyrût.
- Karakaya, M. M (2019). Kur'ân-I Kerim'de Edebî Sanatların Kullanımı: Teşbih, İstiâre,
Kinâye ve Mecaz. *Diyanet İlmi Dergi*, 55(2), 229-257.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. Ulûmu'l-belâga. Trablus: El-Müessetu'l-
hadîsetu li'l-kitâb, 2003.
- Kâsımî, Muhammed Cemaluddîn b. Muhammed Saîd b. Cemâleddîn ed-Dimeşkî.
Tefsîru'l-Kâsîmî-mehâsinu't-te'vîl, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye,
1376/1957. Beyrut.
- Kassâb, K (2003). Nüketu'l-Kur'an ed-Dâlle 'alâ'l-Beyân (thk. Alî et-Tuveycirî vd.).
Demmâm: Dâru'l-Kiyem
- Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. el-Hatîb (2003). el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga. İbrahim
Şemseddîn (Haz.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Kılıç, M. R (2019). *Âl-i İmrân sûresinde edebî sanatlar* (Master's thesis).
- Kızıklı Zafer, Arap Dilinde Belâgat Bilimi (Tarihsel ve Kavramsal Bir Çözümleme),
Kızıklı Yay, Ankara 2008.
- Meragi, Ahmed Mustafa. Ulûmu'l-Belâga el-Beyân, el-Meânî ve'l-Bedî'. Kahire: Dâru'l-
Âfâkı'l-Arabiyye, 2000.
- Muhammed b. Abdurrezzâk el-Huseynî Murtazâ ez-Zebîdî, Ts., Tâcu'l-Arûs min
Cevâhiri'l-Kâmûs, Dâru'l Hidâye, Medîne, c.I, s.7
- Muhammed b. Yakub Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, Müessesetü'r-Risale Yayınları, 8.
Baskı, Beyrut, 2005, s. 780.;
- Muhammed b. Mükerrrem ibn Manzûr, Lisânü'l-'Arab, Daru's-Sadr, Beyrut, C. VIII, ts.,
s. 419.
- Ömer b. Ahmet ez-Zemahşerî, Esâsü'l-Belâga, (Thk.: Muhammed Bâsıl 'Uyûn es-Sûd),
Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. I, Beyrut, 1998, s. 75.
- Öğüt, S. (1996). "Fidye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 13/55-57. TDV
Yayınları, Ankara.

- Özcan, M (2010). *Arap Dili ve Belağatinde Kinâye* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey).
- Razi, Fahreddin. Mefâtihu'l Gayb Tefsir-i Kebir. Çev. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998
- Safî Mahmud, el-Cedvel fi İ'rabil Kuran ve Sarfu Beyân, Daru'l Raşid, I-VI, Dımaşk 2011.
- Saraç, M. A. Y (2019). Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat. İstanbul: Gökkubbe.
- Sekkâkî (1987). Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekir b. Muhammed. Miftâhu'l- Ulûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd (2013). el-Mutavvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm. Abdulhamid Hindâvî (Thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Tîbî, Ebu Muhammed Şerefuddîn Huseyn b. Muhammed. et-Tıbyân fi ilmi'l-meânî ve'l-bed'i' ve'l-beyân. Lübnan: Mektebetu'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1407/1987.
- Uludaş, İ (2018). Ebû Hayyân'ın El-Bahru'l-Muhît Adlı Tefsîr'inde Mütevâtir Kırâatların Nahiv Yönü. *Diyanet İlmî Dergi*, 54(1), 11-46.
- Useymîn, Muhammed b. Salih (2015). Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim Sûret'uLukman, Dârü'd-Dürre, Suud.
- Üstünbaş, A. M (2018). *Ahkâf Sûresi'nin Arap dili ve belâgatı açısından incelenmesi* (Master's thesis, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Üzeyir, T.U.N.A (2018). Kinâye Kavramının Kapsamı. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 23-35.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (2003). (ö. 1361/1942), Hak Dini Kur'an Dili, sdl. Sıtkı Güllü, İstanbul: Huzur Yayınevi, (I-X).
- Yener, F (2018). *Hicri VII. Asra kadar arap dilbilimcilerinde mecaz ve kinâye* (Doctoral dissertation, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi).
- Yıldırım, H. (1998). Arap Dili ve Belağatında Kinâye ve Ta'riz, 36; Nejdî Gürkan, "Arap Edebiyatında Kinâye Sanatının Konumu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, 236.
- Yıldırım, H. (2010). *Arap Dili ve Belagatında Kinaye ve Tariz* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)

Zerkeşı, Ebu Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. (1957/1376). ez-Zerkeşı, *el-Burhan fî 'ulumi'l-Kur'an*, 1-14, (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim), Birinci Baskı, Daru İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Kahire, Zuhaylî, V. (2009). *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve'Şerîati ve'lMenhec* (Cilt I). Dımeşk: Dâru'l-Fikr.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 15/04/2024

Tez Başlığı: Kur'an-ı Kerim Ekseninde Kinaye Sanatı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 65 sayfalık kısmına ilişkin, 15/04/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☒ Alıntılar hariç
- 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/04/2024

Adı Soyadı:	Sena YARAMIŞLI
Öğrenci No:	200100010
Ana Bilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı:	Arap Dili ve Belagati Bilimleri (YL) (Tezli)
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Mustaa YILDIZ

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0-4782117522

Faks: 0-4782117523

E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih:15/04/2024

Tez Başlığı: Kur'an- Kerim Ekseninde Kinaye Sanatı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15/04/2024

Adı Soyadı: Sena YARAMIŞLI
 Öğrenci No: 200100010
 Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
 Programı: Arap Dili ve Belagati Bilimleri (YL) (Tezli)
 Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

Detaylı Bilgi: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003>

Telefon: 0-4782117522

Faks: 0-4782117523

E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sena YARAMIŞLI

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Dicle Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Arap Dili ve Belagatı Yüksek Lisans (Tezli)

Bildiği Yabancı Diller : -

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı (2019-2020)

Milli Eğitim Bakanlığı (2020-Devam Ediyor)

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 22/04/2024